

מדשן ביתך

גליון
מס' 583

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

עקב
תשפ"ו

"והיה עקב תשמעון" (י' - י"ב)

התנא באבות [א' - ד'] אומר "והו' מתאבק בעפר רגליהם והו' שותה בצמא דבריהם". שני הדברים תלויים זה בזה, המתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים, זוכה להבין ולהשכיל בדבריהם, כמו השותה לצמא שנהנה מאוד בשתייתו. אומר ה"חתם סופר", על זה רומזת התורה "והיה עקב", בזכות דישת העקב, הנדידה למרכזי התורה - ל"תשמעון", תזכו ל"משפטים האלה".

"והיה עקב תשמעון" (י' - י"ב)

הגמ' במסכת עבודה זרה [ט']. אומרת, תנא דבי אליהו, העולם יתקיים ששת אלפים שנים, האלפיים הראשונות תהו, האלפיים השניות תורה, והשלישית ימות המשיח. רש"י שם בסוגיה מחשב, שאלפיים שנות המשיח החלו מאה שבעים ושתים שנה אחרי חורבן הבית. אומר ה"בן איש חי", דבר זה נרמז כאן בפסוק "והיה עקב תשמעון", "עקב" בגימטריה מאה שבעים ושתים, בתנאי ש"תשמעון", רק אם נשמע את המשפטים ונשמור אותם, אז הגלות שלאחר חורבן בית שני תארך מאה שבעים ושתים שנה. אבל מה לעשות "עוונותינו רבו", ולכן "עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו" [ירמיה ח' - כ' נקרא בהפסדה של תשעה באב], בגלל עוונותינו, יצאו מהם מה שיצאו, והפסדנו קרוב לאלף שבע מאות וחמשים שנות משיח.

"והיה עקב תשמעון" (י' - י"ב)

אומר הרבי מקוצק, הרי בעקבות הימים, בסופם תשמעון: הרי בסופו של דבר לא תהיה לכם ברירה ותשמעו לו.

"והיה עקב תשמעון" (י' - י"ב)

מצוות קלות שאדם דש בעקביו. [רש"י]

דוד המלך אומר בתהילים [מ"ט - ו'] "למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני". מדוע אנחנו מפחדים כל כך כשמגיעה אלינו צרה, נעשה תשובה והקב"ה ימחל לנו? והתשובה, "עון עקבי יסובני", הרי האדם עובר בימי חייו כל כך הרבה עבירות, וחלקן בלי שבכלל מרגיש, וכשחושב לעשות תשובה, הוא חושב שבכלל לא חטא או שהמצב לא כל כך גרוע. על זה אומר דוד המלך "עון עקבי יסובני", כל כולי "מסובב" בעבירות שאדם דש בעקביו.

ה"שפת אמת" היה אומר [תל"ד], יש מצוות התלויות בראש האדם, ויש התלויות בלבו, כמובא בגמרא [מכות כ"ג] רמ"ח מצוות עשה כנגד אבריו של האדם. ויש מצוות שהן כנגד העקב - שהן קלות. ואף שהראש חשוב מן הרגל, מכל מקום האדם עומד רק בגלל רגליו. כך גם חייב האדם להבין שכל הבנין מושתת על קיום המצוות הקלות אלו.

"והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה" (י' - י"ב)

שואל ה"משך חכמה", מדוע נזכר רק "משפטים" ולא "חוקים"? ומתרץ, דור המדבר היה דור דעה, נתנסו בניסיונות וראו ניסים ונפלאות, קריעת ים סוף, מעמד הר סיני ושאר הניסים, ומצוות ה' נעשו חלק מהווייתם וממהותם, ואפילו ה"חוקים" שהם בלי טעם, נעשו אצלם כ"משפטים", הם הבינו והשיגו את החוקים כמו את המשפטים.

"והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה" (י' - י"ב)

בספר "כרם שלמה" מובא בשם רבי יהודה מליסא רמז נפלא. המילה "עקב" משמעותה גם "סוף", וכך יהיה פירוש הפסוק, "והיה עקב", כאשר אדם זוכר את הסוף המצופה לו, דהיינו את יום המיתה, כי אז "תשמעון את המשפטים האלה", כי זכירת יום המיתה גורמת לאדם לשמור את מצוות ה'.

"והיה עקב תשמעון וכו' ושמר ה' אלקיך לך" (י' - י"ב)

שואל ה"כלי חמדה", פתח הכתוב בלשון רבים "תשמעון" ו"שמרתם" ו"ועשיתם", ומסיים בלשון יחיד "ושמר לך" ו"ואהבך וברכך"? ומתרץ, גם אם רבים עושים את המצוה ביחד, כגון תפילה בציבור וכו', אבל קבלת השכר שונה לכל אחד ואחד, כל אחד מקבל לפי השקעתו. ולכן על אף "תשמרון", אבל נתינת השכר הוא "לך", כל יחיד ויחיד יקבל את שכרו בנפרד, לפי כוונת הלב והיגיעה.

ומענין לענין באותו ענין יש להביא את ביאורו הנפלא רבי אליעזר גורדון זצ"ל גאב"ד טלז שהובא בספר "אזנים לתורה" של חתנו רבי זלמן סורוצקין זצ"ל. הנה בכל מצוה שהאדם עושה ברבים יש בה ב' מצות: א. המצוה עצמה, שמקיים מצות בוראו יתברך. ב. מה שאחרים לומדים ממנו בדרך אגב לעשות גם כן. והוא מה שבא 'עקב' המצוה שעשה הראשון. לדוגמא, אדם הקם בכל יום בבוקר השכם ללמוד דף גמרא, שכר לימוד התורה בידו ולא יותר, אבל אם ב' אנשים יותר - נדברו ביניהם לקום בכל יום באשמורת ללמוד דף גמרא, יש לכל אחד ואחד מהם ב' מצות: א. שכר לימוד התורה של עצמו. ב. שגרם לחברו שגם הוא ישכים ללמוד, שהרי אם אחד מהם לא יקום ולא יבוא אל השיעור המדובר, יתגרש גם חברו מלבוא. והשטן ידבר על לבו שזה מזיק לבריאות ויוסיף לו שהרי מצווים אנחנו על 'ונשמרתם לנפשותיכם', והא ראייה שאף חברך פסק מלבוא. נמצא שאם שניהם באים יום יום אל השיעור, כל אחד מהם מקיים ב' מצות, הן שהוא בעצמו לומד והן שגורם שגם חברו ילמד. ואם הם עשרה הרי לכל אחד מהם י' מצות: א' לימודו הוא בעצמו וט' עקב כך שגרם לעוד ט' אנשים שילמדו תורת ה'.

זוה שאמר כאן 'תשמעונו וגו' ושמרתם ועשיתם' לשון רבים, אף שכל ההבטחות נאמרו בלשון יחיד. וסיבת כותבו בלשון רבים הוא, שהרי מצוות שיש להן עקב והמשך. הן רק אלו הנעשות ברבים.

"והיה עקב תשמעונו את המשפטים האלה וגו' ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד" (ז' - י"ב)

מצוות קלות שאדם דש בעקביו. [רש"י]

שואל ה' כתב סופר, כיצד יתכן קבלת שכר על מצוה בעולם הזה, כפי שכתוב בהמשך הפסוק 'ושמר ה' אלקיך לך וגו'', הרי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. ותיירץ, אמנם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל שכר טרדת המצוה איכא, דהיינו שמטריח והולך כמה פרסאות לצורך עשיית המצוה. וזה ביאור דברי רש"י: מצוות שאדם דש בעקביו, היינו שכר עבור המצוה שעושה בעצם רדיפתו אחר המצוות שהולך כמה וכמה פרסאות, על כך יקבל שכר בהאי עלמא.

רבי נתן גשטעטנער זצ"ל מבאר בספרו "להורות נתן", אם המצוות הקלות תקיימו אע"פ ששכרן מועט, א"כ מוכח שכוונתכם לשם שמים שלא לשם קבלת שכר, ואם כן ממילא מגיע לכם שכר מצוה גם בהאי עלמא, ועל כן יקויים בך 'ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד וגו' ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך', שישמור לך הקב"ה הבטחתו ותקבלו שכר גם בעולם הזה.

ביאור נוסף ביאר שם ביאר את הפסוק על פי מה שסיפר לו הרה"ק רבי יעקב לייזער מפשעוורסק זצ"ל, אודות זקנתו מרת חוה לאה אשת זקינו רבינו בעל ה'כתב סופר' זצ"ל (שהיתה בת הרבני הצדיק הגביר מוה"ר יצחק וייס זצ"ל מגארליץ), שבנערותה היתה רגילה לכבס ולתקן את פוזמקאותיהם של בני עניים, וחברותיה צחקו עליה על שבתו של גביר מפורסם עוסקת בעבודה כזאת שאינה לפי כבודה. וכאשר נעשתה אשת חבר להגאון רשכבה"ג בעל כתב סופר זצ"ל, אמרו שזכתה לזה בזכות מעשה המצוה שעשתה בתיקון פוזמקאותיהם של העניים ואף שלא היה לפי כבודה עכ"ד.

ועניתי לאדמו"ר מוה"ר לייזער מפשעוורסק דאפשר שזה שנרמז ברש"י ז"ל, "והיה עקב תשמעונו, אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעונו", ר"ל מצוות גמילות חסדים לעניים שמקיימן בלבושים שלובשים על העקב, ונקראין קלות שהן מלאכות שאינן מוכבדות ועושהין נקלה על ידן, ואעפ"כ מוותר על כבודו ומקיים בהן מצוות הללו, כי אז "ושמר ה' אלקיך את הברית ואת החסד" ויקבל שכר הרבה.

בפתיחה לירחי כלה בגייטסהעד בשנת תשל"ו דרש הגאון רבי אריה זאב גורביץ זצ"ל וביאר את דברי הפסוק, שכשלומודים תורה צריך ללמוד בכל הרמ"ח והשס"ה, עד שאור התורה יזרום בתוכו מראשו ועד ה'עקב'. וסיפר שבעירו בליטא היו כמה גוים שידעו לדבר באידיש, ופעם מס' נערים חמדו לצון, הלבישו לשקץ אחד כיפה על ראשו ולמדו עמו גמ' עד שידע היטב, והביאו אותו אל הרב להיבחן. וכשהרב החל לדבר עמו - לתמהונם שאל: למה הבאתם אלי שקץ?! וכששאלוהו מנין ידע להבחין שהוא גוי? השיבם,

שבזה שראה שאותו נער לומד כשהוא זקוף ואינו מתנענע כשאר הלומדים, מזה ידע בבירור שאינו מזרע ישראל. וכן כתוב בזוהר (הובא בילקוט חדש ערך ישראל כ"ה), למה ישראל כשהם לומדים הן מתנענעין, ואומות העולם אינם מתנענעין? לפי שנשמותיהם של ישראל הוא מהאור של מעלה, שנאמר 'נר ה' נשמת אדם', והנה הנר טבעו שהוא תמיד מרחף ומתנענע סביב הפתילה ואינו נח לעולם, כך ישראל שנשמותיהם נאצלות ודבוקות בנר ה' של מעלה - לכך מתנענעים תמיד כשהם עוסקין בתורת ה', אבל האומות שאין נשמותיהם מנר ה', לכך אינם מתנענעים.

"והיה עקב תשמעונו וכו' ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד" (ז' - י"ב)
שואל הרבי מסוכוטשוב, מה החידוש שאם נשמור ונקיים את המצוות, הקב"ה ישמור לנו זכות אבות? ומתרץ, למעשה גם בני עשוי יכולים למעון לזכות אבות, שגם הם צאצאי אברהם יצחק ויעקב, לכן התורה מבטיחה "ושמר ה' אלקיך לך", רק לך ישמור הקב"ה "את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך".

"והיה עקב תשמעונו וכו' ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך" (ז' - י"ב)

שואל ה' מגיד מדובנא, מדוע אנו זקוקים לזכות אבות בכך שנשמור את המשפטים, ולא עומדות לנו זכויות משל עצמנו? ומתרץ, משל לאדם אחד ששלח את בנו לחבר על מנת שיגדלו, ומסר בידו סכום כסף גדול עבור החבר לצורך חינוכו וגידולו. החבר עשה כמצות חבירו - חינוך את הבן, גדל עם ילדיו ולבסוף הכניס אותו לעסקיו. לאחר שנים רבות גילה הבן שאביו השאיר עבורו סכום כסף גדול בידי החבר. בא הבן לחבר, ואמר לו שאין טעם שיעבוד יותר, כיון שהרי אצלך הופקד עבורי סכום גדול. אמר לו החבר, אם חכם אתה, המושך לעבוד הלאה אצלי במשכורת שאתה מקבל ממני, והסכום שהופקד אצלי שמור אצלי למקרה שתזדקק לו. כך גם אבותינו הקדושים, הם השאירו לנו זכות אבות, אבל צריך להזהר שלא לבזבז אותם לחינם, לכן התורה אומרת "והיה עקב תשמעונו וכו' ושמר ה' אלקיך", הקב"ה ישמור לנו את זכות האבות ולא יבזבז אותה עבורנו.

"והיה עקב תשמעונו וכו' ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך" (ז' - י"ב)

רמז יש בפסוק זה על אופן ההתנהלות הנכונה בשנות הגלות הארוכות. שלמה המלך אומר בשיר השירים [א' - יז] "הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך". כנסת ישראל פונה לקב"ה ואומרת: ריבונו של עולם, אמור נא לי להיכן אלך בצהריים, כשהשמש קופחת על ראשי? היכן תשיב את צאנך? ומשמעות השאלה הזאת הינה, ריבונו של עולם, מה נעשה בגלות הארוכה והקשה הזאת, איך נחנך את ילדינו בעת שסכנות רוחניות וניסיונות קשים מאיימים עלינו מכל עבר? עונה הקב"ה לנסת ישראל, "אם לא תדעי לך היפה בנשים", כאשר אינכם יודעים כיצד לנהוג, יש עצה אחת, "צאי לך בעקבי הצאן", התבונני בעקבות שהותירו האבות, בנתיב שנסלל על ידי גדולי הדורות הקודמים, לכי בנתיב סלול ונכון זה "ורעי את גדיותיך על משכנות

הרועים" באופן שבו רעו הרועים. וזהו שנאמר כאן "והיה עקב תשמעון", אל תסמו מן הדרך, לכו "עקב" - בעקבי הצאן, ושמעו למוסרם של האבות ולהדרכתם של גדולי הדורות שקדמו לכם, ומה יהא שכרכם? "ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך".

"ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד" (י' - י"ב)

בספר "ארון העדות" שואל, מהו הלשון "ושמר", היה מן הראוי לכתוב "ונתן ה' לך הבטחתו על מעשי המצוות שאתה עושה"? ומתריץ, הלשון בא ללמדנו שלא כמידת בשר ודם מדת הקב"ה, שכאשר אדם משלם שכר לפועליו, אין זה מעניינו אם הפועל יאבד את משכורתו, ועליו החובה רק לשלם. לא כן הקב"ה, אם משלם שכר לאדם בעולם הזה, הוא שומר ומשגיח עליו שגם יתקיים בידו ולא יפסידו. וזה הכוונה בפסוק "ושמר ה' אלקיך לך", שישמור לך את השכר שיתקיים בידך ולא תאבדנו.

"ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד" (י' - י"ב)

ישמור לך הבטחתו. [רש"י]

שואל רבי מרדכי בחטיין, מה מוסיף רש"י בפירושו, הלא התורה בעצמה כותבת שהקב"ה ישמור לך את הבטחתו? ומתריץ, בפרשת וישב כתוב שיוסף חלם חלומות וסיפרם לאביו, וכתוב שאביו גער בו, אבל גם "ואביו שמר את הדבר" [בראשית ל"ז - י"א], אומר רש"י "שמר - היה ממתין ומצפה מתי זה יבוא", כלומר, מתי יתקיים הדבר. וזה מוסיף רש"י בפרשתו "ישמור לך הבטחתו", שאם תלכו בדרך התורה, לא רק שהקב"ה יקיים את ההבטחה, אלא הוא יושב ומצפה מתי הוא כבר יוכל לקיימה.

סיפור מאלף הממחיש לנו גם איך גם בדורנו רואים את קיום ההבטחה של הקב"ה שיושב וממתין מתי יוכל לקיים את ההבטחה המובאת בפרשתנו. האלמער סבא שלנו, ר' אברהם ארלנגר, אבי שושלת משפחת ארלנגר המפורסמת, היו לו שלושה עשר ילדים, בת אחת, חנה שמה, נישאה לר' יהודה שוואב, משפחת שוואב נמנתה על בני הקהילה היהודית בגרמניה שהיו אמונים על שיטת "תורה עם דרך ארץ" מיסודו של רבי שמשון רפאל הירש.

אבי המשפחה ייעד את בני המשפחה איש איש לתחומו, האחד לרבנות, השני להגות ולפילוסופיה והשלישי למסחר, ואכן, הבן שמעון נשלח לשיבת מיר, ולאחר שנתגדל בתורה שב לגרמניה וביקש להקים ישיבה ב"שוויבא". היה זה זמן קצר לאחר עליית הנאצים לשלטון. ביום שנפתחה הישיבה, הגיעו אל ר' שמעון שוואב אנשי משטרה מקומיים, והודיעו לו כי הלילה צפוי פוגרום ביהודי המקום. בו במקום סגר את הישיבה, ותלמידי הישיבה התפזרו לכל עבר. לימים גילה ומצא שכתוב ב"ספר חסידים" לרבי יהודה החסיד איש אשכנז, שנכתב שמונה מאות שנה קודם לכן, כי עתיד לקום איש שייסד ישיבה ב"שוויבא", ולא יעלה בידו. רבי שמעון שוואב היגר לארה"ב, שם כיהן פאר כרב "קהל עדת ישרון" ונודע כאחד מגדולי התורה באמריקה.

אחיו השני היה אף הוא גדול בתורה ואיש מחשבה, הבן השלישי משה שוואב, יועד על ידי אבי המשפחה לעסוק במסחר, בינתיים, עקב עליית

הנאצים לשלטון, היגרה המשפחה ללונדון. משם שלחו אותו לשיבת "אהל תורה" בברנוביץ לתקופת זמן קצובה של שנתיים, ולאחריה היה אמור לשוב לביתו ולהתחיל לעסוק במסחר כמתוכנן. בברנוביץ למד תורה מרבי אלחנן וסרמן, וכשהגיע הזמן לשוב לביתו, מצא עצמו משתוקק להמשיך ולהישאר בישיבה ולהרוות נפשו בתורה, אבל חזקה עליו מצוות אביו, שאף שיגר אליו מכתב ובו תזכורת כי עליו לשוב לביתו.

לחגים נסע הנער לשיבת מיר, הימים הנוראים עברו עליו בהתעלות רבה, שמחת תורה בישיבת מיר היתה באווירה מרוממת ונשגבת. ארון הקודש נפתח, ובני הישיבה עם ספרי התורה בידם רקדו עד כלות הכוחות לכבודה של תורה. הנער משה שוואב נפעם והשתומם מן המחזה המרהיב שנגלה לנגד עיניו. לפתע, באמצע הריקודים, לקח המשגיח רבי ירוחם ספר תורה, ונתנו בידי הבחור האורח משה שוואב, נשימתו של הנער נעצרה, ובעודו אחוז התלהבות, נדר בליבו באותו רגע כי לא ימוש מלימוד התורה. ימי החגים חלפו, הנדר שנדר הנער משה שוואב ברגעי ההתעלות של שמחת תורה לא התיישב עם התנאי שהתנה אביו טרם נסיעתו, גם המכתב של אביו היה מונח בכיסו, הוא היה אובד עצות.

בעודו מתלבט עם עצמו, ניגש אליו בחור מהישיבה, וכשמבוכה קלה על פניו אמר לו: אינני מאמין גדול בחלומות, אבל דע לך, נתגלה אלי בחלום אדם זקן הדור פנים, והוא פונה אלי ואומר לי, לך למשה שוואב ואמור לו "משיב הרוח ומוריד הגשם". אינני יודע מה פשר החלום ואם בכלל יש לו משמעות, לכן תחילה ביטלתי אותו במחי יד והסחתי דעתי ממנו וכלל לא סיפרתי לך אודותיו. אבל כעבור יום, שוב נגלה אלי אותו זקן, ואמר לי בטרוניה, מדוע לא הלכת למשה שוואב לומר לו "משיב הרוח ומוריד הגשם". לכן החלטתי לספר לך על החלום, ואתה עשה כטוב בעיניך. שמע משה שוואב את הדברים, והשיב: כמדומני שאני יודע את פשר הדברים, באומרו "משיב הרוח ומוריד הגשם", נתכוון אותו זקן לרמוז לי כי עלי להשיב ולרומם את הרוחניות ולהוריד את הגשמיות, אבל מעניין מיהו אותו אדם... ניסה אותו בחור לתאר את דמותו של הזקן בחלום, אך לשווא. לקח משה שוואב את חולם החלום אל חדרו, והראה לו תמונות שונות של בני משפחתו. עלעל הבחור בתמונות, אך לא מצא קשר בין הדמות שבחלום לאחת הדמויות שבצילומים המשפחתיים של בני משפחת שוואב. לפתע נשמע קול זעקה מפיו, הנה הוא, זה הוא, היתה זו תמונתו של ר' אברהם ארלנגר סביו, אבי אמו של משה שוואב. משה שוואב לא ידע את נפשו, הוא שיגר מכתב בהול אל אביו ובו תיאר את קורותיו בישיבת מיר בשמחת תורה, סיפר על השתוקקותו להמשיך ולגדול בתורה, ולבסוף סיפר על החלום המרעיש ועל פתרונו כפי שנראה בעיניו.

התשובה לא אחרה לבוא, "עשה כרצונך ופעל לפי מצפונך". את המכתב חתם האב "ואביו שמר את הדבר", רמז לדברי יעקב על חלום יוסף, וכדברי רש"י "היה ממתין ומצפה מתי יבוא". לימים, נעשה ר' משה שוואב אחד מגדולי התורה והמסור באירופה, הוא שימש מנהלה הרוחני של ישיבת גייטסהד, חיבר חיבורים נכבדים בתורה ומוסר, והעמיד דורות של תלמידים. [הסיפור הובא בעלון "רוצים יהדות"]

"ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטןך ופרי אדמתך דגנך ותרשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך" (י' - י"ג)
 כתוב במדרש [דבר"ג - ד']^א: "כל מה שישראל אוכלים בעולם הזה - מכות הברכות שברכם בלעם הרשע, אבל ברכות שברכו אותן האבות, משומרין הן לעתיד לבא, שנאמר [פסוק יב] 'ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך'". מבאר רבי שלמה קלוגר בספרו "אמרי שפר" מדוע ברכת האבות נשמרת לעתיד לבא ואילו ברכתו של בלעם הרשע בעולם הזה, כי האבות הקדושים היו מומסים בעולם הזה, וכלל לא היתה נחשבת בעיניהם טובת העוה"ז, ולכן לא רצו לברך את ישראל בברכת העוה"ז, כי איך יברכו בדבר שאינו כלום, על כן ברכום בברכת העוה"ב - שהיה העיקר אצלם. לא כן בלעם הרשע, שלא נחשב בעיניו כי אם העוה"ז, כדרך הרשעים. ולכן עניי העוה"ז הם מברכת בלעם, וברכות האבות משומרות לעתיד לבא. זהו שאמר הכתוב: "ואהבך וברכך והרבך וגו', כלומר, שתהיה לכם טובת העוה"ז. ואם תשאל מנין לנו כל זה, הלא ברכת האבות היתה רק לעוה"ב, לכן אמר: "ברוך תהיה מכל העמים" - שכל העמים יברכוך, וכל ברכותיהם הלא הנה רק בעניי העולם הזה.

"וברך... ופרי אדמתך" (י' - י"ג)

כותב רבי יהונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יהונתן", ברכתה של ארץ ישראל היא מופת נוס ושינוי בסדרי הטבע, כי כידוע אין הברכה שרויה בדבר המדוד, ובארץ ישראל חובה למדוד את היבול כדי להפריש תרומות ומעשרות. לכן צריכים הבטחה מיוחדת לשינוי במהלך הטבעי - "וברך והרבך".

"שגר אלפיך ועשתרות צאנך" (י' - י"ג)

שגר אלפיך. ולדי בקרך. **עשתרת צאנך.** לשון חזק. [רש"י]

המהרי"ל דיסקין לומד מהפסוק שלנו דבר מופלא: "שגר" הוא לשון "נפל" כמו שכתב רש"י [שמות י"ג - י"ב] שגר בהמה. נפל, שישגרתו אמו ושלחתו בלא עתו. ועל זה אמר הכתוב: שהשי"ת מתוך אהבתו לישראל, יעשה כך שאם נגזר שיהיה נפל בבעלי החיים, אזי תחול הגזרה על הבקר ולא על הצאן, כיון שאם הנפל יהיה בבקר גם אם ימות ולד הבהמה, לפחות תהיה אפשרות לחלוב את האם, כדרך כל בהמה שילדה שיש לה חלב, אבל בצאן שדרכן להשפיע חלב בלא ולד, לא יהיה כל רווח מהנפל ולכן הגזרה תהיה רק בבהמות. ואילו הצאן הן יהיו: "ועשתרת צאנך" מלשון חזק, שלא תפלנה את ולדותיהן. למדנו שגם כאשר הקב"ה מעניש הוא מטפף את הברכה בתוך העונש, את הלטיפה בתוך המכה.

"ברוך תהיה מכל העמים" (י' - י"ד)

מנהג אנשי אומות העולם לברך איש את רעהו 'תהיה בריא כמו איכר, ועשיר כמו פריץ'. אומר ה"אמרי אמת" בשם רבי יעקב אריה מראדזימין זצ"ל [הובא בליקוטי יהודה], זאת הכוונה בפסוק 'ברוך תהיה מכל העמים', כל המעלות והברכות שיש אצל העמים יתקיימו גם בך.

"לא יהיה בך עקר ועקרה" (י' - י"ד)

עקר - שאינו מוליד. [רש"י]

מה מחדש רש"י בפירושו, וכי אנו לא יודעים שעקר זה אחד שלא מוליד? מתרץ רבי יהונתן אייבשיץ בספרו "מדרש יהונתן", הנביא ישעיהו [נ"ד - א'] אומר: "רני עקרה לא ילדה", שואלת הגמ', [ברכות י:], וכי משום שלא ילדה "רני"? שואל רבי יהונתן אייבשיץ, מדוע הגמ' שואלת מסופו של הפסוק "לא ילדה" ולא מתחילתו שכתוב "עקרה", וכי משום שהיא עקרה "רני"? ומתרץ, הגמ' ביבמות [ס"ד]. אומרת שהאמהות היו עקרות כי הקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, וא"כ מובן מדוע הקושיא על "לא ילדה", כי על מה שהיא עקרה מובן מדוע כתוב "רני" כי השמחה היא על שם הסוף שיולדת אחרי שהקב"ה יושב ומצפה לתפילות קיבל את התפילה ופקד אותה, אבל קושיית הגמ' היא על "לא ילדה", שאז באמת קשה אם בסופו לא ילדה, מה השמחה שיש שהנביא אומר "רני". לכך התכוון רש"י בפירושו "עקר שאינו מוליד", שהעקרות עצמה אינה סימן קללה, כי לפעמים דווקא הצדיקים עקרים, כיון שהקב"ה מתאוה לתפילתם, אבל אם בסופו של דבר אינו מוליד, זהו סימן קללה, לכן מבטיחה התורה "לא יהיה בך עקר - שאינו מוליד".

בספר "מאיר עיני ישראל" מובא, שנכדתו של ה"חפץ חיים" ביקשה ברכה מאמה הרבנית זקס שהיתה בתו של ה"חפץ חיים", ברכה ליום נישואיה. היא כמוכן ברכה אותה "שיהיו לך הרבה ילדים". הבת אמרה לה, אמא: "אני רוצה ילדים טובים". ואז אמה, הרבנית זקס אמרה לה, שכשהיא התחתנה, היא ביקשה ברכה מאביה, ה"חפץ חיים" על ילדים צדיקים, והוא ברכה שהריבונו של עולם יתן לך הרבה ילדים. גם היא התפללה, ושאלה את אביה, בקשתי דבר אחר? ענה לה ה"חפץ חיים", בדור שבו אנו חיים בו, יש סכנה גדולה לדור הצעיר, ואם יהיו הרבה ילדים, יישאר משהו ליהדות.

"לא יהיה בך עקר ועקרה" (י' - י"ד)

בספר "בינה לעיתים" שואל, מה הקשר בין תחילת הפסוק "ברוך תהיה מכל העמים", לבין "לא יהיה בך עקר ועקרה"? ומתרץ, כתוב במדרש שהיתה רבקה עקרה, כדי שלא יאמרו אומות העולם שברכת לבן "אחותינו את היי לאלפי רבבה", היא גרמה לרבקה שיהיו לה ילדים. ולכן אומרת התורה "ברוך תהיה מכל העמים", כל העמים יברכו אותך, אע"פ כן תתברך בבנים, "לא יהיה בך עקר ועקרה".

בספר "כתנות אור" לבעל ההפלאה מתרץ לפי דברי המדרש [דבר"ג יז], לא יהיה בך עקר ועקרה, אמר רבי חנין בן לוי, אמר הקדוש ברוך הוא לא תהא תפלתך עקרה אלא תהא עולה ועושה פרות. בברכת יצחק [בראשית כ"ז - מ'] הובטח לעשיו "ועל חרבך תחיה". אמנם, בזמן ש"הקול קול יעקב אין הידיים ידי עשיו", אין לך תפילה שמועילה שאין בה מזרעו של יעקב, ואין לך מלחמה שמנצחים בה שאין בה מזרעו של עשיו. וא"כ, רק כאשר נשמע קולו של יעקב, מתבטל כח הברכה של עשיו, לכן נתברכו ישראל "ברוך תהיה מכל העמים", ואם ישאלו איך יעמדו מול הברכה שניתנה לעשיו "ועל חרבך תחיה", לכן ממשיכה התורה ומבטיחה "לא יהיה בך עקר ועקרה" - לא תהיה תפילתך עקרה, וממילא בזמן ש"הקול קול יעקב" אז "ברוך תהיה מכל העמים".

"לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך" (י' - י"ד)

אין אומה שאין בה עקרים ועקרות, אבל כדי למעט אצלם את הנזק, אומר ה"חתם סופר", הקב"ה גורם לכך שעקר יתחתן עם עקרה וממילא לא יקלקלו למישהו אחר. אבל בעם ישראל זה הפוך, הקב"ה נענה לתפילות על מנת שעקר יתחתן עם רגילה, וכן עקרה תתחתן עם אדם רגיל. למעט בנם שלא ינכו להם מזכויותיהם, וזהו שנאמר "לא יהיה בך עקר ועקרה" יחד.

"לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך" (י' - י"ד)

הגמ' בבכורות [מ"ד:] אומרת, לא יהיה בך עקר מן התלמידים. בעל "ספר החיים" [לאחיו של המהר"ל] מפרש שגם כתיבת חידושי תורה, הוא בכלל "פרו ורבו" בעניינים רוחניים. וכתב ב"ראשית חכמה" [שער הקדושה ד' - כ"ט], שכמו שצריך לפרות ולרבות בחלק הגשמי, כך צריך אדם לפרות ולרבות בחלק הרוחני. וכבר רמז לכך "בעל הטורים" שכתב "לא יהיה בך עקר ועקרה" בגימטריה "בדברי התורה".

כיוצא בזה כתב בספר "אהבת ציון" [לבנו של הגדוד ביהודה דרוש ט'], שהמבואר בגמ' [סנהדרין צ"ט:] כל המלמד בן חברו תורה כאילו עשאו, היינו שמקיים בזה מצוות "פרו ורבו".

וכתב ה"מגלה עמוקות" [סוף פרשת וילך], המצוה הראשונה בתורה היא "פרו ורבו", והמצוה האחרונה היא כתיבת ספר תורה, ונעוץ סופו בתחילתו, ללמד אותנו, שכל אחד מיישראל יכתוב לו ספר תורה לפרות ולרבות בתורה. וכתב ה"פנים יפות" [בראשית מ"ט - ט"ו] ששאלת "עסקת בפריה ורביה" הכוונה היא למה שמבואר בשבת [ל"א:] היא "האם חידשת בתורה". ה"חתם סופר" [שבת ק"מ:] כותב, והנסיון מעיד לנו על זה, וידוע אני בעצמי, שגם אם החידוש אינו נכון, מ"מ מועיל לשכחה, היינו שחידושי תורה מועיל לזכור התורה. ואולי זוהי כוונת הירושלמי [ברכות ל"ז:], הסובר תלמודו, לא במהרה הוא משכח.

"והסיר ה' ממך כל חול" (י' - ט"ו)

כתוב בירושלמי [שבת פרק י"ד], "כל חול" זה "רעיון", הכוונה למחלת נפש, מדוע הסרת חולי הנפש משמעותה הסרת כל חול"י? מסביר רבי יהושע מקוטנא, שהחולים הללו מודמיינים והוזים שהם חולים בכל מיני מחלות, וכאשר יסיר ה' מהם את המחלה הזאת, כאילו יסיר מהם כל חול"י.

"וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך" (י' - ט"ו)

יש להבין: מה ברכה יש ב"ונתנם בכל שנאיך", וכי לא די בברכת: "לא ישימם בך"? והראיה דכתיב במקום אחר [שמות ט"ו - כ"ו] 'כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך', ושם הוא לא מסיים 'ונתנם בכל שנאיך'? מבאר רבי מאיר מפרימישילן: במשנה [ברכות י"ד:] מסופר על רבי חנינא בן דוסא שלאחר שהיה מתפלל על החולים, היה אומר: "זה ח"י" - כשתפילתו התקבלה, "זה מת" - כשתפילתו לא התקבלה. ולכאורה, במקרה שהבין שתפילתו לא התקבלה ונגזר על החולה שימות, מדוע היה עליו לספר זאת, והלא דרשו חכמים [פסחים ג:] כי על המבשר בשורה רעה נאמר [משלי י' - י"ח:] "ומוציא דיבה הוא כסיל"?

אלא הביאור הוא רבי חנינא ידע שהמחלה אינה יכולה להיעלם מן העולם, אלא שבכוח התפילה ניתן להעבירה מיהודי לגוי, לכך התפלל ואמר: "זה [היהודי] ח"י" "זה [הגוי] מת" - והיינו זה ימות תחתיו. בכך ניתן לפרש אף את הפסוק שלפנינו: "וכל מדוי מצרים וגו' לא ישימם בך", ואף אם חלילה ייגזר עליך חול"י - "ונתנם בכל שנאיך".

רבי שלמה סובל זצ"ל בספרו "שלמה חדשה" תירץ על פי דברי הגמ' [שבת קל"ג:] 'אמר אביי: אמרה לי אם, איספלינתיא דכולהון כיבי - שב מינאי תרבא וחדא קירא (הרפואה המועילה לכל הכאבים היא: שבע מנות חלב ואחת של שעווה, ויניחם על המכה). רבא אמר: קירא וקלבא רישינא (הרפואה לכל הכאבים היא: שעווה, וזפת לבנה). דרשה רבא (לרפואה זו) במחוזא - קרעיהו בני מניומי אסיא למנייהו (כששמעו בני מניומי שהיו רופאים, שהוא פרסם את הדברים, מרוב צער על ההפסד שגרם להם בגלותו את סודם לרפואת כל המכאובים, קרעו את בגדיהם), אמר להו: שבקי לכו חדא, דאמר שמואל: האי מאן דמשי אפיה ולא נגיב טובא - נקטרו ליה חספנינא . מאי תקנתיה? לימשי טובא במיא דסילקא (השארתי לכם רפואה אחת שאותה לא גיליתי לציבור: שהרוחץ ידיו ואינו מנגבם יפה, פניו מתבקעות ועולה מהם שחין הנקרא חרס, ורפואתו היא שירחץ הרבה במי תרדים), עד כאן לשון הגמ'.

והנה, בין המון בני ישראל יש הרבה שפרנסתן היא ברפואות ותרופות, וכאשר אמר הקב"ה 'והסיר ה' ממך כל חול'י וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך', עלולים הם לחשוש שמא יפסידו את פרנסתם, ולכן סיים הכתוב ואמר: 'ונתנם בכל שנאיך וגו' ואכלת את כל העמים', ומהם תהיה פרנסתך. לעומת זאת בפרשת 'בשלח' - הלא היו במדבר ולא שייך שיבואו גויים להירפא אצל ישראל, וגם לא היתה להם טרדת הפרנסה, שהרי ירד להם מן, ולכן לא אמר 'ונתנם בכל שנאיך', אבל כאן כאשר משה רבינו נפרד מכלל ישראל, וירידת המן עומדת להיפסק, והם באים למקום ישוב, לכן נאמרה להם ההבטחה שאף כאשר לא יהיו מחלות בישראל - לא תחסר לרופאים פרנסה, אלא יתפרנסו מריפוי הגויים.

"והסיר ה' ממך כל חול'י וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך" (י' - ט"ו)

כותב ה"פענח רזא", "כל חל"י בגימטריה תשעים ושמונה, כמנין הקללות שיש בפרשת "כי תבא". "חל"י בגימטריה זה ארבעים ושמונה, ועם הכולל נקבל ארבעים ותשע, כמו הקללות שיש בפרשת בחוקותי. וא"כ, הברכה היא שהקב"ה יסיר את כל הקללות האמורות בפרשיות בחוקותי וכי תבוא, ויבואו רק ברכות.

"וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך" (י' - ט"ו)

שואל המהרי"ל דיסקין, מדוע שינתה התורה בלשונה ואמרה "לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך", מהי נתינה ומהי שימה? ומתוך, הגמ' במנחות [נ"ט:] אומרת, אמר רב יצחק בר יוסף אמר ר' יוחנן, נתן משהו שמן על גבי כזית מנחה פסל, מה הטעם, "לא ישים", שימה פירושו כל שהוא, נתן כזית לבונה על גבי משהו מנחה, פסל, מאי טעמא, "לא יתן" כתיב, עד שיהיה נתינה.

יוצא, ששימה זה כל שהוא, ונתינה זה שיעור חשוב. לכן אמרה התורה כי "מדווי מצרים הרעים לא ישימם בך", אפילו שימה כל שהיא, ולעומת זאת "ונתנם בכל שונאך", נתינה גדולה וחשובה.

"ולא תעבוד את אלהיהם כי מוקש הוא לך" (י' - ט')

איסור עבודה זרה הוא מהאיסורים החמורים בתורה. מדוע התורה קוראת לזה רק "מוקש"? אלא מבאר הגר"א מוילנא, התורה מזוהרה ואומרת שמלבד מעשה העבירה החמור כשלעצמו, הרי "מוקש הוא", כי הוא השטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות, היורד ומסית העולה ומקטרג, ויורד עמו בגיהנום ונוקם ממנו.

"כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם לא תירא

מהם זכר תזכור וכו'" (י' - י"ז - י"ח)

פירש בעל העקידה, "כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם", כאשר תגיע להכרה שאין לך אפשרות להתגבר על האויבים בדרך הטבע מחמת הריבוי העצום שלהם, אז "לא תירא מהם", לא תצטרך לפחד מהם והקב"ה ילחם עבורך בדרך נס כמו שעשה לפרעה ולמצרים, אבל אם לא תאמר בלבבך שהגוים חזקים ממך, אלא תחשוב שיש לך כוחות גדולים להתגבר על כל האויבים בדרך הטבע, הקב"ה לא יעמוד לימינך להושיעך בדרך ניסית מיד האויבים.

הוסיף רבי משה שטרנבוך, דבר זה הוא יסוד גדול בשבילנו, לא לפחד מגבורת אויביו שרוצים לכלות אותנו, אלא אדרבה לפחד רק ממצב האמונה שלנו, כי כל זמן שאנו מקיימים את חובותינו באמונה וביטחון, הקב"ה נמצא עמנו והוא יגן עלינו מכל צרה וצוקה, אבל אם אנו תולים את תקוותינו בכוחי ועוצם ידי, הרי אנו נמצאים בסכנה עצומה שמא ישליך אותנו הקב"ה להנהגת הטבע, ולא יגונן עלינו בדרך נס מכל הסכנות האורבות לנו מסביב מבני ישמעאל, ואז ח"ו נהיה מופקדים כאילו השדה בלא שמירה מיוחדת מהקב"ה. וכך ביארו המפרשים את הפסוק בתהלים [קכ"א. א.] "מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ", שדווקא כאשר האדם יודע ש'מאין', אין מי שיוכל לעזור לו מכל ידידיו ומכריו, ורק הקב"ה בלבד שהוא עושה שמים וארץ הוא יכול להושיע אותנו, אז "יבוא עזרי" ויזכה שאכן תבוא העזרה מהקב"ה, אבל אם הוא תולה תקווה בכוח הזרוע או בעזרת חבריו וידידיו, לא יוכל לזכות לישועת השי"ת.

בסימומה של מלחמת תש"ח שוחחו כמה ממקורביו של הגרי"ז מבריסק זצ"ל על המלחמה וניצחונותיה הגדולים. הרגיש הרב שיש לאותם אנשים איזה התרשמות מגבורתם של הלוחמים ומכוחו של הצבא, פנה אליהם ואמר: כלום סבורים אתם שהרובים והתותחים, הטנקים והמטוסים הם המה שניצחו במלחמה ?? לא מיניה ולא מקצתיה, אלא הניצחון היה רק בזכות כמה יהודים צדיקים כמו רבי שלמה בלוך, התלמיד של ה"חפץ חיים" עם התהילים שלו, רבי ועלוועל צ'צ'יק עם התהילים שלו, ועוד כמה יהודים טובים וצדיקים, רק בזכותם ובגללם היו כל הניסים.

הוסיף ואמר: והאמת היא, שכל מה שמתחולל על הארץ אינו אלא משחק ילדים, שאמנם צריכים ומוכרחים לשחק את ההשתדלות ולפעול בדרכי

לחימה כנגד האויבים, אך 'החזית האמיתית' היא למעלה, ואם למעלה מנוצחים ומגבירים את מידת הרחמים, למטה כבר אין מה לפעול - הכל מנוצח. אמור מעתה - וכי הצבא הוא שניצחו ?? חיל האוויר ניצחו ?? תפילת הצדיקים ואמירת התהלים הם שניצחו.

הקשה אחד מן הנוכחים: אם הצדיקים הם שניצחו בחזית למעלה, מדוע נפלו קרבנות כה רבים? השיבו הגרי"ז: אספר לך מעשה שהיה אצל מרן ה"בית הלוי" זצ"ל, שאירס את אחד מבניו, וזחה עליו דעתו של החתן מגדל הנדוניא שקיבל. ה"בית הלוי" הרגיש בדבר ואמר לו: דע לך, כל הנדוניא הגדולה שקבלת - לא זכית בהם עבור מעשיך הטובים, אלא עבור שבני אתה, כלומר לכבודי ולא לכבודך. הבן שחרף היה, השיב על אתר: אם מפני כבוד אבא שנו כאן, הרי שהיתה הנדוניא גדולה בכפל כפלים, ועל כרחך שלכבודי נדוניא זו, ולכן אינה כה מרובה. נענה ה"בית הלוי" ואמר לו: באמת שלכבודי היה צריך הנדוניא להיות בכפלי כפלים, אך מה אעשה שאתה בתוך, ומפני כך איננה גדולה ...

כמו כן, סיים הגרי"ז זצ"ל את ביאורו, באמת החזית היא למעלה בשמים ושם הרי באמת ניצחנו, ואכן היה צריך להיות שלא יפצע אפילו אדם אחד מישראל, אך מה לעשות שהיו אנשים בתוך שאמרו 'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה', ומחמתם שילמנו את המחיר הכבד של הפצועים וההרוגים, הם שקלקלו.

"המסות הגדולות אשר ראו עיניך" (י' - י"ט)

כותב בספר "מלא העומר", חסד מיוחד עשה הקב"ה עם כלל ישראל, לא רק בעוצם הניסים, אלא בעובדה ש"ראו עיניך". בעת הפיכת סדום, הוזהרו לוט ואנשי ביתו "אל תביט אחרך", כיון שלא בזכות עצמו ניצל לוט, אלא בזכות אברהם אבינו, לכן הוא לא היה זכאי לראות בעונשם של אנשי סדום. אבל ביציאת מצרים, אפילו שלא היו ראויים להיגאל בזכות עצמם, בכל זאת הגדיל הקב"ה חסדו איתם, ועשה אותות ומופתים "אשר ראו עיניך".

"המסות הגדולות אשר ראו עיניך" (י' - י"ט)

תיבת "אשר" בגימטריה דצ"ך עד"ש באח"ב, שהן המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, והן "המסות הגדולות אשר ראו עיניך".

"המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים והיד החזקה והזרע

הנטייה אשר הוציאך ה' אלקיך כן יעשה ה' אלקיך לכל העמים" (י' - י"ט)

בפרשת ואתחנן [ד' - ל"ד] כתוב "או הנסה אלקים וכו' ובמלחמה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים", ומדוע בפרשתנו כתוב ובמוראים, לא כתבו "ובמוראים גדולים", מתוך רבי חיים קניבסקי, על הפסוק [שמות י"ד - כ"ה] "גלהם להם במצרים" פירש רש"י בארץ מצרים, שכשם שאלו לוקים על הים, כך לוקים אותם שנשארו במצרים. "ובמוראים גדולים", מבואר בהגדה של פסח - זה גילוי שכינה. לפי"ז מבאר ר' חיים, הפסוק בפרשת ואתחנן מדבר על יציאת מצרים, שאז היה קריעת ים סוף וזכו לגילוי שכינה, ולכן מוזכר שם מלחמה ומוראים גדולים, אבל פרשתנו עוסקת בכניסה לארץ ישראל, שהרי נאמר "כן יעשה ה' אלקיך לכל העמים", ולכן לא הזכירו "מלחמה" ו"מוראים גדולים".

"וגם את הצרעה ישלח וכו' עד אבוד הנשאים והנסתרים מפניך" (ו' - ב')

מין שרץ העוף, שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם. [רש"י]

שואל רבי יהונתן אייבשיץ, מדוע איבוד הכנעניים נעשה דווקא באופן זה? ומתרץ אביהם מולידם של הכנענים הרי הוא כנען בן נח. וכנען זה נכנס לאוהל אביו, הביט בערוותו ואח"כ סרסו. עכשיו מובן, כי נענשו מידה כנגד מידה.

"לא תערוץ מפניהם כי ה' אלקיך בקרבך קל גדול ונורא" (ו' - ב')

בשעה שמבחיץ יהודי בגויים הרבים שסביבו, עלולה להתנגב בליבו תחושה של פחד עצום, אבל הקב"ה מצוה על היהודי לא לפחד "כי ה' אלקיך בקרבך". אדם החושש מזריקה של רופא שיניים, יסכים בכל זאת לעשות, כי יודע שהכאבים שיגיעו לאחר מכן יהיו יותר חזקים מהכאב הרגעי של הזריקה.

כותב בעל "חובות הלבבות", שאלו חסיד במדבר האם אינו מפחד מחיות רעות. והשיב, כי הפחד מהקב"ה אינו מניח לו לפחד מחיות רעות, שזהו פחד גדול בהרבה. מבאר ה"לקוט גרשוני" בשם ספר "טל אורות", שזה כוונת הפסוק שלפנינו, "האדם השלם אינו מפחד מהגויים, כי ה' אלקיך בקרבך א-ל גדול ונורא", וממנו אנו אמורים לפחד יותר מכל, והפחד ממנו אמור להעפיל על כל פחד שקיים בעולם. והתוצאה הישירה היא "לא תערוץ מפניהם".

"ונשל ה' אלקיך את הגוים האל מפניך מעט מעט לא תוכל כלותם מהר פן

תרבה עליך חית השדה" (ו' - ב')

שואל האדמו"ר רבי שאול ידידיה אלעזר ממודז'יץ, וכי היד ה' תקצר להתגבר על חית השדה? אלא, הכוונה שאולי ע"י ההשמדה ההמונית של תושבי הארץ, עלולים להידבק בכס קשיחות לב ומידות אכזריות כמו של חיות השדה, ולכן כשעושה הקב"ה דין בשונאי ישראל, הוא מצרף גם את מידת הרחמים בשביל ישראל. "ונשל ה' אלקיך", מידת הדין והרחמים, "את הגוים האל מפניך מעט מעט" פן תרבה עליך חית השדה.

"ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו" (ו' - ב')

כתוב בפסוק "תועבת ה' כל גבה לב", א"כ אומר רבי לוי יצחק מברדיטשוב, אל תכניס בעל גאוה לביתך, שאם אתה עושה כן, אתה עובר לאו "ולא תביא תועבה אל ביתך", שהרי בפירוש נאמר "תועבת ה' כל גבה לב".

בספר "פענח רזא" כותב: מי שמכניס עבודה זרה לתוך ביתו, לא יכול לקיים אף מצוה. כי עבודה זרה נוגדת את כל המצוות, אבל "חרם" הן אותיות "רמח" איברים, וכשהוא עושה תשובה, אז "ברוגז רחם תזכור", אפילו החרם הזה הקב"ה מוכן למחול ובלבד שהאדם יעשה תשובה.

"ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי

חרם הוא" (ו' - ב')

בתרגום אונקלוס תרגם את משמעות הלשון "ותעב תתעבנו" - "ורחקא תרחקניה", והיינו שיש להתרחק ממנו. ודקדק מזה רבי אהרן כהן זצ"ל ראש ישיבת חברון, גם לאחר שכבר ציוותה התורה בתחילת הפסוק "שקץ

תשקצנו" והיינו שהעבודה זרה תהא משוקצת ושנואה אצלנו ממש, מ"מ אין די בזה, אלא צריך גם "ותעב תתעבנו", והיינו להרחיקו ולהתרחק ממנו וכמו שפירש בתרגום אונקלוס, ומבואר בזה שכדי להינצל מהשפעת העבודה זרה אין די בעצם הדבר שהעבודה זרה שקוצה ושנואה עליו, אלא צריך גם לרחק אותה מהבית ומהסביבה, ובלא זה יהא לזה השפעה רעה עליו אף שהוא משוקץ אצלו.

בעיר אוסטראה סמוך לבית החיים היה בית תיפלה של נוצרים, וכשהיו מלווים את המת - היו נושאי המיטה מוכרחים לעבור דרך בית תיפלתם, וכשראו הגוים את המיטה ומלוויה היו מצלצלים בפעמוניהם וכבר קרה שהמת נחטף ע"י כוחות הטומאה רח"ל. קודם פטירת המהרש"א שכיחן כרב אב"ד באוסטראה, ציוה ששיימו ספר תורה על מיטתו ויעברו דרך שם וכן עשו לו. כשהגיעו נושאי המיטה לאותו מקום - קם המהרש"א ממיטתו ופתח את ספר התורה וקרא הפסוק 'שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא', ופתחה האדמה את פיה והתחיל הבית לשקוע מטה מטה, ושתי קומות נשתקעו באדמה העבודה זרה הקומה השלישית נשארה, ונתבטלה הטומאה לגמרי. כיום מתגוררים שם יהודים שהורידו משם את כל חפצי ומשמשי זרה וקבעו שם מזוזות כשרות. [מאמר מרדכי" לרבי מרדכי חיים מסלאנים זצ"ל]

כשהיה בא חתן ביום חופתו להתברך מפי רבי אהרן מבעלזא זצ"ל, נהוג היה שהחתן מניח מטבע על השולחן לפני הרבי, והוא היה מניח את ידיו המכוסות במגבת על המטבע, מברך ומעניק את המטבע לחתן. פעם בא חתן תושב חו"ל וביקש להתברך. הוא הניח מטבע על השולחן כנהוג, והרבי קירב את ידיו להניחן על המטבע, אך מיד נרתע לאחוריו בבהלה, הוא שוב קירב את ידיו, ושוב נרתע לאחוריו. הרים הבחור את המטבע במבוכה והתברר שזו היתה מטבע שווייצרית, על המטבע היה חקוק סמל המדינה - צורת שתי וערב, לכן לא הצליח הרבי להניח עליה את ידיו הטהורות.

"כל המצוה וכו' תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם" (ח' - א')

כותב ה"אור החיים", יש באדם רמ"ח איברים כנגד רמ"ח מצוות עשה, ושם"ה גידים כנגד שם"ה מצוות לא תעשה, וכל מצוה ומצוה שומרת על אחד האיברים של האדם. וכמו שאם יכאב לאדם אבר אחד, לא נוכל לנחמו ולהרגיע את כאבו של אותו אבר על ידי שנאמר לו, ראה יש לך עוד רמ"ז איברים ושם"ה גידים שהם שלמים ואינם כואבים לך. כמו כן, אם עובר חס ושלום על מצוה אחת, לא יוכל להתנחם בזה שמקיים את שאר תרי"ב מצוות, כי כשחסר מצוה אחת, גורם בזה חוסר חיות של אותו אבר שהמצווה מכוונת כנגדו. ולכן אומרת התורה: "כל המצוה וכו' תשמרו לעשות למען תחיון ורבייתם", כי כשכואב אבר אחד, אז כל הגוף מרגיש את הכאב, ולכן תשמרו לעשות את כל תרי"ג המצוות.

"כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם

ובאתם וירשתם את הארץ" (ח' - א')

רבי זלמן סורוצקין בספרו "אזניים לתורה" כותב, בפסוק זה הקב"ה מבטיח לעם ישראל הבטחות כנגד החששות שהיו להם בטרם כניסתם לארץ

כל כמה שהוא מרווה בו את צמאנו, תשוקתו אליו גדולה והולכת. זו היתה מעלתו של המן, אע"פ שהוא ניתן להם בכל יום, וכדי צרכו של כל אחד, עומר לגולגולת, בכל זאת היו רעבים ומשתוקקים לו ולא בטל תענוגם כלל.

רבי משה פיינשטיין זצ"ל בספרו **"דרש משה"** חידש דבר נפלא, כי אם לא היו מתלוננים על שלא יהיה מה לאכול, לא היו צריכים כלל לאכילה, אך מצד חוסר אמונה שהיו סבורים שאי אפשר בלא זה, והתחילו לדאוג ולהתלונן כאשר עדיין לא היו רעבים, והקב"ה גרם שיהיו רעבים, עד שהוצרך ליתן להם את המן. וכעין זה פירש בפסוק **"ויצמא שם העם למים"** [במדבר ל"ג - י"ד]. ולכן נחשב זה גם כן מהחטאים, אף שלחם שאלו כהוגן [ויצא ע"ד:], היינו לפי מחשבתם היתה בקשת הבשר שלא כהוגן, ולכן חישב להם הכתוב [תהלים ע"ח - כ'] דבר זה מהחטאים - על שהיו קטני אמונה. והביא הפסוק ראיה לזה, שהרי אתם רואים ששמלתך לא בלתה, דכיון שזה לא בקשתם - לא הוצרכתם לשמלות אחרות ונעלים אחרים, וכמו כן היה צריך להיות אף בלחם, ולא זכו.

"ויענך וירעיבך ויאכילך את המן" (ח' - ג')

אחד שאל את **רבי אייזל חריף**, הלוא המן ניתן לכל אחד במידה שווה לפי צרכו - **"איש לפי אכלו"**, וא"כ איך היה בידי ישראל לקיים מצוות צדקה? ענה, כידוע היה אפשר לטעום במן את כל הטעמים, וזאת היתה הצדקה, שהעשירים אמרו לעניים טעמים של מאכלים מיוחדים שהעניים לא הרשו לעצמם מרוב עוניים לקנות ולטעום.

"ויענך וירעיבך ויאכילך את המן" (ח' - ג')

כתוב במדרש, מכאן שחייבים להדליק נרות שבת. שואל החיד"א, מה הקשר בין הפסוק לבין נרות שבת? ומתריץ, **"הרמב"ם בהלכות שבת** [פרק ה' הלכה א'] פוסק שנרות שבת אינם מצוה ואינם רשות, אלא חובה. מניין שהם חובה? שנאמר **"וקראת לשבת עונג"** מה הקשר בין הדברים? התשובה היא, הגמ' אומרת שעיוור שלא רואה את האוכל, אינו שבע אף פעם. ומדיכין יודעים שעיוור אף פעם לא שבע? שנאמר **"ויענך וירעיבך ויאכילך את המן"**, אדם יכול לחשוב על אוו מפותם, אבל אם הוא לא רואה אותו, הוא נשאר רעב. כשלא רואים את האוכל, אין עונג, וממילא אומר המדרש, מכאן שחייבים להדליק נרות שבת, כי אם יש מצווה של **"וקראת לשבת עונג"**, היא מוכרחה להתקיים באור, אחרת איזה מין עונג יש, אם נשארים רעבים.

"ויענך וירעיבך ויאכילך את המן" (ח' - ג')

שואל **רבי יעקב גלינסקי** [מובא ב"הגדה"], איזה עינוי היה במן? הרי הגמ' ביומא [ע"ה:] אומרת **"לחם שמלאכי השרת אוכלים"**, וטעמו בו כל הטעמים שבעולם? ומתריץ, היו שלוש דרגות באוכלי המן - צדיקים ירד המן על פתח ביתם, בינוניים המן ירד בפתח המחנה, והרשעים שטו...

קם ה"צדיק" וניגש לפתח ביתו על מנת להכניס את מנת המן, אך הוא לא מוצא אותו, אין מן! עושה הצדיק **"חשבון הנפש"** על כל מעשיו שביום אתמול, מה חטא שבגין מעשה זה נענש והמן התרחק ממנו? אבל המן לא נמצא. ואז מתחילות ההתלבטויות מה לעשות האם לצאת לחפשו אולי הוא בפתח המחנה, ואם אמצא, איך אלך איתו הביתה, הרי כולם

ישראל. ומשלושה דברים חששו. א'. האם ימשיכו למות כמו שמתו במשך ארבעים שנה שהיו במדבר. ב'. ההתרבות הטבעית נסוגה, במצרים ילדה אשה ששה בכרם אחד, כשיצאו ממצרים היו שש מאות ושלושת אלפים חמש מאות וחמישים, ואילו על סף כניסתם לארץ ישראל היו שש מאות אלף שבע מאות ושלושים - בארבעים שנה חל פחות עצום בילודה. ג'. היתה הבטחה להיכנס לארץ ישראל דרך הר שעיר אחד עשר יום מחורב, וחיכו ארבעים שנה, כלומר, קיימת עדיין ההבטחה שלא קויימה. אבל אם **"תשמרון את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום"**, יקרו שלושה דברים, א'. **"למען תחיון" (חיים)**, ב'. **"ורביתם" (הגברת הילודה)**, ג'. **"ובאתם וירשתם את הארץ" (כניסה לארץ וכיבושה).**

"למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך וכו' ויענך וירעיבך ויאכילך את המן" (ח' - ב' - ג')

מהו הניסיון, כותב הרמב"ן היה ניסיון גדול להם שלא ידעו עצה לנפשם ויכנסו במדבר הגדול לא מקום לחם ואין בידם כלום מן המן אבל ירד דבר יום ביומו וחם השמש וגמס

בספר **"קהלת משה"** מבאר, כידוע, במן היה אפשר לטעום טעמים של כל מיני מאכלים טובים, וכתוב במשנה [אבות פ"ו - מ"ד] כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל. וזה היה הניסיון, אם יסתפקו לטעום במן טעמו של פת במלח כדי לזכות בתורה אם לא. וזהו **"לדעת את אשר בלבבך"**, איזה טעם תחשוב בלבך בזמן אכילת המן, טעמים של מאכלים טובים או של פת במלח.

"למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא וגו' ויאכילך את המן וגו'" (ח' - ב' - ג')

מקשים העולם: מה הקשר בין הפסוקים, **"למען ענתך" ל"ויאכילך את המן"**. תירץ על כך **האדמו"ר מגור בעל ה"בית ישראל"** [פאר ישראל ח"א - עמוד תט"ז], כתוב במשנה [אבות פ"ו - מ"ד]: **"כך דרכה של תורה פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה"**, ומובא בספר **"מדרש תלפיות"** [ערך יין] שאף בבארה של מרים היו כל הטעמים, א"כ היה ניסיון גדול לכל אחד האם לחשוב על פת במלח ומים במשורה כדברי המשנה, או לחשוב על מנעמי העולם הזה. וזה ביאור הפסוק **"לדעת את אשר בלבבך"**, שהקב"ה ידע איזה טעם חשב כל אחד, האם כדרכה של תורה פת במלח ומים במשורה או על מנעמי העולם.

"לדעת את אשר בלבבך" (ח' - ב')

מבואר ברמב"ן שגם ה"לדעת את אשר בלבבך" כלול בניסיון המן, מבאר **רבי יהושע טרונק מקוטנא**, שיש להסביר לפי מדרש חז"ל, שהמן לא ירד לכולם בשווה, אלא לצדיקים בלא טורח, על פתחי בתיהם, ולרשעים בעמל ויגיעה. יוצא מזה, שאם היה אדם שתוכו אינו כבדו, המן היה מגלה את מה שבתוכו ע"י מקום הירידה, וזהו **"לדעת את אשר בלבבך"**.

"ויענך וירעיבך ויאכילך את המן" (ח' - ג')

שואל **רבי מנדל מרימינוב**, איזו טובה היא שהרעיבו אותם במדבר? ומתריץ, בנוהג שבעולם, כשהאדם מתאוה לדבר מאכל, כיון שניתן בידו, אפילו שעדיין לא טעם ממנו, נתמלאה במקצת תשוקתו. ואילו לגבי דבר רוחני,

א. ששם לא הזכרה אכילת המן כעניו ורעב משא"כ כאן. ב. שם נאמר "לא בלו שלמותיכם מעליכם" בלשון רבים משא"כ כאן. ג. שם משמע שהיו לישראל נעליים, וכאן משמע שהלכו יחפים - "ורגלך לא בצקה". וההסבר, הגמ' ביומא [ע"ה]: מבארת את הפסוק [תהלים ע"ח - כ"ה] "לחם אבירים אכל איש", לחם שנבלע ברמ"ח איברים, אלא מה אני מקיים "ויתד תהיה לך על אוזן ויצאת שמה חוץ", שזה ציוו להכין כלים להתפנות לעשיית צרכים, וא"כ הם כן אכלו. והגמ' מתרצת, שאותם שקנו מאכלים מהגויים היו צריכים להתפנות, ועליהם אמר הקב"ה "עכשיו אני מטריח אותם שלוש פרסאות", שיצאו מחוץ למחנה לצרכיהם. וא"כ, אותם צדיקים שאכלו רק מן ולא היו צריכים להתפנות לנקבים, ממילא לא היו צריכים ללכת בכל פעם שלוש פרסאות, נעליהם לא בלו מעליהם, אך אותם שקנו אוכל מתגרי האומות, והיו הולכים בכל פעם מרחק שלוש פרסאות מחוץ למחנה, נעליהם בלו מחמת ההליכה הארוכה. ולפי"ז הפסוקים ברורים ומבוארים, בפסוקים שבפרשת כי תבוא, מדובר על כלל ישראל ועליהם נאמר "לא בלו שלמותיכם מעליכם", ולכן נכתב בלשון רבים, והתורה ממשיכה ומדברת שם רק על אותם צדיקים שאכלו מן בלבד "שמלתך לא בלתה מעליך" (ולכן נכתב בלשון יחיד), והטעם, מפני ש"לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם" מאומות העולם, ולכן לא הוזקקתם לצאת בכל פעם ולצעוד שלוש פרסאות. אבל הפסוקים שלפנינו מדברים רק על אותם שאכילת המן היתה עבורם עניו וסבל "ויענך וירעיבך ויאכילך את המן", ולכן הלכו לקנות אוכל מתגרי האומות, עליהם התורה כותב "ורגלך לא בצקה", שלמרות שנעליהם בלו מעליהם מרוב הליכה מחוץ למחנה, רגליהם לא בצקו כדרך היחפים. בספר "שערי אהרן" מתרץ, הלויים בשרתם את ה' היו הולכים ללא נעליים, ומאחר שנשאו את כלי המקדש ארבעים ושתים מסעות, הרי שהלכו ללא נעליים, ועליהם נאמר "ורגלך לא בצקה" כדרך של ההולכים יחף, אבל בני ישראל הלכו עם נעליים שלא בלו.

"וַיֹּאכִילֶךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדָעוּ אֲבוֹתֶיךָ", (ח' - ג')

בגמ' ביומא [ע"ה]: איתא, "שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שיש לו בן אחד, פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים", ע"כ.

מבואר בדברי הגמ', שהטעם שהוריד הקב"ה לישראל מן מידי יום רק כפי מה שמספיק לאכילת אותו היום, הוא כדי שיושרש אצלנו מידת הביטחון ונהיה קשורים בקב"ה מידי יום, שהרי כאשר אין לאדם מזון אלא ליום אחד בלבד, עניו תלויות באבינו שבשמים, שהרי הוא יודע בבירור שהפרנסה למחר איננה מובטחת לו בדרך הטבע אלא היא באה אך ורק מהקב"ה, וממילא הוא נעשה קשור לקב"ה מתוך ידיעה שאין טבע בעולם, אבל אם יש לאדם פת בסלו מראש לאורך זמן, הרי הוא מתרגל לפרנסתו, וההרגל יוצר אצל האדם תחושה שמזונו בא לו בדרך הטבע ואינו צריך ח"ו את הקב"ה.

יסתכלו... ויראו שאני צדיק כ"כ וירננו אחרי, וגרוע יותר, אולי לא אמצא בפתח המחנה ואמשיך לנדוד עד שאמצא... ומכיוון שאינו מסוגל לסבול את הבושות, חוזר הצדיק לביתו בידיים ריקות, מה זה, שואלים בני הבית, איפה המן? עונה להם הצדיק, יש לי תענית חלום.... אינני צריך את היום את המן.

וזאת הכוונה "ויענך", בעניו הבושה כשלא מצאת, "וירעיבך", כשהחלטת שמוטב להתענות, ואת יום התענית ניצלת לתשובת אמת, ואז למחרת "וַיֹּאכִילֶךָ אֶת הַמֶּן", חזר לפתח האוהל. הרי, שמוטב לצום יום שלם מאשר להתבייש.

רבי פנחס מקארין זצ"ל בספרו "אמרי פנחס" תירץ, משום שהמן היה רק בבוקר ולא יותר, לכך היו רעבים, כי אינו דומה מי שיש לו פת בסלו.

הרה"ק מוגארליץ זצ"ל תירץ [הובא בספר "ארוז בלבנון"], הפסוק מדבר על אלו 'המכוונים רבי' דהיינו אנשים המחשיבים עצמם צדיקים אך אינם באמת כאלו, ולפי החז"ל הג"ל [ראה יומא ע"ה]: שלצדיקים היה יורד המן בפתח ביתם, ולרשעים נפל המן רחוק מפתח ביתם והוצרכו לילך רחוק ללקט את המן. נמצא, כי להרבה מ'המכוונים רבי' נפל המן רחוק מפתח ביתם, והיו בושים לצאת ללקוט את המן והמתינו בביתם ברעבונם, עד שכל העם לקטו. ורק אחר שכולם חזרו לביתם, הלכו אלה ה'מכוונים רבי' ללקט המן שלהם. וזה פירוש 'ויענך וירעיבך' - שרעבו עד שיכלו לצאת ללקוט, ורק אח"כ 'וַיֹּאכִילֶךָ אֶת הַמֶּן'.

"וַיֹּעֲנֶךָ וַיִּרְעִיבֶךָ וְכו' כִּי לֹא עָלָה הָאִדָּם לִבְדּוֹ יַחֲיָה הָאִדָּם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִּי ה' יַחֲיָה הָאִדָּם" (ח' - ג')

המן היה מיוחד בכך שכל טעם שרצו לטעום בו היו טועמים. בספר "פנינים משולחן גבוה" מביא בשם רבי יוסף בהג"ר אייזיק חבר שמבאר את עומק העניין. כל סוגי הטעמים מקורם בכוחות העליונים המאצילים על כל מאכל ומאכל, ומטביעים בהם את טבעם ככל דבר אחר בבריאה, וכל כח המאציל, אינו יכול להאציל אלא מה שיש בגבולו, כי הרי אין מלאך אחד עושה שתי שליחויות. לא כן המן, שכתוב בו "הגני ממטיר לכם לחם מן השמים", כלומר, הקב"ה בעצמו, בלי שום שיתוף או תיווך של אדם ממונה, וכיון שהקב"ה כולל כל הכוחות כולם, לכן לא הוגבל הלחם שהמציא להם בטעם נפרד ומסוים, רק הכל לפי כוונת המקבילים. זהו שאומרת התורה "וַיֹּאכִילֶךָ אֶת הַמֶּן וְכו' כִּי לֹא עָלָה הָאִדָּם לִבְדּוֹ יַחֲיָה הָאִדָּם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִּי ה' יַחֲיָה הָאִדָּם", שהמן היה ממש במוצא פי ה' ללא שום התלבשות טבעית וחומרית.

"וַיֹּעֲנֶךָ וַיִּרְעִיבֶךָ אֶת הַמֶּן וְכו' שְׁמַלְתְּךָ לֹא בִלְתָּה מַעֲלִיךְ וְרַגְלְךָ לֹא בִצְקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה" (ח' - ג' - ד')

בפרשת כי תבוא כתוב [דברים כ"ד] "ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך לא בלתה מעל רגלך לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם". בספר "מתוקים מדבש" מעיר, שלושה הבדלים בין שתי הפרשיות.

מוסיף **רבי משה שטרנבוך**, כעין זה כתוב במדרש [תנחומא ויצא ג] "אמר רבי ברכיה, כל מזה שתבע יעקב מן הקדוש ברוך הוא השיבו. אמר אם יהיה אלוקים עמדי, השיבו והנה אנכי עמך, אמר ושמרני, השיבו ושמרתיך בכל אשר תלך. אמר ושבת בשלום השיבו והשיבותיך, אמר ונתן לי לחם ולא השיבו, אמר הקב"ה אם אני מבטיחו על הלחם מהו מבקש ממני עוד, לפיכך לא הבטיחו על הלחם", ע"כ. והרי מבואר שטובת האדם שלא יהיו לו כל צרכיו מסודרים מראש, כי אם יהיה לו כל צרכיו מראש. הרי הוא מאבד את כל השייכות והתליה לקב"ה בכל יום ויום, וכבר אינו מתפלל לקב"ה ואינו מרגיש שהוא צריך את הקב"ה, ולכן הקב"ה לא הבטיח ליעקב אבינו מראש על הלחם לאכול ובגד ללבוש, כדי שיעקב אבינו יהיה תלוי בקב"ה תמיד. ועל דרך זה יבואר המשך הפסוק - "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", והכוונה שכוחו של הלחם להשביע, אינו מחמת שהוא לחם, אלא מחמת שזהו רצון ה' שהלחם ישביע. והאדם אינו חי מכח הלחם אלא מכח דבר ה' שהלחם ישביע, ואין טבע בעולם. אלא הקב"ה לבדו פועל בכל רגע. וזהו לימוד לכל אחד לתלות עיניו לקב"ה ולא לסמוך על דרכי הטבע, וגם מי שזיכה אותו הקב"ה בעושר או שיש לו כדי פרנסתו כראוי, מ"מ אין להסיח דעת מהמציאות האמיתית שבאמת אנחנו תלויים בקב"ה, ולולא עזרתו של הקב"ה מידי יום ביומו מחדש, אין לו פרנסה אפילו לא לרגע אחד.

"שמלתך לא בלתה מעליך" (ח' - ד')

לכאורה תיבת 'מעליך' מיותרת? מתרץ רבי **צדוק הכהן מלובלין** בספרו **"שפתי צדיק"**, נראה לומר, דווקא מה שהיו מלובשים לא בלו, ומה שהיה מונח בקופסא היה בלוי שזה היה נקרא מותרות, וכן מפורש במדרש רבה [סוף פרשת תבוא]. הרצון היה שם שנהיה מדובקים כל כך בתוה"ק, שתהיה חמדתנו ותשוקתנו רק להיות עבד נאמן להשי"ת, על כן עזר לנו שהענן היה מוגהץ הבגדים שלא תבלבל אותנו המחשבה מה נלבש.

"ורגלך לא בצקה" (ח' - ד')

פירש רש"י, ורגלך לא בצקה שרגלם לא התנפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות. ומשמע שהלכו יחפים, והקשה ה"שפתי חכמים", הרי בפרשת כי תבוא [כ"ט - ד'] כתוב נעלך לא בלתה מעל רגלך, ומשמע שהלכו עם מנעלים. ותירץ, רק ליוצאי מצרים היה מנעלים.

וה"צפנת פענח" ביאר, בני ישראל היו מנוודים ולכן הלכו יחפים, אבל שבט לוי לא היו מנוודים ולכן היה להם מנעלים, וא"כ מש"כ בפרשת כי תבוא 'נעלך' מדבר על שבט לוי, ומש"כ רגלך מדבר על כל ישראל.

"למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (ח' - ג')

יש אנשים שחיים בשביל ללכת לעבודה, ולעבודה הם הולכים כדי שיהיה להם מה לאכול, ואת האוכל הם אוכלים כדי שיהיה להם כח ללכת לעבודה, וכן הלאה. אומר ה"חפץ חיים", על זה אומר דוד המלך [תהילים י"ב - ט'] "סביב רשעים יתהלכו", הרשעים נמצאים כל הזמן במעגל. דע לך, "לא על הלחם לבדו יחיה האדם", לא בשביל זה חי האדם אלא בשביל "כל מוצא פי ה' יחיה האדם". וזה מה שהגמ' אומרת במסכת ביצה [י"ט]. "הני בבליא טפשאי דאכלי נהמא בנהמא, הוא אוכל בשביל לאכול עוד.

הנמשל, אנו עובדים ועמלים ללא הפסקה ומבזבזים הרבה כח ועמל בשביל להשיג עוד משהו ועוד משהו, אבל בסוף מראים לנו כי הפרנסה נמצאת למעלה, משמים פותחים בפנינו פתח של הצלה שכלל לא חשבנו עליו. אם היינו פונים בהתחלה מיד לאותו מקום מלמעלה, כבר מזמן היינו נושעים, ובחינם בלי כל טורח. "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם".

מספרים, פעם רבי לוי **יצחק מברדיטשוב** ראה יהודי רץ, שאל אותו, לאן אתה רץ. ענה לו, אני רודף אחרי פרנסתי. אמר לו הצדיק, וכי מנין לך שפרנסתך הולכת לפניך שאתה רץ אחריה להשיגה? אולי היא נמצאת מאחוריך, ונמצא שאתה בורח ממנה.

"כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (ח' - ג') ארי לא על לחמא בלחודוהי מתקיים אנשא, ארי על כל אפקות מימרא דה' חיי אנשא. (תרגום אונקלוס, לפי גרסת חומשים מדויקים).

בפסוק זה מופיעה המילה 'יחיה' פעמיים, אך התרגום מתרגם אותה בשני תרגומים שונים, את ה'יחיה' הראשון מתרגם האונקלוס 'מתקיים' ואת ה'יחיה' השני תרגם אונקלוס 'חיי', את סיבת שינוי ביאור המילים מבאר רבי אליהו ברוך **פינקל** זצ"ל בספרו **"משלחן רבי אליהו ברוך"**, בתחילת הפסוק מדובר בלחם, ולא שייך בזה לשון חיי, שהרי אין זה חיותו האמיתית של האדם, אלא רק היכי תימצא לקיום החיים, ולפיכך תרגם אונקלוס **"מתקיים אנשא"**, פי' שע"י הלחם האדם מתקיים, אבל סוף הפסוק מדבר על מוצא פי ה', ואף שעיקר המכוון בכתוב הוא על המן אבל לשון "מוצא פי ה'" עולה גם על התורה שהיא דבר ה', ובזה כבר לא מדובר בהיכי תימצא לחיים אלא בגוף החיות עצמה, ולכן תרגם כאן אונקלוס "חיי אנשא".

חסימת הגבולות, הרוויח הסוחר רווח עצום. הוא מכר את כל העצים במחיר מפולפל, ולא נותרה לו שום סחורה במחסניו. כיון שכך, הגיע הסוחר לבית מדרשו של רבי חיים מוולוז'ין, וישב ולמד שם. בסוף היום, ניגש הסוחר אל הרב, וסיפר לו ולכל הנוכחים על ההשגחה העליונה שראה במו עיניו. אמר לו הרב: אתה רואה את ההשגחה העליונה אחת לכמה שנים. תשאל את לומדי בית המדרש, ויספרו לך שהם רואים את יד ה' בכל יום ובכל רגע. כל חייהם קודש לתורה, ואין להם מקור הכנסה מבוסס, אך הקב"ה מזמן להם, בהשגחה פרטית מופלאה, את כל צרכיהם. הפרנסה מן השמים היא, "כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם". (הגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א - דורש ציון)

"שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה" (ח' - ד')

"וידעת וכו' כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך" (ח' - ה')

לכאורה, אם שמלתך לא בלתה ורגלך לא בצקה וכו', הרי זה מלמד שהקב"ה שמר עליהם, וא"כ מהו ההמשך "וידעת וכו' ה' אלקיך מיסרך"? הגמ' (בברכות [ו]:) אומרת, הני מאני דרבנן דבלו - מחופיא דידהו, הני כרען דמנקפן - מינייהו (כשהבגדים של התלמידי חכמים בלים, הוא בא מן המזיקים היושבים לצידם ומתחככים בהם, וכאשר הרגליים נפצעות, זה גם מהמזיקים).

מבאר בספר "שישיים חכמה", העולם מסביבנו מוקף מזיקים, מזיקים אלו אינם נגלים לעין האדם. אומרת הגמרא, כי אם היתה ניתנת רשות לעין לראות את המזיקים אותנו, לא היתה בריה שהיתה יכולה לעמוד מפניהם. המזיקים נטפלים הכי הרבה לתלמידי חכמים, כי עינם צרה בתורתם, ולכן, אם אנו רואים שבגדי התלמידים בלים ושחוקים, ורגליהם כושלות, זו תוצאה מהתחככות המזיקים בהם.

אומר רבי אריה ליב ליפשיץ מווישניצא בעל "אריה דבי עילאי", אדם פוגש מישהו ברחוב, תופס אותו ומכה אותו נמרצות. בא חבר שלו ועוזר לו להכות את אותו אדם, אומר לו המכה, יישר כח על העזרה שאתה מושיט לי. אבל כאשר האב מכה את בנו ובא ידיד ועוזר לו להכות את הבן, כועס עליו האב ואומר לו: מדוע אתה מכה את בני, לא ביקשתי את עזרתך. כיצד אם כן נדע להבדיל בין השניים? כיצד נדע להבחין אם המכה הוא אב אוהב שעושה זאת מתוך אהבה ורצון לחנך את בנו, או שהוא אדם זר ואכזר? נוכל לבחון ולראות אם הוא כועס על מי שהצטרף אליו ועזר לו להכות את המוכה. אומר הקב"ה, כאשר אני ייסרתי אותך, לא נתתי לאף אחד לעזור לי, אפילו למזיקים לא היתה דריסת רגל, והראיה, "שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה", כלומר, אני מתייחס אליך כמו אב אוהב, ומכאן תדעו כי "כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך".

רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "תפארת יהונתן" מבאר, ידוע שהמן היה נבלע באיברים. ומה שכתוב בפסוק 'ויתד תהיה לך על אוזן', שם מדובר על אותם שפלטים הענן מחמת חטא, והם לא היה להם מן אלא אכלו לחם ממה שאומות העולם היו מוכרין להם, אבל שמלותיהם לא בלו אף שהיה הענן פולטן. וזה שדייק הכתוב " ... זה ארבעים שנה" בכל מצב בכל הארבעים שנה "שמלתך לא בלתה מעליך", וזה מה שמסיים הכתוב - "כאשר ייסר איש בנו" - מי שאביו מייסרו למנוע ממנו אכילה לזמן מה מהזמנים, אבל לא יפשיטו מבגדיו להציגו ערום ויחף.

צריך להבין את הקשר בין סוף הפסוק לראשיתו. איך המן מלמד כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, מבאר רבי אהרן לייב שטיינמן: הנה באמת גם מה שזורעים וצומח חטים ועושים מזה לחם זה נס, אלא שבכל דבר שאנשים מתרגלים הם אינם רואים את הנס שיש בדבר, וכיוון שהקב"ה רצה להראות להם כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, הוא האכילם דבר שלא ידעו הם ואבותיהם, ובוהם הם יכירו שחיים על מוצא פי ה', ואם הם היו אוכלים את המן בקביעות הם לא היו רואים בזה נס, אלא היו רואים את המן כמו שאנחנו רואים את הלחם.

"לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (ח' - ג')

"שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה" (ח' - ד')

לא לחינם סמוכים שני פסוקים אלו זה לזה. אומר רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "תפארת יהונתן", כי אם היה מוריד להם מן בפעם אחת לזמן מרובה היה הדבר להם לטורח בדרך - להוליך עמם מזונם לכל מקום, ולכך היה המן בכל יום מחדש, משא"כ שמלתם ומנעליהם שהיו לבושים עליהם - לא היה להם לטורח בדרך.

ה"חתם סופר" מתרץ הקב"ה עשה נס לעם ישראל שבמשך ארבעים שנה ירד מן, אך יתכן שעם ישראל לא היה צריך לנס זה של המן, בעצם יכול היה להיות נס, שאותם העוגות שהוציאו בני ישראל ממצרים, יספיקו לארבעים שנה. כמו שהשמלה לא בלתה ארבעים שנה, כך גם הלחם יכול היה להשתמר במשך ארבעים שנה ולא להתעפש, או שהגוף כלל לא ידרוש את הצרכים שלו, כלומר, שלא יתנהג לפי הטבע כמו שרגלך לא בצקה... למה בעצם הקב"ה נתן לישראל יום יום מן במשך ארבעים שנה? כי הקב"ה רצה שישראל יהיו קשורים אליו, כמו שכתוב בפסוק הבא "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך". לפי"ז יובנו הפסוקים, "ויענך וירעיבך ויאכילך את המן", מדוע, הרי "שמלתך לא בלתה" והלחם יכול היה להספיק? אלא "כאשר ייסר איש את בנו" כך ה' מייסר אותך, הקב"ה רוצה שתהיה קשור אליו. [רעיון זה הובא לעיל בשם רבי משה פיינשטיין לתרץ מדוע הרעיבם במדבר, וכאן חזר ונשנה לביאור הפסוק]

בבית הכנסת של רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל התפלל סוחר עצים, שהיה עשיר מופלג. פעם אחת, כאשר ביקש הסוחר להעביר כמות גדולה של סחורה בגבול בין ליטא לרוסיה, הודיעו שומרי הגבול שהצאר הורה לחסום את המעבר, ואינו מתיר שום ייצוא של סחורה. בירר הסוחר מתי יפתח הגבול מחדש למעבר סחורה, והשיבו לו שמעבר-הגבול עתיד להישאר חסום במשך חודש שלם. נודעו הסוחר ונחרד. עוד חודש ?? יש לו מאות טונות של עצים, ואם לא יוכל למוכרם במשך חודש, עלול הוא להפוך לפושט רגל! במר לבו נשא הסוחר תפילה נרגשת לבורא עולם, מה שלא עשה כבר מזה זמן רב. למחרת, קשה היה לו להאמין למשמע אוזניו - מחירי העצים בליטא התייקרו בפתאומיות, ונסקו לשחקים. עד אותו יום היו העצים זולים בליטא, וברוסיה היה להם ביקוש רב. תוך יום אחד השתנה המצב מקצה אל קצה, ובלוטא נוצר ביקוש גדול לעצים, וממילא עלה מחירם פי כמה וכמה. מאחר ולא הצליח להעביר את העצים לרוסיה ביום שלפני כן, מחמת

"וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אליך מיסרך" (ח - ה)

מדוע כתוב "ייסר" ולא מייסר, מדוע זה נאמר דווקא בלשון עתיד? מבאר ה"לקוט גרשוני" בשם ה"כלי חמדה", כאשר אדם מדבר עם בנו ומנסה לשדלו שלא יעשה עבירות, הרי הוא מראה לו את המקל ומוזהיר אותו, אל תעשה, כדי שלא אכה אותך. כך הקב"ה אומר לעם ישראל, שובו שובו בית ישראל וחיו, שמעו בקולי ולא אצטרך לייסר אתכם בעתיד.

בהגדה של פסח "מעשה רב", מובא מעשה מפיו של רבי חיים לייב אויערבאך (אביו של רבי שלמה זלמן אויערבאך), שזכה להכיר אדם קשיש שאביו הלך לרבי אלימלך מליז'נסק, ושמע מפיו את התועלת של הייסורים בכלל וייסורי תקופת עקבתא דמשיחא בפרט. כשמנפים את הקמח, מטלטלים אותו וחובטים אותו בדפנות הנפה, ואז הקמח עובר דרך נקבי הנפה ויורד לכלי התחתון ונחבט בו. הסובין והמורסן נשארים בכברה ומשתבחים בעצמם, ואומרים, ראו את האומללים הללו שמתייסרים בגלות ממקומם, בנפילה ובחבטה, ואילו אנו גדולים מהם ולא נשרנו וממקומנו לא גלינו. אבל כל שמחתם היא זמנית, כי לבסוף יהפכו את הנפה, וישליכו את כל הפסולת לאשפה לאבדון ולכלייה. הנמשל, אלה המסתכלים איך היהודים סובלים, איך הצדיקים סובלים, ואומרים, ראו, אנחנו "על הגובה", לבסוף יגיע היום שישליכו לאשפה, ורק הצדיקים יישארו.

"כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אליך מיסרך" (ח - ה)

אחר שהמשילו לאב ובן, היה לו לומר 'כאשר ייסר אב את בנו', ולמה אמר 'איש' בסתמא.

ביאר רבי חיים מפרידברג [אחי המהר"ל] (ספר חיים טובים טובים, פ"ג) כי דרך חינוך ומוסר למדנו כאן. בשעה שבא האב לחנך את בנו ולהדריכו בדרך הישר, עליו להסיר ממנו את האבהות הטבועה בו ולעטות על עצמו גלימת איש זר. בזה ידע כי לא לשוא תהיינה מכותיו, אלא כפצעי אוהב תהיינה, אשר תיישרנה את בנו במסילה, בדרך הטובה. כאומרו [משלי י"ג - כ"ד] 'חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר'. והביא בזה רמז נחמד, 'נפלאות מלשונו הקודש', כי אותיות א' וב' הן תיבת 'אב'. והנה, אם מוסיף אות ה' בתוכו, המורה על דין [וזה"ק ח"ג תוספת סי' ח' ש], הרי זה שורש 'אהב', כי דווקא המייסרו הוא האוהבו. אך אם יכניס את אות ה', המורה על רחמים [תיקון ו]. תיקון נ"ו - פ"ט], נעשה 'איב', שהמרחם על בנו וחושך שבטו - הרי בכך נעשה לו כאויב.

והנה כאשר האב מכה את בנו - הכאב של הבן הוא כאין וכאפס לעומת כאבו של האב, שנאלץ להכאיב לבנו. כך היא הנהגת ה', כשהקב"ה מייסר את עם ישראל, גדולים ועצומים יסוריו שלו יותר מכאב הייסורים של עם ישראל. וכמו שהגמ' בסנהדרין [מ"ו:] אומרת, בשעה שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת "ק.ל.ג.י מראשי ק.ל.ג.י מזורעי" ("קל איני מראשי", קל איני מזורעי, שמתלונן הוא שראשו וזרועו כבדים עליו). כשם שאב לא רוצה להכאיב לבנו, ואם בכל זאת נאלץ לעשות זאת, אין זאת אלא בגלל שאוהב אותו, שרוצה לחנכו להחזירו למוטב, כך ה' אליך מיסרך, הקב"ה אינו רוצה להכאיב ולייסר את עם ישראל, וייסוריהם ומכאוביהם מייסרים אותו

עד מאוד, ואם בכל זאת עושה כן, בוודאי שהדבר נובע מחסד ואהבה, שאוהב את בניו רחמיו.

אדם נכנס לחנות צעצועים עם בנו הקטן, הבן חושק באיזה צעצוע, ולב האב הרחום, קונה לו, ליבו של הבן מתמלא על כל גדותיו. באותה מידה שהוא קנה לבנו, הוא גם יכול לרכוש לשכנו, ואפילו שמדרך הטבע הוא אוהב את בנו אהבה יתירה, בכל זאת אין שום דבר המונע ממנו לקנות לשניהם צעצוע דומה. ואם בנו עושה עוול, הוא יכול לסטור לו, אבל אם שכנו יעשה עוול, הוא לא יסטור לו כדי לחנכו, דבר זה אינו מתפקידו, אלא על אביו של הילד. וזה מה שהתורה אומרת, ייסורים של אהבה ורחמים יכולים להיות נחלתו של אב לבנו בלבד, כי אין כמו אב הרוצה בטובת בנו, ולכן רק האב רשאי לסטור לו, כי עושה את זה מאהבה ולא משנאה, אבל אם אדם יסטור לשכנו, יכול להיות שזה נובע משנאה.

"ללכת בדרכיו וליראה אותו" (ח - ו)

פסוק זה מתחיל "ללכת בדרכיו", ואח"כ ממשיך "ליראה אותו", אבל להלן [פרק י' - י"ב] כתוב "ליראה את ה' אליך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו", כלומר קודם יראה ואח"כ אהבה, ובפסוק השלישי [י"א - י"ב] כתוב "לאהבה את ה' אליך ללכת בדרכיו ולאהבה אותו ולדבקה בו", בהתחלה "לאהבה", אח"כ "ללכת בכל דרכיו" ובסוף "לדבקה בו". מדוע התורה כותבת בכל מקום לשון אחרת וסדר אחר? מתרץ ה"פנץ חיים", יש שלוש דרגות בעבודת ה', המדרגה הראשונה היא "יראה", המדרגה השנייה והגבוהה יותר היא "אהבה" והמדרגה השלישית הגבוהה מכולן הריהי "דביקות", וכל איש מישראל צריך להתאמץ וללכת ממדרגה למדרגה מעלה מעלה. קודם כל צריך אדם "ללכת בכל דרכיו וליראה אותו", להגיע לדרגת היראה, ואז בא הפסוק השני ואומר: "ליראה את ה' אליך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו", ומשהגיע "ליראה את ה' אליך" עליו להוסיף "ללכת בכל דרכיו" ולהתעלות עד שיגיע למדרגה השנייה של "לאהבה אותו". ואז בא הפסוק השלישי של "לאהבה את ה' אליכם", אל תישאר עומד במקומך, אלא עליך להוסיף וללכת בכל דרכיו, להוסיף ולהתעלות עד שיזכה ויגיע אל "לדבקה בו", למדרגה השלישית והגבוהה ביותר של דביקות.

"כי ה' אליך מביאך אל ארץ טובה" (ח - ז)

אחד מחסידיו של רבי ישראל מרוז'ין היה בביקור בארץ ישראל וחזר לביתו בחו"ל. שאל אותו הרבי: נו... איך היה בארץ ישראל? ענה לו, מוטב שלא אומר מילה. אמר לו הרבי, אתה יודע מדוע קוראים לארץ "ארץ ישראל", כי כל איש ישראל שבא אליה, היא נראית לו כפי שהיא באמת, הארץ הזאת היא כמו ראי, אתה קר הארץ קרה לך, אם היית חם קצת יותר, הארץ גם היא היתה חמה לך, כמו שמיכה שהיא עצמה אינה מחממת, אלא אם אתה חם, היא שומרת על גופך. אם אדם מישראל בא לארץ ולא מצא בא שום מעלה, הרי זה מעיד על עצמו...

ה"אמרי אמת" חזר מביקורו בארץ ישראל והאזינה שבה הפליג עמדה לעגון בוונציה, בני לווייתו התחילו לחקור אודות הפלא של עיר שבנויה על מים, וחקרו איך היא נבנתה, האם היו איים מלכתחילה, או שחפרו תעלות ומלאו אותן מים. אמר ה"אמרי אמת", עיר זו כבר מוזכרת ברש"י על הפסוק

בישעיהו [י"ב-י'] "שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ יורדי הים ומלואו איים ויושביהם", כותב רש"י "ומלואו" - הקבועים בים ולא באיים, אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית, והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר "וינציא". לפי זה רש"י אומר שהעיר וינציא בנויה על המים. האניה עגנה, ובני לווייתו של הרבי ירדו עם שאר הנוסעים לסייר בעיר. שמו ב"גונדלות" בתעלות המים, והתפעלו למראה העיר וארמנותיה. כשחזרו, סיפרו ל"אמרי אמת" על יופיה של העיר, אמר להם הרבי, "אחרי ארץ ישראל, אין עוד מקום יפה בעולם".

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (ח' - ה')
הגמ' בהוריות [י"ג:] אומרת, חמשה דברים משיבין את הלימוד וכו' הרגיל בשמן זית, דאמר ר' יוחנן, כשם שהזית משכח לימוד של שבעים שנה, כך שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה. שואל המהרש"א [בחינושי אגדות], מדוע בכל המינים נכתבו הפירות עצמם, ואילו בית נכתב היוצא ממנו? ומתוך, הזית עצמו אין בו שבח, שהוא משכח את הלימוד, רק השמן היוצא ממנו יש בו משום שבח של ארץ ישראל, שהרי הוא מחזיר את הלימוד. שואל רבי בצלאל מרנשבורג, מה נאמר על הדבש שגם בו לא מוזכר הפרי עצמו אלא היוצא ממנו? ומתוך, הגמ' (בכתובות [י]:) אומרת, אכל תמרים אל יורה, לפי שמשכרין ומטרידין את האדם, והתמרים מזיקים לבריאות האדם, וכמו שהגמ' במסכת תענית [ט:] אומרת, וא"כ אפשר לומר כדברי המהרש"א, כי מטעם זה לא הוזכרו התמרים עצמם, כיון שיש בהם חסרון, רק הדבש היוצא מהם הוא שבח של ארץ ישראל, כמו השמן היוצא מהזית.

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (ח' - ה')
שואל ה"משך חכמה", מדוע חילקו את שבעת המינים והוזכר פעמיים "ארץ"? ומתוך, בפרשת חוקת, בני ישראל טענו נגד משה רבינו שלקח אותם ממצרים ולא הביאם לשום מקום [במדבר כ' - ה'] "ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה וכו' לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשותות", למה הם לא הזכירו בדבריהם זיתים ודבש תמרים? ומתוך, דבש תמרים וזיתים לא היה במצרים, ולכן לא היו להם טענות על כך. לכן אמרה התורה, שעכשיו מביאים אתכם אל ארץ טובה, "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון" שהיו לכם במצרים, אבל כאן יש דברים שלא היו שם.

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (ח' - ה')
שואל ה"משך חכמה", מדוע חילקו את שבעת המינים והוזכר פעמיים "ארץ"? ומתוך, בפרשת חוקת, בני ישראל טענו נגד משה רבינו שלקח אותם ממצרים ולא הביאם לשום מקום [במדבר כ' - ה'] "ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה וכו' לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשותות", למה הם לא הזכירו בדבריהם זיתים ודבש תמרים? ומתוך, דבש תמרים וזיתים לא היה במצרים, ולכן לא היו להם טענות על כך. לכן אמרה התורה, שעכשיו מביאים אתכם אל ארץ טובה, "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון" שהיו לכם במצרים, אבל כאן יש דברים שלא היו שם.

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (ח' - ה')
שואל ה"משך חכמה", מדוע חילקו את שבעת המינים והוזכר פעמיים "ארץ"? ומתוך, בפרשת חוקת, בני ישראל טענו נגד משה רבינו שלקח אותם ממצרים ולא הביאם לשום מקום [במדבר כ' - ה'] "ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה וכו' לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשותות", למה הם לא הזכירו בדבריהם זיתים ודבש תמרים? ומתוך, דבש תמרים וזיתים לא היה במצרים, ולכן לא היו להם טענות על כך. לכן אמרה התורה, שעכשיו מביאים אתכם אל ארץ טובה, "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון" שהיו לכם במצרים, אבל כאן יש דברים שלא היו שם.

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (ח' - ה')
שואל ה"משך חכמה", מדוע חילקו את שבעת המינים והוזכר פעמיים "ארץ"? ומתוך, בפרשת חוקת, בני ישראל טענו נגד משה רבינו שלקח אותם ממצרים ולא הביאם לשום מקום [במדבר כ' - ה'] "ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה וכו' לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשותות", למה הם לא הזכירו בדבריהם זיתים ודבש תמרים? ומתוך, דבש תמרים וזיתים לא היה במצרים, ולכן לא היו להם טענות על כך. לכן אמרה התורה, שעכשיו מביאים אתכם אל ארץ טובה, "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון" שהיו לכם במצרים, אבל כאן יש דברים שלא היו שם.

"ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" (ח' - ה')

וכבר אמר הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל "רב שאין רוצים לפטר אותו אינו רב", (שאינו לוחם נגדם ולכן הבעלי בתים שבעיר שבעי רצון ממנו), "ורב שמתפטר מחמת פחד מהם אינו בן אדם", [שהוא כמו מפקד במלחמה שעוזב המערכה באמצע ונכנע ללחצים ופחדים].

בישיבת "עץ חיים" ד' באבוב שבאירופה לפני מלחמת העולם השנייה, היה תלמיד בשם בנציון בלוזנשטיין הי"ד, אשר ניהן במוח חריף וידי זהב, לפיכך ניצל את כישוריו והיה מכין קישוטים נפלאים ומיוחדים לחג הסוכות ושבעות. יום אחד, פנה אליו הרה"ק רבי בן ציון הי"ד זצ"ל בעל ה'קדושת ציון' ושאלו: מדוע על אדם למדן אומרים שיש לו 'ראש ברזל', ואילו לאומן אומרים שיש לו 'ידי זהב', ולכאורה היה צריך להיות ההיפך, ראש מעולה כמו זהב, וידיים חזקות כמו ברזל, מדוע הצמידו את הראש לברזל? לא המתין הרבי לתשובתו וענה: הנה טבע הברזל, כאשר הוא אינו בשימוש הוא מחליד, ואילו הזהב אינו מחליד ונשמר לעולם. כך גם אתה, נצל את הידע שלך ואת כישורונותיך אשר נחנת בהם, עכשיו בילדותך לימוד תורה - כדי שלא יחליד, ואילו את כישורי היצירה שלך - תוכל לנצל בעתיד.

"ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת" (ח' - ט')

הנביא ישעיה [ס' - י"ז] אומר, "תחת הנחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל", בכסף וזהב כתוב "אביא", כי אין מכרות כסף וזהב בארץ, אבל אצל הנחושת והברזל לא כתוב "אביא", כי דברים אלו מצויים בארץ, כמו שנאמר "ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת".

ולפי"ז פירש רבי שלמה זלמן אולמן זצ"ל אב"ד שאמלויא בספרו "אבני המקום", ברזל ונחשת היה בארץ ישראל משום שהם צורך גדול ליושבי הארץ, אבל כסף וזהב שהאדם לא צריך לצורך קיומו ההכרחי לא היה שם מחצב מהם, שאינו צורך כל כך. ועוד, לא היה בארץ ישראל מחצב כסף וזהב כדי שלא יגרום שיחטאו, כענין דכתיב [הושע ב' - י'] 'וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעלי', ואילו היה שם מחצב כסף וזהב - היה גורם שלא היו מודים ומשבחים את ה' על הטובה. וז"ש 'ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחושת' - אבל לא כסף וזהב, למען - 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך' - שתודה ותשבח את ה' על הטובה, אבל ע"י כסף וזהב תבעטו ולא תברכו את ה'.

"ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת" (ח' - ט')

כותב החיד"א בשם רבינו אפרים, ר"ת "אבות", "ברזל" ר"ת בלהה רחל זלפה לאה, להשיענו כי בזכות האבות והאמהות נחלו עם ישראל את ארץ ישראל.

רעיון נוסף שמעתי, בפרשת וזאת הברכה בברכה של אשר, אומר הכתוב [ל"ג - כ"ד] 'ולאשר אמר ברוך מבנים אשר.... ברזל ונחשת מנעליך וכו' וזה הפשט בפסוק אצלנו. באיזה חלק של ארץ ישראל היה ברזל ונחושת? ארץ אשר, בחלק של שבט אשר... שבחלקו חצבו את הברזל והנחושת.

אומרת, "לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי אדם גדול הקפיד בתוך ביתו, ומי הוא? ר' חנינא בן גמליאל, והאכילוהו איבר מן החי". מסביר רש"י, פעם שחטו בהמה בתוך ביתו, ואחד האיברים נעלם להם, מה עשו? חששו שיקפיד עליהם, ולקחו אבר מן החי ושמנו כתחליף. שואלת הגמ', האם האכילוהו? הלא הקב"ה לא מביא תקלה על בהמתן של צדיקים, כ"ש על הצדיקים עצמם? מתרצת הגמ', ביקשו להאכילו ולא שח"ו האכילוהו. אע"פ כן אומרים התוספות [בחולין ה': ד"ה צדיקים עצמם לא כ"ש], רבי ירמיה בר אבא היה בבית רב אסי, וטעם קודם הבדלה, ובמדרש רבה בראשית [סימן ח'], רב ירמיה שלח לרב זירא סלסלת פירות תאנים, רב זירא חשב שהפירות האלו כבר מעושרים, ואילו רב ירמיה חשב שבוודאי רב זירא ייעשר קודם את הפירות, בין כך ובין כך נאכלו התאנים בעודן טבל! ועל זה אומר ר' זירא שאם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם "אנו כחמורים ולא כחמורו של ר' פנחס בן יאיר", שהחמור לא אכל טבל, ואילו אנו לא זוכים להשגחה כזאת שלא נבוא לידי אכילת טבל [ע"פ ירושלמי דמאי פ"א ה"ג]

ועל זה אומר רבינא "לראשונים" אין בעיה להקפיד בתוך ביתם, כי הקב"ה דואג להם, אבל "האחרונים" שהם אפילו לא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר להם לא כדאי להקפיד בתוך ביתם. כלומר, התורה משבחת את תלמידי החכמים הראשונים שהיה להם את הכח ויראת שמים במידה כזאת שהקב"ה מנע מהם תקלות, ואין איפוא בעיות שהיו קפדנים כברזל, אבל האחרונים שלא מגיעים לדרגות כאלה, לא כדאי להם להקפיד, כדי שלא יאכילו אותם אבר מן החי.

"ארץ אשר אבניה ברזל" (ח' - ט')

הגמ' בתענית [ד'] דורשת מפסוק זה "כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם שנאמר "ארץ אשר אבניה ברזל", אל תיקרי אבניה, אלא בונייה". אומר רבי שמואל דוד וואלקין, הדרשה של "אבניה ברזל" מובנת, כי מצינו בהרבה מקומות שתלמידי חכמים מכונים בתואר "אבנים", וכמו שמובא במדרש איכה רבה על הפסוק באיכה [ד' - א'] "תשתפכנה אבני קודש", אלו תלמידי חכמים. אבל מה שלא מובן, אם התלמידי חכמים משולים לאבנים, שהם עצמם קשים, לשם מה היתה צריכה להיות הוספה "קשה כברזל", וכי האבן לא קשה מספיק? ומתוך, ה"באר היטב" [הלכות גיטין סימן ק"כ ס"ק א'] מביא בשם הירושלמי לגבי השם "גט", אבן אחת יש בכרכי הים וגיסא שמה, ומגרש כל חברותיה מסביבותיה. ומכיון שכך, לא היה די לדרוש "אבניה בונייה" ולדמות את התלמיד חכם לאבן, כי יש אבן שאמנם היא קשה, אבל יש בה גם כח הדוחה אחרים. תכונה זו, היא חסרון אצל התלמיד חכם, שאמנם עליו להיות קשה, אבל גם נוח לבריות, ולכן הוסיפו ואמרו "קשה כברזל", כי ברזל הוא קשה אך אינו דוחה.

רבי ישעיה פיק מבאר שהדגש הוא על ברזל, "תלמיד חכם שאינו קשה כברזל", שאינו מחודד וחדד לחתוך פסקי הלכה ששואלים אותו, כברזל, בהחלטה ברורה ותקיפה, לא נחשב בעיני חז"ל לתלמיד חכם.

רבי משה שטרנבוך ביאר, התלמיד חכם עומד תקיף ואיתן כמו ברזל ואינו מושפע מכל אלו שמבקשים להשפיע עליו לשנות את דעתו מדעת תורה, אבל מי שמתפתה ונסחף אחר דעת אנשי הרחוב בעלי בתים או דעת הקהל או העיתונים ואינו איתן לעמוד בדעת תורה, אינו בגדר ת"ח כלל.

אך כעבור זמן, הגיע מפקד נאצי לסייר במטבח, ומשהבחין ב', תמה ואמר: היתכן, יהודי יעבוד כאן ויאכל במטבח ??? חפיש הלה פתרון כיצד להיפטר ממני, והושיט לי כמה מזלגות, וגזר עלי לצאת לחצר המטבח ולחפור בור עמוק באדמה, והזהיר אותי שתוך שעתיים עלי לסיים את המלאכה, בדרך הטבע. לא היה הדבר מציאותי למלאות פקודתו, אך יצאתי מהמטבח והרמתי יד למעלה ואמרתי: ריבונו של עולם, זכור נא את ההבטחה. באותה עת נסעה לידי עגלה מלאה בפירות וירקות לכיוון המטבח, ובגלל מהירות נסיעתה נפלו הרבה פירות וירקות לידי, והנה עברו במקום קבוצת שבויים גויים, שחפצו בפירות והירקות שברשותי, הסכמתי לכך בתנאי שיסייעוני בחפירת הבור, וכך תוך זמן קצר השלמנו יחד את חפירת הבור. חזרתי למטבח ואמרתי למפקד, כי סיימתי את חפירת הבור. כאשר הוא יצא לראות - עמד נדהם והשתומם למראה עיניו, ואמר: ידעתי שה' אוהב את יהודים, אך לא ידעתי עד כמה. ועזב אותי לנפשי. כך שהיתי כל ימי המלחמה בתוך המטבח, והיו מזונותי מצויים לי ברווח ובכבוד. עתה תבין, סיים היהודי, למה אני מברך כרכת המזון בכוונה ובדביקות כל כך.

"ואכלת ושבעת וברכת" (ח' - י')

המגיד ממוזריש היה אומר, ברכת המזון צריכה כוונה יותר מתפילה, כי תפילה מדרבנן וברכת המזון דאורייתא.

ה"חידושי הרי"ם" ביקש לשמוע דבר תורה מהרבי מקוצק. אמר לו חסיד אחד, הרבי היה אומר, לפלא בעיני מדוע לא משיגים הכרה אלקית מברכת המזון, שהרי מסופר על אברהם אבינו איך פרסם אמונת ה' בעולם, שהיה מכנים אורחים, ולאחר שהאכיל והשקה אותם, כשרצו להודות לו, אמר להם אברהם: לא לי הברכה, אלא לאדון העולם, לבורא הכל, וכך הכניסם תחת כנפי השכינה. וא"כ, יפה כוחה של ברכת המזון להשגה אלקית. אמר לו ה"חידושי הרי"ם", אני תמה, מדוע מהאכילה עצמה לא משיגים דעת אלקית, שהרי מפורש בפסוק [ישעיהו א' ג'] "ידע שור קונו וחמור אבוס בעליו", ומה חמור שאין בו דעת מכיר את בעליו בעת האכילה, בן אדם לא כל שכן.

"ואכלת ושבעת וברכת" (ח' - י')

הגמ' בברכות [ל"ה:] אומרת, כל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה, כאילו גזלו להקב"ה וכןסנת ישראל. ומדוע? כותב רבי עקיבא איגר, הקב"ה ברא את העולם שבני האדם יוכלו להנות ממנו, ואחרי שיכירו בטובתו ויברכו את הקב"ה על מה שהיטיב עמהם, זה גורם שהקב"ה יוסיף להשפיע ולתת לברואיו שפע וכל טוב. אבל אם מתנהג ככפוי טובה ונהנה מהעולם ללא ברכה, א"כ גזול גם מהקב"ה, שלקח בלי לקיים את התנאי, וגם מעל מעם ישראל, שבגללו מונע הקב"ה את ההשפעה שיוורדת לעולם בעקבות הברכות.

והנה בפשטות, האוכל ניתן כדי לזון את גוף האדם, אך כדי שיוכל לאכול צריך לברך את מי שנתן לו את האוכל, אבל רבי ירוחם ליוואוויץ זצ"ל משגיח ישיבת מיר מהפך את היוצרות מחשיבה פשטנית זו, וזה לשון דבריו

כתב ב"ספר החינוך" [מצוה ת"ל], כך מקובל אני מרבתי, ישמרם ק-ל, שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויים לו בכבוד כל ימיו.

מדוע אין האות פ' בברכת המזון? אומר ה"באר היטב" [או"ח סי' קפ"ה], שכל מי שבירך ברכת המזון בכוונה, אין שולט בו לא אף ולא קצף, ומזונותיו מצויים לו ברווח ובכבוד כל ימיו.

והמקור הראשון לכך, ברוקח [הל סעודה סי' של"ז] וז"ל: "לפי שאין מלאך אף שצף קצף אנה, שולט במי שמכרך אותה בשעתה ובכוונה", עכ"ל.

אומר המהרש"א [נזיר ס"ו:], יש לאדם הרבה מקטרגים כנגד הפרנסה שלו, אבל הברכות של המזון הן ממליצים והמסנגרים שלו כנגד אותם המקטרגים.

הש"ך אומר [פר' עקב], שמעתי שכל המברך על מה שאוכל, ואינו מכניס שום דבר בלי ברכה ראשונה ואחרונה, כשהוא מות אין התולעים שולטים בגופו, לפי שהתולעים הם מהקללה, והברכה היא הפך מן הקללה, שנאמר [יחזקאל מ"ד - ל'] "להניח ברכה אל ביתך", ביתו של אדם זה הקבר.

מעשה נורא, על יהודי מבוגר שבכל התנהלותו התנהג בצורה מאוד פשוטה, אולם כשהגיע לברכת המזון - בירך בכוונה מופלגת. פעם שאל אותו מאן דהו: מהו סוד ההנהגה שלך? וסיפר, הייתי ילד כבן שתיים עשרה בחיידר בפולניה, כאשר יום אחד בא לחזק אותנו רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל ראש ישיבת חכמי לובלין, וכך אמר לנו: ילדים יקרים, האם אתם יודעים איזה אות אינה מופיעה בברכת המזון? וכאן הוא הקריא מה שכתב ב"באר היטב"; 'מצאתי, למה אין אות ה' בברכת המזון, לפי שכל מי שבירך ברכת המזון בכוונה אין שולט בו לא חרון אף ולא שצף ולא קצף, ומזונותיו מצויין לו ברווח ובכבוד כל ימיו'. והוסיף לנו המהר"ם שפירא זצ"ל, שכל ילד יקבל על עצמו בקבלה חזקה לברך ברכת המזון בכוונה, ותרוויחו את הבטחת ה"באר היטב". ואני התעוררתי מכך, ומאז הקפדתי לברך בכוונה ומתוך סידור.

עברו שנים, ומלחמת העולם השנייה פרצה, ויום אחד מצאתי את עצמי בשערי אושוויץ, במסדר הידוע לצד ימין ושמאל, מול הצורר הנאצי מנגלה ימ"ש, באותו הרגע נזכרתי בשיחה הנוראה של המהר"ם שפירא, ואמרתי לעצמי, זה הזמן של פירעון הצ'ק, וכך מצאתי את עצמי מתפלל לבורא עולם: ריבונו של עולם, יש לי הבטחה מה"באר היטב", שמי שמברך ברכת המזון בכוונה, לא יהא זה לו צרה. אני מתחנן לפניך - ריבונו של עולם, תציל אותי מכל צרה וצוקה. ותוך כדי ששפתותי מדובבות תפלה, הורה לי הנאצי ימ"ש עם האצבע לצד ימין. לאחר מכן הכריזו שכל אחד צריך לומר בפני הקצין באיזה תחום הוא מתמחה כדי לשבץ אותו בעבודה בטחנה, ואני שהייתי בחור ישיבה בלא ידע בשום מקצוע, לא ידעתי מה לומר. בעומדי בתור נשאתי תפילה נרגשת מעומק ליבי לבורא עולם. תוך כדי תפילה, לוחש לי העומד בתור מאחורי: תגיד לקצין שאתה טבח ואני העוזר שלך, וכך ברנע האחרון מצאתי את עצמי כטבח במטבח של אושוויץ. בשעה שהאחרים נמקו ברעב - אני הייתי במטבח של אושוויץ ולא חסרו לי מזונות כלל, ונתקיימה ההבטחה במלואה.

שהובאו בספר "דעת חכמה ומוסר" [ה"ב עמ' מ"ד]: "כל ימי לא עמדתי על הערה זו, מורגלים אנו שכאשר אוכלים צריכים לברך, אולם אם יברך האדם פעם אחת במונה ברכת המזון כהוגן, יראה מיד ויכיר את האמת שהדברים הם להיפך ממה שכתבנו, לא כשאוכלים צריכים לברך אלא האכילה עצמה היא בשביל ברכת המזון, שכן אם מהאכילה יוצא כל ההכרה האמורה בברכת המזון להכיר חסדי המקום, טובו הגדול תמיד שאינו מחסיר מעמנו וצריך לומר ובטובו ולא מטובו [ברכות ג'] שכן אם יאמר האדם "מטובו" לא יהיה די, רק "ובטובו" שהוא בלי שיעור ובלי תכלית, כי לא כלו רחמיו. הכרה זו בחסדי המקום שהם בלי סוף יוצאת לאדם מהכזית פת שאוכל, עלינו להבין שתכלית האכילה היא בשביל ברכת המזון ולא להפך.

כל זה כשהאדם לוקח את העניינים כמו שהותקנו והועמדו, אבל כשהדברים הפוכים באופניהם למעלה, הכל מתהפך מכפי שצריך להיות ואז ההנחה היא להפך שכשאוכלים צריך לברך, נמצא שהעיקר הוא האכילה וכן כל הדברים עד שנהיה שהכל הוא בשבילי ובשביל העריבות וההנאה שלי, עד שהבורא עולם בעצמו כביכול גם כן בשבילי, לא ריח ניחוח להשם אלא ריחוח לי, מבהיל מאד.

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך" (ח' - י')

על הפסוק "צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר" [משלי י"ג - כ"ה], מבאר הגר"א מוילנא, הצדיק אינו אוכל אלא רק כדי חיותו וכדי שבעו, אבל הרשעים האוכלים לתאוותם אינם יודעים גבול, עד שקטנה בטנם מהכיל אכילתם, והרי זה כאילו חסרה להם בטן - "ובטן רשעים תחסר". זאת ועוד, "צדיק אוכל לשובע נפשו", הצדיק חי באמונתו, אינו דואג דאגת המחר, הוא בוטח בהקב"ה שימציא לו מזונותיו, ולכן אוכל לשובע נפשו בלי להרעב עצמו ולהשאיר לימים שיבואו מדאגה שמא יחסר. אבל "בטן רשעים תחסר", הרשעים אינם בוטחים בהקב"ה, חוששים כל הזמן שאולי לא ישאר להם אוכל, לכן הם מקמצים ומשאירים למחר, בלי להנות ממה שיש להם, ולכן בטנם חסרה תמיד.

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך" (ח' - י')

הגמ' בברכות [ל"ה]. אומרת, המקור לברכה על המזון "לפניה" נלמד בקל וחומר, "כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן"? ואילו בברכת התורה מצאנו להיפך, ש"לפניו" יש מקור מן התורה "כי שם ה' אקרא הבו גודל", ולאחריו נלמד מקל וחומר, הרי שבברכת המזון נאמר בפירוש הברכה לאחריו, ולפניה לומדים מקל וחומר, ואילו בברכת התורה נאמר מקור לפניו, ולאחריה לומדים מקל וחומר. בטעם הדבר אומר רבי אליהו דיסקין עפ"י מש"כ הגר"א מוילנא, ההבדל בין הנאה אמיתית מדברי תורה לשאר ההנאות של העולם הזה, בשאר ההנאות מכנים היצר חשק גדול ומגדיל לו את ההנאה בדמיונו עשרת מונים, ורגע אחד אחרי ההנאה כבר מאבד את כל טעמו, ורואה שהכל היה דמיון. ואילו בלימוד תורה הוא להיפך, לפני לימוד התורה אינו מרגיש חשק ורצון ללמוד, אבל כיון שמרגיל נפשו בלימוד, מרגיש בהם טעם עד שקשה לו להפסיק. ולפי"ז מובן היטב, באכילה יש ק"ו שאם לאחריו צריך לברך כשכבר נוכח לראות שהכל היה דמיון, לפניו לא כל שכן, כשעדיין מרגיש את תאוות האכילה, ודאי שצריך לברך. ואילו בברכת התורה, אם לפניו מברך - כשעדיין לא מרגיש שום חשק, לאחריה לא כל שכן, כשכבר מרגיש את הטעם הטוב - "טעמו וראו כי טוב ה'".

שהובאו בספר "דעת חכמה ומוסר" [ה"ב עמ' מ"ד]: "כל ימי לא עמדתי על הערה זו, מורגלים אנו שכאשר אוכלים צריכים לברך, אולם אם יברך האדם פעם אחת במונה ברכת המזון כהוגן, יראה מיד ויכיר את האמת שהדברים הם להיפך ממה שכתבנו, לא כשאוכלים צריכים לברך אלא האכילה עצמה היא בשביל ברכת המזון, שכן אם מהאכילה יוצא כל ההכרה האמורה בברכת המזון להכיר חסדי המקום, טובו הגדול תמיד שאינו מחסיר מעמנו וצריך לומר ובטובו ולא מטובו [ברכות ג'] שכן אם יאמר האדם "מטובו" לא יהיה די, רק "ובטובו" שהוא בלי שיעור ובלי תכלית, כי לא כלו רחמיו. הכרה זו בחסדי המקום שהם בלי סוף יוצאת לאדם מהכזית פת שאוכל, עלינו להבין שתכלית האכילה היא בשביל ברכת המזון ולא להפך.

כל זה כשהאדם לוקח את העניינים כמו שהותקנו והועמדו, אבל כשהדברים הפוכים באופניהם למעלה, הכל מתהפך מכפי שצריך להיות ואז ההנחה היא להפך שכשאוכלים צריך לברך, נמצא שהעיקר הוא האכילה וכן כל הדברים עד שנהיה שהכל הוא בשבילי ובשביל העריבות וההנאה שלי, עד שהבורא עולם בעצמו כביכול גם כן בשבילי, לא ריח ניחוח להשם אלא ריחוח לי, מבהיל מאד.

כשמרגלים בהנחות כאלו שברכת המזון הוא בשביל אכילה וכד' לאחר כן כשמגיעים לדברי הר"י [שערי תשובה ש"ג, קמ"ג] "היצורים כולם לא נבראו אלא לכבוד השם שנאמר [ישעיהו מ"ג - ז'] כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו הדברים מקבלים משמעות שונה ועמוקה.....

"ואכלת ושבעת וברכת" (ח' - י')

שאלו את האדמו"ר רבי אהרן מבעלז, בברכת "על המחיה" הנוסח הוא "ונברך עליה בקדושה ובטהרה", ומדוע אין מזכירים בברכת המזון גם כן ענין הקדושה והטהרה? וענה: לברכת המזון עושה כל יהודי הכנה, נטילת ידיים לפני הסעודה, מים אחרונים לפני ברכת המזון, והגמ' בברכות [מ']: אומרת "והתקדישתם" אלו מים ראשונים "והייתם קדושים" אלו מים אחרונים. וא"כ נאמר בזה קדושה וטהרה, אבל בברכת על המחיה יכולים לאכול חתיכת מזונות שאינם מצריכים נטילת ידיים, לא ראשונים ולא אחרונים המביא קדושה כמו שדרשו חז"ל, לכן תיקנו שיאמר על כל פנים בברכה שלאחריו "בקדושה ובטהרה".

רבי מאיר אבוחצירא מתרץ, אדם שאוכל לחם אין זה מראה על מותרות, כמו שבקש יעקב אבינו "ונתן לי לחם לאכול", ולכן אין לחשוד בו שיריד מקדושתו ומההסתפקות במועט, אבל כשאוכל מיני מזונות נראה כמו שמבקש מעדנים לנפשו, ולכן צריך לבקש על עצמו שיאכלנו בקדושה ובטהרה ולא ירד ממדרגת ההסתפקות במועט.

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך" (ח' - י')

הגמ' בברכות [כ']: אומרת: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, כתוב בתורתך [דברים י' - י"ז] "אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד", הלא אתה נושא פנים לישראל שכתוב "ישא ה' פניו אליך". אמר להם, וכי לא ישא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך", והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. שואלים המפרשים, וכי לא מצאנו חומרות נוספות שקיבלו ישראל על עצמם?

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך וגו' השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך וגו'" (ח' - י' - י"א)

מסמיכות הכתובים נראה כי מצות הברכה אחר האכילה נועדה להשריש בלבנו שפרנסתנו ומזונותינו אינם תלויים ב'כוחי ועצם ידי', כי אם בבורא עולם הנותן לנו כוח לעשות חיל. לפי זה מבאר ה"כתב סופר" (שו"ת 'כתב סופר' או"ח כ"ט) מה שאמרו חכמים [ברכות נ"א]. שהמברך על הכוס צריך לאוחזה בשעת הברכה ביד ימינו, שכן בכך הוא מגלה דעתו שפרנסתו לא באה לו ב'עצם ידו', אלא: "ימין ה' עשה חיל" [תהלים קי"ח - ט"ו].

"השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך" (ח' - י"א)

הגמרא סוטה [ה:] דורשת מפסוק זה ומפסוקים נוספים בגנות גסות הרוח וחומר האיסור להיות גס רוח, וז"ל הגמרא: אזהרה לגסי הרוח מנין וכו', רב נחמן בר יצחק אמר מהכא 'ורם לבבך ושכחת' וכתבי 'השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך', וכדרכי אבין אמר רבי אילעא, דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא כל מקום שנאמר 'השמר' פן ו'אל' אינו אלא בלא תעשה. אמנם הרמב"ם לא מנה מצוה זו במניין המצוות, אבל הסמ"ג מונה איסור זה במניין מצוותיו, וגם מה שמנה מצווה זו במניין המצוות הוא כתוצאה מחלום שחלם. וז"ל רבי משה מקוצי זצ"ל בספרו הסמ"ג [לא תעשה ס"ד]: אזהרה שלא יתגאו ישראל כשהקב"ה משפיע להם טובה, שלא יאמרו שבעמלם הרוויחו כל זה, ועל זה עונה המקרא בפרשת ואתחנן [לעיל ו' - י"א - י"ב] 'ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאות וכו' ואכלת ושבעת, השמר לך פן תשכח את ה'". מכאן אזהרה שלא יתגאה אדם במה שחננו הבורא, הן במזמן, הן ביופי והן בחכמה, אלא יש לו להיות עניו ושפל ברחם לפני אלוהים ואנשים, ולהודות לבוראו שחננו זו המעלה.

תוכחת הענוה ירשתי לרבים, אבל למנות זה בלאו לא היה דעתי, וגם רבינו משה - הרמב"ם ז"ל, לא חיברו ולא הזכירו בחשבון הלאוין, וכשהגעתי להשלים עד כאן הלאוין, אקרא בחלום במראות הלילה, "הנה שכחת את העיקר, 'השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך'!" התבוננתי עליו בבוקר, והנה הוא יסוד גדול ביראת ה', והואלתי לחברו בעזרת יהיב חכמתא לתכימין [- הנותן חכמה לחכמים]. אחרי כן עיינתי בספר, גמרא פרק קמא דסוטה [ה:] וגרסינן שם כן בהדיא [- ושם נאמרו הדברים בפירוש]. ובהקדמה לספרו הוא מספר זאת עוד פעם, ומוסיף: וה' אלוהים יודע, כי לפי דעתי איני משקר בענין החלום ומראות הלילה.

"פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת וכו' ורם לבבך ושכחת" (ח' - י"ב - י"ד)

כותב רבי אייזל מסלונים, הצרה היא, שיש ואדם מתקלקל, לא רק כשהוא מתעשר באמת, אלא גם לספק ספיקא של עשירות, אם יש לו "הוה אמינא" שנדמה לו שמתעשר, מיד פורק מעליו עול תורה ויהדות. וזה מה שכתוב במשלי [ל' - ט'] "פן אשבע וכחשתי ופן אורש וגנבתי", על ה"פן" בלבד, על הספק בלבד "פן אשבע וכחשתי" ו"פן אורש וגנבתי", אע"פ שיש לי די רכוש אלא חושש אני "פן אורש", מתיר אני לעצמי לגנוב ולרמות.

שלמה המלך אומר במשלי [כ"ב - ב'] "עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה'". העשיר רגיל לחשוב שהגיע לעשרו הודות לשכלו וחכמתו הגדולה, העני

להיפך, רגילים להביט עליו כעל לא יוצלח וביש גדא, שאיננו יכול להחזיק מעמד בחיים בגלל טפשותו וחוסר כשרונותיו. אבל כאשר "עשיר ורש נפגשו", כשהם מזדמנים יחד, רואים על פי הרוב שהקבצן אינו נופל בחכמתו מהעשיר, והעשיר אינו עולה בכשרונותיו על העני, אלא "עושה כולם ה'", רצון הבורא היה ככה, יד ה' עשתה זאת.

"פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך המוציאך מארץ מצרים וכו'" (ח' - י"ב - י"ד)

דברים נוקבים כלפי אלה שקופצים ידם מלתת כותב ה"דבר אברהם": תיזהר שהעושר שיש לך לא יהיה לך לרועץ. איך? "פן תאכל" מן הטובה "ושבעת" רק אתה, ולא תחלוק מפתך לעני, "ובתים טובים תבנה וישבת" רק אתה לבדך עם משפחתך ולא תכניס לביתך אורחים, להאכילם להשקותם ולתת להם מקום לינה, "ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך", "לך" דווקא, בלי לתת כספי מעשר לצדקה, "וכל אשר לך ירבה", שוב רק לך ולך, שרק לך ירבה ולא תחלוק עם עניים מפיכתך, "ורם לבבך", תהיה כזה בעל גאווה שהעושר הוא "המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים", שגם אתה הבעל גאווה הגדול, לא מזמן היית עבד במצרים והקב"ה הוציאך משם והוליך אותך במדבר כשהלכת אל הבלתי נודע, וכל זה נגרם לך כי "רם לבבך" ושמת את כל העושר לעצמך בלבד.

רבי זושא מאנפולי היה עני מרוד, הקניטה אותו אשתו מאוד. אמר לה פעם, תארי לעצמך שאני עשיר אבל קמצן, הרי גם אז לא היינו חיים ביתר רווחה.

"וכסף וזהב ירבה לך" (ח' - י"א)

יהודי אחד התפאר בפני ה"חפץ חיים", שהקב"ה זיכהו בעושר ואין לו כל מחסור. אמר לו ה"חפץ חיים", ראוי לך לקבוע בכל יום שעות אחדות לתלמוד תורה. ענה לו, אין לי פנאי. א"כ, אמר לו ה"חפץ חיים", הרי אתה אביון שבאביונים, אם תורה אין לך, מה יש לך. אין לך עני יותר מעני בזמן.

"וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה" (ח' - י"א)

העולם אומר בדרך הלצה, כי חכמת המסכן בזויה, וכאשר יתעשר אדם, מיד מכתירים אותו בכתרים רבים מאוד, הוא גם למדן וגם חכם, וגם בעל מנגן וגם וגם. לפי"ז מבאר בספר "קרבן עני", לכן אמרה התורה, אם "כסף וזהב ירבה לך", אז ממילא "כל אשר לך ירבה".

טבעם של בני אדם לומר על עשיר שהוא חכם וצדיק, ויש לו ידיים של זהב, כלומר, שאם הכסף והזהב מתרבים, אז הכל מתרבה. המשנה אומרת [אבות פ"ד מ"א], איזהו עשיר השמח בחלקו. לכאורה, איזהו עשיר? מי שיש לו כסף?! ומתרצים, מי שיש לו כסף, הוא לא רק עשיר, אלא גם חכם וצדיק ועוד, אבל מיהו אדם שהוא רק עשיר, רק זה ששמח בחלקו!!!

"וכסף וזהב ירבה לך וכו' ורם לבבך" (ח' - י"א - י"ד)

בפסוקים אלו מבואר איך מגיעה הגאווה אל האדם, כתוב [ח' - י"ב - י"ד] "פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וכו' ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה", אזי "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך". "וכסף וזהב

ירבה", אומר ה"ספר החיים", זו הסיבה שאבותינו הקדושים היו מציינים ציורים על המטבעות, וכמו' שהגמ' בבבא קמא [צ"ח:] אומרת, אברהם אבינו עשה במטבע ציור של זקן וזקנה מצד אחד, ובחור ובתולה מצד שני, כדי להזכיר לו את הנס שעשה לו הקב"ה שנתן לו את יצחק. מה הקשר בין כסף לניסים? כדי שכשיביט במטבע, לא יגיע למצב של "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך", כי כסף מביא גאוה. במטבע שעשה יהושע, היה טבוע "שור" מכאן ו"ראם" מכאן, על שם הפסוק [דברים ל"ג-י"ז] "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו", שניצחונותיו במלחמות על כיבוש ארץ ישראל היו מהקב"ה ולא מכוחו ועוצם ידו. וכן דוד הטביע על המטבע מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן, להזכיר לעצמו כי הגיע מאחורי הצאן. ומדרכי היהודי עשה מטבע שהיה בו שק ואפר מכאן - עטרת זהב מכאן. כולם עשו מטבעות ועליהם ציורים שהזכירו להם את הניסים שעשה להם הקב"ה, כדי שלא יגיעו ח"ו למצב של גאוה הבאה בגלל ריבוי ממון.

"וכסף וזהב ירבה לך וכו' ורם לבבך" (ה' - י"ג - י"ד)

בספר "בינה לעיתים" כתב, מי שממנו רב מדאי, הריהו כמי שהדם בגופו רב מדאי. כמות דם גדולה מדאי מזיקה, ובמיוחד אם יש בו זיהום. יתכן, שבכסף שנצבר יש זיהום, כגון הונאה, גניבה, עושק. בריבוי דם נדרשת הקזה, וכך גם בריבוי הממון יש להקזי ממנו לצדקה, זאת התרופה האחת והיחידה לכך.

גביר שירד מנכסיו, היה נוסע על פני המדינה ונודע בפי כל "המוכיח מברוד". למעשה, מעולם לא היה מוכיח ולא ידע לדרוש, אלא מכיון שלפנים נמנה עם עשירי ברוד, ופתאום אבד לו כל רכושו, קראו לו "המוכיח מברוד", שהוא עצמו שימש הוכחה של ממש עד היכן גביר עלול להגיע. למרבה הצער, מסתובבים בימינו "מוכיחים" רבים כמותו, והם מוסר השכל חי ואזהרה מפני "ורם לבבך".

סוחר אמיד בא אל רבי חיים מוואלוז'ין, וקבל בפניו שקרה לו אסון, הוא שלח חבילות עצים לפרוסיה, ומשמר הגבול לא מרשה לו להכניס אותם, והריהו עומד להתרושש. אל דאגה, ניחמו ר' חיים, השם יתברך יעזור. בין כה וכה עלה בשוק מחיר העצים, והסוחר הרוויח אלפים רבים. בא לר' חיים מלא שמחה, רבי, קרא, עכשיו אני רואה את ההשגחה מן השמים. רואה אתה, אמר לו ר' חיים, בכך הגביר נבדל מהעני, העני רואה את ההשגחה בכל יום, והגביר רק פעם אחת בכמה שנים.

"ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך" (ה' - י"ד)

מכאן לומדים שאין להיות בעל גאוה, כי בעל גאוה שוכח את הקב"ה. כתוב במשלי [כ"ט-כ"ג] "גאות אדם תשפילנו", אדם שמהלך בקומה זקופה וראשו נמצא בשמים, אינו רואה אף אחד, אבל בסופו הוא יפול. אם ממלאים את האותיות במילה "גאוה" - גימל אלף וו הי, מקבלים מסופי האותיות את המילה "יפול", בסופה של הגאוה מגיע הנפילה.

הגמ' בסוטה [י"ד.] אומרת כי יש להידבק במידותיו של הקב"ה, והלא אחת ממידותיו היא "ה' מלך גאות לבש", וא"כ, מדוע שאנו לא נהיה בעלי גאוה?

אומר בספר "לחם לפי הטף" בשם "מדרש האתמרי", הגמ' במסכת שבת [ק"ג:] אומרת, מה הקב"ה רחום וחנון, אף אתה צריך להיות רחום וחנון, ואם אתה תהיה בעל גאוה, לא תוכל להיות רחום וחנון. אבל הקב"ה, אע"פ ש"גאות לבש", הוא נשאר רחום וחנון.

תירוץ נוסף בשם הספר "שארית יעקב", גאוה אינה מידה של הקב"ה, בכל י"ג מידותיו של הקב"ה, אף אחת מהן אינה גאוה. אם כך, מהי גאוה? גאוה היא הלבוש של הקב"ה, שנאמר "ה' מלך גאות לבש", והואיל וזה הלבוש של הקב"ה, אין משתמשים בשרביטו של המלך. אין להשתמש בלבוש המלך, והעובדה, כאשר המלך מת, שורפים את כל בגדיו שאחר לא ילבשם. אך שונה הדבר לגבי מידות של המלך - לכל אחד מותר שיהיו לו מידות דומות, ומכיון שהגאוה הוא לבוש של הקב"ה, אסור לנו להשתמש בזה.

"המוליך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, המוציא לך מים מצור החלמיש" (ח' - ט')

הפסוק מתאר שתי סוגי סכנות שיש לאדם ההולך במדבר, האחד, נחש שרף ועקרב, והשני, מחסור במים. ולכאורה כשהפסוק מסיים בניסים שהקב"ה עשה לעם ישראל במדבר, הוא מתייחס רק לסכנה השניה שיש לאדם ההולך במדבר שהיא צמאון למים, והקב"ה עשה נס שמוציא לך מים מצור החלמיש, אבל על הסכנה הראשונה שישנם נחשים שרפים ועקרבים במדבר הפסוק לא מתייחס אתמהה?

שאלה נוספת שואל המהרי"ל דיסקין, אחרי שכתוב "וצמאון", מה הוצרך להוסיף "אשר אין מים"?

ומתיר, הגמ' בברכות [ל"ג:] מספרת שהיה ערוד שפגע באנשים. אמרו זאת לרבי חנינא בן דוסא, אמר להם, הראו לי את חורו. הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור, יצא ונשכו, ומת אותו ערוד. נטלו על כתיפו והביאו לבית המדרש, אמר להם, ראו בני, אין ערוד ממית אלא החטא ממית. באותה שעה אמרו, אוי לו לאדם שפגע בו ערוד, ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא. אומר רש"י, יש כלל, אם הערוד מכיש אדם, אז הראשון שמגיע למים יחיה, והשני ימות. מה קרה אצל רבי חנינא בן דוסא, הקב"ה ברא לו מעיין בחור של הערוד, וכשהערוד הכיש אותו, היה לרבי חנינא מים וניצל. ולפי זה יש להבין, שבגמרא זו מרומז הפסוק הנ"ל, הסכנה הראשונה 'המוליך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב' - ואם כן יש לחשוש מאוד שישכנו נחש, 'וצמאון אשר אין מים' - ואי אפשר להניצל ולרוץ אחר מים, שהם רפואה לנשיכת הנחש, ואם כן החשש גדול יותר, שמא יבוא הנחש קודם למקום מים, בעמקי האדמה, וימות האדם, ועשה הקב"ה נס 'המוציא לך מים מצור החלמיש', שכל נשיא היה עושה במקלו כמו נהר לשבטו, ועל ידי זה היה מים מצוי לכל אחד מבני ישראל, ולא היו יראים מנשיכת נחשים.

"המאכלך מן המדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך" (ח' - ט')

יש להבין מה כוונת הפסוק 'להיטיבך באחריתך', איך המן יגרום שבסוף יהיה יותר טוב, ביאר רבי יוסף נחמיה קורניצר זצ"ל [חידושי רבינו יוסף נחמיה ד"ה א], יש עשירים שכבר מילדותם חיו בחיי עושר ומותרות, 'נולדו עם כפית של זהב בפה', ואינם מסוגלים להבין את האביונים. מפונקים אלו לרוב יהיו

אנשים קשים ורעים, עזי פנים אשר לא יחוננו פני איש. לעומתם יש את אלו אשר חיו חיי עוני ועליבות, ולפתע האיר להם מזלם ושגשגו מעלה מעלה, בהם יותר שכיח למצוא כאלו אשר יחוסו על דל ואביון, ונפשות אביונים יושיעו. בכגון אלו נאמר 'מקימי מעפר דל' למען אשר 'מאשפות ירים אביון' [עי תהלים ק"ב - ג]. אחר שהתנסו בקושי ובמשבר בימי ענים ומרודם, ישכילו אל דל גם בימי השובע והרווחה. זהו שאמר כאן הכתוב, כי על ידי שהיו ישראל חסרי כל ונושאים עיניהם אל המן מדי בוקר, והרי שהתנסו בחיי דאגה וספק המכרסם שמא לא ירד מן המחר ונמצאו כולן מתים ברעב [עי יזמא ע"ו]. זה גרם להם 'להיטיבך באחריתך', עוני זה ותחושה זו הביאו אותם להיות טובים באחריתם, אחר אשר בא העם לארץ זבת חלב ודבש, ואכל ושבע ודשן. שעדיין יש בו יכולת להבין את העני ולרחם עליו.

"ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" (ח' - י"ז)

לא כתוב "פן תאמר בלבבך כחי ועצם ידי", אלא "ואמרת", באופן ודאי ולא כחשש בלבד. אומר הסבא מקלם, זהו טבעו של האדם, לחשוב שבכוחו ובפעולתו הכל נעשה, לכן מזהירה התורה "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל".

"ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" (ח' - י"ז)

בפסוקים [י"ב - י"ד] כשהתורה מזהירה שלא יסורו מהדרך, כתבה לשון "פן", "השמר לך פן תשכח וכו'", או "פן תאכל ושבעת", וכאן לא מופיעה המילה "פן", ומדוע? המשיגה של לייקוד רבי מתתיהו סלומון אמר בשם רבי יחזקאל לוינשטיין, כל עוד זוכר האדם את אלוקיו, אין מה לחשוש שיחשוב שכל מה שיש לו הוא מכח "כוחי ועצם ידי", אבל אם כבר התקיימו בו "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך וכו'", וכבר אינו מאמין, אז זה לא רק חשש "פן" שאולי הוא יגיד "כוחי ועצם ידי", אלא מובטח לו שכך ינהג, ויתדרדר עד למחשבת זדון "כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה".

"כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" (ח' - י"ז)

אחד מטעמיה של נטילת ידיים שחרית, שהטומאה השורה על האדם בזמן השינה ומסתלקת בזמן שמתעורר, מוצאת לה תפיסה ואחיה בידים, ולכן יש חיוב לנטלן להעביר הטומאה. מדוע התייחדו הידיים משאר איברי הגוף? מבאר בספר "מליץ יושר": כיון שהאדם טועה לומר "כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", את הצלחותיו בעולם הזה נוטה הוא לייחס לידיו, ואין לך טומאה גדולה מאשר להאמין בכח עצמו, ההיפך מחיוב האמונה ב"אין עוד מלבדו", לכן דווקא בידים יותר מכל איברי האדם, נתפסת ונאחזת הטומאה.

חסיד אחד שחשב את עצמו לסוחר ממולח ובעל כשרון, בא לפני רבי נפתלי מרופשיץ. אמר לו הצדיק: אספר לך סיפור: הסוסים של הבעל שם טוב, היו מובילים אותו ממקום למקום בקפיצת הדרך, סוסים אלו ראו שהם עוברים עיירות והרים, גומעים מרחקים עצומים בלי לעצור לאכול. אמר סוס אחד לחבירו, אנחנו לא סוסים, אנחנו מלאכים. אמר לו הסוס השני, כאשר נגיע לתחנה הסופית של נסיעתנו, נדע את האמת. אם נעלה השמימה, נדע כי

"וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (ח' - י"ח)

הר"ן מבאר בדרשותיו, מהו הציווי של התורה. יש בני אדם שיצדיקו ויאמרו על עצמם "כוחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", שהרי רבים ניחנו בסגולות וכישרונות מיוחדים המסייעים להם להצליח בענייניהם השונים. ישנם בני אדם שניחנו בשכל ישר ופיהם מפיק מרגליות, יש כאלה שניחנו בכישרון להצליח במסחר ובעסקים, ויש שניחנו בכישרון הנגינה או העיצוב והכתיבה. למרות כל זאת, מזהירה התורה, "וזכרת את ה' אלקיך - כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל", גם אם הצלחת בגלל כישרונותיך המרובים, עליך לזכור שכישרונות אלו קיבלת מהקב"ה. טבע האדם, שכשהוא מצליח, הוא זוקף זאת לכישרונותיו ולפעולותיו, ושוכח כי זהו חסד שהרעיף עליו הקב"ה שרוצה שהוא יצליח. לעומת זאת, כשאדם נכשל ונקלע לקשיים, אז הוא נזכר כביכול שיש אבא בשמים שיכול לעזור לו, ופנה הוא אליו.

נתרגל ונשגב לעצמנו, כי אין שום דבר התלוי בכח ועצם יד, אלא כל התוצאות של מעשינו המביאים להצלחותינו, אינם אלא מתנת השם שבחר בנו לשמור אותנו ולהצליח דרכינו, "כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל".

"כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (ח' - י"ח)

תרגם האונקלוס "הוא דיהב לך עצה למקני נכסין" (הוא נותן לך עצה לקנות נכסים). כותב הרב דסלר, כל יהודי מאמין יודע היטב שאם הוא עושה חיל, הכל נובע מסייעתא דשמיא, אבל אפילו אחרי מחשבות אלו, נשארות מחשבות בלב, אני אסטרטג, בעל מעוף, כשרון, סוחר ממולח ובעל מחשבה יצירתית. זה בא אונקלוס להדגיש, שהכח לעשות חיל, גם העצה עצמה שאתה נותן, ההחלטה שהחלטת במה להשקיע, גם זה עצמו נתן בך הקב"ה, הוא הכנים בך עכשיו את העצה, ואתה מצד עצמך לא שייך בזה בכלל, ורק קיבלת מתנת שמים. הרב היה רגיל לומר, אנשים רגילים לומר "נפל לי רעיון", מי הפיל אצלך ומהיכן הוא ציץ? הקב"ה הכנים לך את המחשבה והרעיון.

רגילים לבאר פסוק זה, שבא להזכיר לעשירים ולמצליחנים, שיידעו שכל כוחותיהם מהשי"ת, ולא ישמעו ליצר הרע שמסית אותם לתלות הצלחתם בכישרונותיהם, שהם הם המצליחים ובעלי הכוחות המיוחדים. רבי ברוך רזנברג, ראש ישיבת סלבודקא, היה אומר: ניסיון זה אינו רק למצליחים, אלא גם לאלו שחוששים ומפחדים שלא יהיה להם הכח להצליח, גם אליהם מכוונת התורה שעליהם להתחזק באמונת אומן, ולזכור שהשי"ת הוא הנותן כח לעשות חיל, והכל בידו ובוודאי יצליחו.

"והיה אם שכח תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ" (ח' - י"ט)

דייק האדמו"ר רבי יצחק מסקווירא זצ"ל, מה טעם כפל הכתוב הלשון "שכח תשכח"?

וביאר, אמת, על שתי שיכחות דיבר הכתוב. אדם עשה עבירה ח"ו - בל יפול ח"ו בעצבות כי הוא טמא מוחלט חלילה, רק ידע כי הוא חלק אלוֹק ממעל. ומאידך למען לא יבוא לידי גאות על שהוא חלק אלוֹק ממעל, - יזכור את חטאיו.

וזהו פירוש כפל הלשון "אם שכח" - אחר שעשה את העבירה ורוצה לשוב אל השי"ת, עליו לשכוח את העבירה, ויעשה תשובה. ואם אח"כ יהיה "רם לבבו" - אז "תשכח" את התשובה וזכור כי עשית עבירה, ואזי תהיה בשפלות ושב ורפא לך.

"והיה אם שכח תשכח" (ח' - י"ט)

הגמ' בתמורה [י"ד:] אומרת, מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל. מסביר ה"חפץ חיים", כשנלחמים נגד לימוד התורה וסגירת הישיבות, עם כל החומרה והסכנה שבעצם הגזירה, מעוררת מנגד התגברות והתחזקות עד מסירות נפש כדי לשומרה ולהגן עליה, כפי שאנו רואים, שבמקומות שביקשו לדרוס ולרמוס את התורה, כמו מצילים לעומתם. בארצות בהן נגזר לסגור תלמודי תורה וישיבות, היו מלמדים ילדי ישראל תורה במרתפים ובמחותרת כדי להגן על קיומה. אבל שכחת התורה קשה שבעתים כשאין מי שיילחם נגדה, יכול לקום דור שידוע להתפלל, להגיד קדיש ולקרוא בתורה, עד שסבורים שזוהי כל היהדות, וזוהי הסכנה הגדולה ביותר שעלולה להביא לשכחת התורה, ועל זה התורה הבטיחה "כי לא תשכח מפי זרעו".

"והיה אם שכח תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ וכו' העידותי בכם היום כי אבד תאבדון"

(ח' - י"ט)

שואל רבי ברוך ממוז'בוז', כתוב במדרש "והיה" לשון שמחה [ויקרא י"א - ז' ופס"ז ואתחנן ו' - י], מה השמחה אם תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ? ומבאר, ישנם שני סוגים של עוברי עבירה. סוג אחד, חוטא שיצרו תקפו ואינו יכול להתגבר עליו, ולכן עונשו אינו כל כך גדול, כי רק לתיאבון הוא עושה ולא להכעיס. ויש חוטא להכעיס ומתכוון למרוד, שמח בחטאו ויש לו קורת רוח כשממרה את פי ה'. ועל זה נאמר "והיה", כשתשמח "אם שכח תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ", אז "העידותי בכם היום כי אבד תאבדון".

המוגיד ממוז'ריטש' ביאר פסוק זה, 'והיה' נוטריקון - 'ישמחו השמים ותגל הארץ', וזהו 'והיה אם שכח' - היינו אם תשכח את השמחה, דע כי אז ברור הוא כי 'תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ'.

יום אחד ראה רבי משה מקוברין את אחד מחסידיו, שהוא מהלך שרוי במרה שחורה. נפנה אליו ואמר "והיה", אומרים חז"ל, הרי זה לשון שמחה, "והיה אם שכח", אם תשכח ממך השמחה, אם "תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ", גם הקב"ה יישכח מליבך, שכן העצבות מביאה לידי יאוש, והיאוש מביא חלילה לידי כפירה.

שלושה מתלמידיו הגדולים של החוזה מלובלין התארחו אצלו: ה"בני יששכר", רבי נפתלי מרופשיץ וה"שר שלום" מבעלז. שאל אותם ה"חוזה מלובלין", איך יתכן שאדם ששוכח את הקב"ה יקבל עונש כה חמור של "אבוד תאבדון"? ענו לו כל אחד תירוץ אחר.

ה"בני יששכר" תירץ, בוודאי מי ששוכח את הקב"ה בשוגג, וזכר מיד, ודאי לא יענש. אבל כאן כתוב "והיה" ואין והיה אלא לשון שמחה, שלא רק ששכח אלא שעוד שמח, בגדר של "שמנת עבית כשית", לכן נענש ב"אבוד תאבדון".

רבי נפתלי רופשיץ תירץ, הדין ב"עירוב תבשילין" אדם ששכח להניח עירוב תבשילין, יכול להסתמך על סמך העירוב תבשילין שרבו העיר עשה עבור כל בני העיר. אבל אם שכח פעם נוספת, אינו יכול להסתמך על עירוב תבשילין של הרב. וכאן כתוב "והיה אם שכח תשכח", שכח פעם אחת ושכח פעם שניה. על זה הקב"ה לא סולח.

ה"שר שלום" מבעלז תירץ, הדין לגבי שכחת עומרים בשדה שהתורה אוסרת עליו לקחת, זה רק אם שכח עומר בשיעור קטן. אבל אם שכח עומר בשיעור גדול, זאת אינה שכחה, כי דבר גדול לא שוכחים. אצל הקב"ה כתוב "מלא כל הארץ כבודו", ואם הוא שוכח את הקב"ה הוא כביכול לא מחשיב את הקב"ה, ואין לו זכות קיום.

"הוא ישמידם והוא יכניעם" (ט' - ג')

הקשה ה'אמרי אמת' [סוף הפרשה, ד"ה הוא] מאחר שהקב"ה ישמידם, את מי אפוא יכניע?

אלא, יתבאר על פי מה שאמרו חז"ל [מכילתא בשלח מס' דשירה ב, שמו"ר כ"א - ה'] שאין הקדוש ברוך הוא מפיל אומה עד שהוא מפיל תחילה את השר שלה שבמרום. זו הכוונה כאן, שהוא ישמיד את השר של מעלה, ואחר כך יכניע את העם למטה בארץ.

וכן אנו אומרים בברכת ולמלשינים, תחילה 'תעקר ותשבר ותמגר ותכלם', ואחר כך 'ותשפילם ותכניעם', ואין שייך להשפיל אחר עקירה וכליו. אלא הכוונה כנ"ל, שתחילה מבקשים שהקב"ה יאבד מן העולם את השר של מעלה, ואחר כך יגרום להם להיכנע בפנינו.

כעין זה ביאר רבי חיים קניבסקי זצ"ל בספרו "טעמא דקרא", והוסיף שבוה מובן מה שאמר הכתוב לעיל [פסוק א'] "ערים גדולות ובצורות בשמים", כי אכן יש לאומות שר בשמים שהוא המבצר שלהם.

"אל תאמר בלבבך וגו' בצדקתי הביאני ה' לרשת" (ט' - ד')

משה רבינו אומר לעם ישראל, שלא יאמר אדם ש'בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ' - אך הוא לא מסתפק בעצה טובה, אלא מוסיף ואומר 'לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם', ובחששו פן לא נכנסו הדברים לאזניהם - מוסיף משה ואומר 'וידעת כי לא בצדקתך ה' אלוֹקֶיךָ נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה עורף אתה', ועוד ממשיך ומקריא לפניו רשימה ארוכה מעוונותיהם ופשעיהם 'למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד בואכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה' ובחורב הקצפתם את ה' וגו' ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקצפים הייתם את ה' ובשלוח ה' אתכם מקדש ברגע וגו' ותמרו את פי ה' אלוֹקֶיכם וגו' ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם',

ותחבולות היצר מרובים מאוד, שהרבה פעמים מסמא את עין האדם שיחשוב על פשעים חמורים שהם בגדר מצוות, כדי להסית את האדם ליפול בעבירה בשעה שהוא סבור שהוא עוד מקיים מצווה, ודבר זה חמור יותר שכן כשאדם סבור שהוא מקיים מצוה - אינו מתעורר כלל לשוב בתשובה, ולכן יש להזהר בזה מאוד ולבדוק היטב כל דבר עפ"י כללי ההלכה.

"ממרים הייתם עם ה'" (ט' - ז')

למה לא אמר 'ממרים הייתם את ה'" או 'ממרים הייתם על ה'". מאי 'עם', שמשמע ביחד?

אלא מבארים על פי המסופר על רבי לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל שהגיב בראותו את העגלון משמן את גלגלי תוך כדי תפילתו: רבש"ע! ראה כמה חביבים מצוות על בניך, אפילו בשעה שהם מורחים שומן על גלגלי מרכבתם, עדיין הם בתפילה אליך ומקשרים עצמם אליך בתפילין. זהו 'ממרים הייתם עם ה'". מצד אחד אף בהיותכם עם ה' הייתם ממרים, אבל מאידך, גם בהיותכם ממרים, נשאתם תמיד עם ה'.

"ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי" (ט')

שואל בספר "ימין יוסף": מדוע משה מדגיש שלא אכל ושתה ארבעים יום, הרי מבואר בגמ' [סוכה נ"ג. ועוד] 'שבועה שלא אישן שלושה ימים - מלקין אותו וישן לאלתר', ואילו באכילה אפשר לחיות אפילו שמונה ימים, וא"כ החידוש היותר גדול הוא שלא ישן. ומתריץ ע"פ הפסוק בפרשת ואתחנן "אני עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' וגו' אני ה' אלוקיך וגו'" (ה' - ה' - ו') א"כ נמצא שמשה רבינו עמד, ובמסכת יבמות כתב רש"י [דף קכ"א: ד"ה דשישא] שאדם אינו יכול לישון כשהוא מעומד. וממילא כאשר משה רבינו אומר (לעיל) לישראל "אנוכי עומד בין ה' וביניכם", בזה כבר נשמע שלא ישן כל אותו הזמן...

"ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי" (ט')

שר אחד מאומות העולם שאל את רבי יהונתן אייבשיץ (מובא בספר "קהלת יצחק"), איך אפשר להאמין ולקבל את דבריו של משה רבינו, בשלמא כאשר נכתבו בתורה מעשי יציאת מצרים ועשר המכות וקריעת ים סוף, הרי היו אלו דברים מפורסמים וידועים בעולם כולו, שהרי "שמעו עמים ירגזון וכו'", אבל מנין שאכן עלה משה להר סיני, אולי הוא עזב את מחנה ישראל והלך למקום אחר, ובסוף ארבעים יום חזר אל ההר ומשם ירד, ומה הראיה שלחם הוא לא אכל וגם מים לא שתה, הרי איש לא ראה את מעשיו, ואולי אכל ושתה? ענה לו רבי יהונתן, בפרשת וזאת הברכה, כשהתורה מתארת את פטירתו של משה רבינו, כתוב "ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה". ועוד מסופר, "וימת שם עבד ה' ויקבור אותו בגי ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה" [דברים ל"ד - ה' - ו'] תחשוב בעצמך, אם באומות העולם היה איש כזה, שעשה מופתים גלויים, ועד יומו האחרון לא חל בו שום שינוי גופני, איש לא ראה במותו ואיש אינו יודע מקום קבורתו, הרי בוודאי היו אומרים וכותבים כי הוא עלה לשמים עוד בחייו ושם נשאר. אבל התורה הקדושה לא כתבה כך, אלא כתבה במפורש "וימת שם עבד

אמנם בפרשה הקודמת הזהיר שלא יאמר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אך לא הרבה לסתור בראיות - רק יעץ ואמר - 'וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל', ומדבריו נראה שזה מספיק. לפיכך יש לתמוה למה האריך כאן בראיות, ושם באזהרת 'כוחי ועוצם ידי' - קצר מאוד? מתריץ רבי זלמן סורוצקין זצ"ל בספרו "אזנים לתורה", בפרשה הקודמת משה רבינו בא לפרוך את הטענה ש'כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה', וכפי הנראה קל מאוד לסתור את האמונה ב'כוחי ועוצם ידי', כי כל מחלה וכל תקלה ופגעי הזמן - עלולים להראות לאדם את חולשתו ואזלת ידו יותר מעשרה מוכיחים, משא"כ בפרשתנו משה רבינו מנסה לשכנעם שלא בצדקתם וביושר לבבם הם יורשים את הארץ, לסתור את 'צדקת ויושר לבבו של אדם' - קשה מאוד, כי כל דרך איש ישר בעיניו, ואף אם עבר עבירה ושנה בה - נעשיית לו כהיתר, והוא אומר 'לא פעלתי און', לעומת זאת מכיר הוא וזוכר ומזכיר לאחרים את הטוב שעשה בחייו, וקשה מאוד להסביר לאדם - שאינו צדיק. ולכן הירבה משה רבינו להביא ראיות ברורות על זה, כדי שיבינו ויחזרו בתשובה.

"זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלוקיך במדבר למן היום אשר יצאת

מארץ מצרים עד בואכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה'" (ט' - ז')

רבי שמואל אהרן לידר, שאל את האדמו"ר רבי מוטל מסלונים זי"ע, מפני מה מחוייבים אנו לזכור את חטאם של בני ישראל במעשה העגל? והשיב, כי יש ללמוד משם את הענין שאמרו חז"ל [אבות פ"ב - מ"ה]: 'ואל תאמין בעצמך עד יום מותך'. דור המדבר שהיו במדרגה גבוהה כל כך, וזכו לדבר עמו יתברך כביכול 'פנים בפנים' במעמד הר סיני, וראו ניסי ה' ונפלאותיו כל יום, נכשלו בעגל אחרי שעה קלה של ניסיון. קל וחומר לאנשים בדרגה שחייבים לחשוש בכל עת מהענין של 'אל תאמין בעצמך'! (נטעי אשל - ילקוט מאיש לרעהו)

"למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד בואכם עד המקום הזה ממרים הייתם

עם ה'" (ט' - ז')

יש לדקדק בלשון הפסוק שלא נאמר ממרים הייתם 'נגד' ה', אלא ממרים הייתם 'עם' ה'.

מבאר רבי משה שטרנבוך שליט"א, חטאיהם של דור דעה לא היו מתוך כוונה גלויה למרוד בה' (שהרי דור המדבר היה 'דור דעה' כמבואר במד"ר [ויקרא ט' - א'], ובזוה"ק [ג' - קס"ה]: כתוב שלא יהא דור כזה עד שיבוא מלך המשיח), אלא אדרבה, כוונתם היתה להשיג קרבת ה', וכמו שפירש הרמב"ן [שמות ל"ב - א'] שכוונתם של עושי העגל היה להשיג עי"ז שייכות עם הקב"ה.

בדומה לזה מצאנו אצל צלפחד [תוס' ב"ב קי"ט: בשם מדרש] שחילל שבת לשם שמים. וכן על דרך זה פירש ה'שפת אמת' [בהעלותך תרל"א] בחטא בשר תאוה שרצו שיהא להם תאוה בשביל לכובשה, (וע"ע ביערות דבש [ח"א דרוש ב'] שהאריך בזה שכל חטאי דור המדבר היה "שהרבו להשיג יותר מכפי הראוי להם לזמן").

וזהו מה שאמר להם משה רבינו, "למן היום אשר יצאת וגו' ממרים הייתם עם ה'", שמצד אחד מרדו בה', אבל מצד שני טענו שהם הולכים עמו ולא נגדו, ונתכוון משה רבינו להוכיחם בזה על גודל חטאם, שלא רק הלכו כנגדו, אלא גם טענו שהם צדיקים ועושים רצונו של הקב"ה.

ה" וסיפרה כי "ויקבור אותו בגי" ככל ילוד אשה, ואילו היה משה רבינו רוצה חלילה לזייף, הרי כאן היה המקום לכתוב כי לא נפטר ולא נקבר אלא עלה לשמים ולא ירד, מכאן ראייה חותכת כי "משה אמת ותורתו אמת".

"ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי" (ט')

הילקוט מביא על פסוק זה, וכי אפשר לילוד אשה ללא לחם ומים? אלא, כשאתה הולך לעיר, התנהג לפי מנהגי העיר. ולכאורה, מה שייך על צום ארבעים יום לילך בנימוסיה, הרי ההכרח לאכול תובע את שלו? מתרץ בעל ה"שבות יעקב", משה רבינו איש האלקים התעלה והשתחרר מכל הצרכים ההכרחיים של בשר ודם והגיע לדרגת המלאכים, א"כ, מדוע כשהיה על הארץ אכל ושתה כדרך כל הארץ, הרי יכל לחיות בלי זה? על זה אומר המדרש "אזלא לקרתא הלך בנימוסיה", בעיר תתנהג לפי ההליכות של אותה עיר ותאכל כמנהג אנשי העיר.

מסופר על המגיד מדובנא, שהגיע פעם ביום חורף סגריר לבית יהודי בכפר נידח. ביקש ממנו המגיד משהו לאכול ומקום לינה. ענה לו בעה"ב, מצטער, נגמר לי הלחם, אבל יש לי מקום לישון. הלך המגיד לישון, אבל לא הצליח להירדם על קיבה ריקה. בעה"ב שחשב שהאורח שקוע בשנתו, הסב עם בני ביתו לשולחן, ואכלו סעודה דשנה. למחרת, כשבא המגיד להיפרד מבעל הבית, אמר לו בעל הבית, כתוב בגמ' ברכות [ל"א], אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, אולי כבודו מוכן לומר איזה דבר תורה. אמר לו ר' יעקב, תמיד היה קשה לי דברי הגמ' בבבא מציעא [פ:], לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום ולא אכל, ולכאורה, הרי גם לא ישן, שהרי המלאכים אינם ישנים, ולמה התורה מזכירה רק את זה שלא אכל ולא שתה? ולא עוד, הרי הגמ' אומרת שקשה מניעת שינה ממניעת אוכל, כי האומר שבועה שלא אישן שלושה ימים, מכין אותו וישן לאלתר ואילו אם נשבע שלא אוכל ג' ימים לא מכין אותו? אבל בלילה הזה שישנתי אצלך נים ולא נים, התיישב לי הדבר, הרי משה לא אכל במרום, כי לא רצה לשנות מהמנהג, אבל איך יידע משה שגם המלאכים לא אוכלים, אולי אכלו בשעה שישן כמנהג מכניסי אורחים ידועים... מכאן ראייה שלא ישן וראה שאין המלאכים אוכלים לעולם, ולכן לא אכל גם הוא. הבין בעה"ב את הרמז והדברים הנוקבים שבו, ומיד נפל מתחנן למגיד שיסלח לו, וקיבל על עצמו לא לחזור על מעשה זה שנית.

"ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי" (ט')

בספר "נפש הרב" מביא בשם רבי חיים וואלוז'ין, כאן כתוב "ואשב בהר", ואילו להלן [י' - י'] כתוב "ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה", "עמדתי" ולא "ישבתי". והגמ' במגילה [כ"א]. שואלת סתירה זו, ואחד התירוצים הוא: רבא אמר, רכות מעומד קשות מיושב, מה שנח וקל להבין, שמע בעמידה, ודברים קשים, שמע בישיבה. מסביר רבי חיים מוואלוז'ין, היה מן הראוי לעמוד תמיד בשעת הלימוד בגלל כבוד התורה, וכמו שהגמ' אומרת, [מגילה כ"א]: מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו לומדין תורה אלא מעומד. משמת רבן גמליאל, ירד חולי לעולם והיו

לומדין תורה מיושב, שמאז שמת רבן גמליאל, בטל כבוד התורה, אבל אם הענין הנלמד הוא קשה, ואם ילמד בעמידה לא יבין את הנלמד ולא יוכל להתרכז, א"כ ישנה סתירה בין מצוות תלמוד תורה למצוות כבוד התורה, וההלכה שמצוות תלמוד תורה דוחה כבוד התורה. ולכן אומר רבא "קשות מיושב", כיון שלמוד התורה דוחה כבוד התורה, לכן צריך ללמוד אז בישיבה ולא בעמידה.

"ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלוקים" (ט' - י')

"לוחות" - לוחות כתיב, ששתיהן שוות. [רש"י]

מה מתכוון רש"י? כותב בספר "פנינים יקרים", בירושלמי יש מחלוקת, האם על שני לוחות הברית היו כתובים חמשת הדברות בכל צד, או שבשני הצדדים נכתבו כל עשרת הדברות? על זה אומר רש"י, אם כדעה הראשונה שאומרת שבכל צד כתובים חמשת הדברות, כי אז בצד השני היה פחות כתב מאשר בצד הראשון, "לא תרצח לא תנאף לא תגנב", הכל כתוב בקצרה. הדיבר היחיד שכתוב בו במעט יותר, הוא הדיבור האחרון, "לא תחמוד בית רעך אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך". ואילו בצד הראשון נכתב הרבה מאוד, ונמצא ששני הלוחות לא היו שווים. דבר נוסף, כתוב: "ויתן ה' אלי את שני לוחות הברית כתובים באצבע אלקים וכו'", ובהמשך כתוב "ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם משתי ידי ואשברם". לרש"י היה קשה, מדוע משה שבר את שני הלוחות אם הם עברו רק על "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", היה שובר רק את הצד הימני שבו כתוב דיבר זה, מדוע היה צריך לשבור את שני הלוחות? אבל אם בכל אחד מהצדדים היו כתובים כל עשרת הדברות, אז ברור מדוע שבר משה את שני הלוחות. לכן אומר רש"י, שבכל צד היו כתובים כל עשרת הדברות, ורש"י למד זאת שכתוב "הלוחות - ששתיהן שוות", וברור אז שעל כל לוח היו כתובים כל עשרת הדברות. לכן בהמשך אומר משה רבינו ששבר את שני הלוחות.

"ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים וכו' אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל" (ט' - י')

מדוע יום מתן תורה נקרא 'יום הקהל', מבאר בספר "קרנן עני", יום מתן תורה נקרא יום הקהל, כי לא היתה מעולם אחדות כזאת בישראל כפי שהיתה אז, וכמבואר בזוהר.

"ויאמר ה' אלי קום רד מהר מזה וכו' סרו מהר מן הדרך" (ט' - י')

שואל רבי יהושע טרונק מקוטנא, מהירות זו למה? ומתנץ, על פי רוב, עד שבא אדם לידי עבודה זרה, הוא עובר תקופה ידועה של גלגולים שונים, כמו שאמרו חז"ל [נדה י"ג]: "היום אומר לו לעשות כך ומחר עשה כך, עד שאומר לו עבוד עבודה זרה", וכאן נכשלו מיד בעבודה זרה, והעניינים התגלגלו שלא בהדרגה "סרו מהר", ולכן נאמר למשה "רד מהר", עליך למהר ולירד אליהם, שאם תחכה, אולי חס ושלום לא יהיה מה להציל.

ועוד, לכל עבירה צריך לחכות לשעה ולהזדמנות מתאימה. כדי לאכול חמץ בפסח, צריך לחכות עד ימי הפסח, כדי לאכול מאכלות אסורות, צריך שיהיה לו מה לאכול, וכן בכל עבירה שבתורה. אבל בעבודה זרה, אפשר לחטוא גם במחשבה בכל רגע, והריהו ככופר בכל התורה כולה, וזהו "סרו מהר".

"הרף ממוני ואשמידים ואמחה את שמים מתחת השמים" (ט' - י"ד)

לא כתוב אמחה את שמים "מעל השמים", אלא רק "מתחת השמים". כתוב האריז"ל, אבל "שורשם" אני אשאיר למעלה, ואחזור ואוציאם ממך "ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו", מאותו שורש עצמו שנשאר למעלה, ייצא ממך גוי גדול ועצום.

"ואפן וארד מן ההר וכו' ושני לוחות הברית על שתי ידי וארא והנה חטאתם

וכו' ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם" (ט' - ט"ו - י"ז)

מדוע בהתחלה הזכיר משה רבינו "לוחות הברית", ואח"כ כתוב "ואתפוש בשני הלוחות"? מתרץ בספר "גן רוזה", התורה כאן רומזת לדברי רבותינו האומרים שכשמושה רבינו ראה את העגל, פרח הכתוב מעל גבי הלוחות והוכבדו עליו. כך גם מדייק "בעל הטורים" מהמילה "ואשליכם" הכתובה ללא יוד, באומרו "שפרחו עשרת הדברות מהם", וא"כ, כשמושה רבינו ירד מההר, היו אלה "לוחות הברית" עם עשרת הדברות החקוקים עליהם, אבל לאחר שראה את העגל ופרחו להן האותיות, נותרו בידי לא יותר מאשר לוחות אבנים, לכן אמר משה רבינו "ואתפוש בשני הלוחות".

"ואפן וארד מן ההר וההר בער באש" (דברים ט' - ט"ז)

יש להבין לשם מה אומר משה רבינו 'וההר בוער באש', ומה בא ללמדנו. הדברים יובנו ע"פ מה ששאל הגרי"ז מבריסק זצ"ל את תלמידיו, למה לא עלו בני ישראל אחר משה רבינו ע"ה לחפש אותו בהר. והרי אמר שירד לסוף ארבעים יום, וכבר ידעו איך לחשב ארבעים יום, אם כן מסתבר שירד אל ההר ושם הוא נמצא. הוא מותיב לה והוא מפרק לה, כי זהו שאמר הכתוב 'וההר בוער באש', כך שלא היתה אפשרות להתקרב שם ולחפש אחריו (עובדות והנהגות לבית בריסק פרק עבודת ה').

עוד הביאו בשמו, על פי מה שדרשו חז"ל [שבת פ"ח] 'עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו' [שה"ש א' - י"ב], 'עלובה כלה מזנה בתוך חופתה'. ומאי 'בתוך', אלא שעדיין היה ההר בוער באש הגדולה, ככמתן תורה, וכבר סרחו.

"ואתפוש בשני הלוחות" (ט' - י"ז)

שאלו את רבי חיים קניבסקי, הרי משה רבינו אחז מקודם את הלוחות, ומהו "ואתפוש"? בספר "דרך שיחה" מובא שתירץ, באבות דרבי נתן [פ"ב - ה"ג] מובא, ששבעים זקנים רצו לחטוף ממנו שלא ישרם, וחזק כוחו של משה, ע"ש, וזהו "ואתפוש".

רבי יוסף מפיטסבורג זצ"ל בספרו "צדקת יוסף", תירץ, על פי שאמרו חז"ל - שהארון היה נושא את נושאי [סוטה ל"ה], א"כ כל שכן שהלוחות היו נושאים את עצמם ולא היו צריכים לשאת אותם, (כמו שביאר ה"ח"ם סופר" את הפסוק לעיל [פסוק ט"ו] 'ושני לוחות הברית על שתי ידי', דהיינו נושאים את עצמם למעלה על ידי, וכאילו לא נשאם משה כלל) כי חיות הקדושה שבלוחות היתה כמו החי הנושא את עצמו [שבת צ"ד].

אמנם כתוב במדרש [מד"ר פרשת תשא מ"ו - א'], שכשראה משה רבינו ע"ה את העגל והלוחות בידי, פרחו האותיות מהם שלא יכלו לשכון באוויר טומאת העגל, כי יצא ופרח מהם כח חיות הקדושה, אשר בעבורה היו הלוחות נושאים את עצמם.

ולפי"ז, משה רבינו בא בטענה לבני ישראל 'ואתפוש בשני הלוחות וגו' לעיניכם', רוצה לומר, ע"י חטא העגל פרח לו כח הקדושה שבלוחות, עד שהוערך לתפוס בהם,

רבי חיים זיציק זצ"ל בספרו "מעייני החיים" תירץ: משה רבינו עשה מאמץ לתפוס הלוחות בידו, כי למרות שהחליט לשבור את הלוחות, רגשי לבו מנעו ממנו להשליך לארץ את הלוחות שקיבל ביגיעה ובמסירות נפש כה גדולה, שהרי כשעלה למקום רצו המלאכים לפנוע בו ולשורפו על כך שבא להוריד את התורה לארץ, והשתדלו למנוע ממנו זאת בטענם: "תנה הודך על השמים", רק לאחר שטען נגדם הצליח לקיים את הלוחות בידו. גם כשעלה למרום לקבל הלוחות וישראל עשו את העגל ביקש הקב"ה לקחתם מידו וגבר ידו של משה וחטפן מידו ואח"כ ברכו הקב"ה ואמר: יהא שלמא על ידא דגברת מנאי וזה מה שהתורה משבחת את משה ואומרת: "לכל היד החזקה" [ירושלמי תענית פ"ג ה"ה] לכן היה למשה רבינו נסיון וצער גדול להשליך הלוחות לארץ, היטב כאב לו לאבד בידים את כל העמל ואת האוצר הגדול ויקר והנצחי הזה והוא נוקק למאמץ נפשי גדול כדי להוציא את הלוחות מידו ולהשליכם כנגד רגשות לבבו, אלא שעשה זאת, כי ידע שזה מה שהיה עליו לעשות.

מכאן לקח גדול לכל בעלי עליה שידאגו לשמור מכל משמר על הרכוש הרוחני שהצליחו לרכוש ולצבור לעצמם בעמל ויגיעה ולא יזלזלו חלילה בפרי עמלם, אל יתיחסו אליו באדישות ובקריירות אלא יעשו הכל לשמור עליו כעל בבת עינים.

"ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם" (ט' - י"ז)

הגמ' בברכות [ח:]: אומרת, הזהירו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו, שהרי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. הסביר ה"ר דוד' ובר', כי כשם שיש בספר תורה שתי קדושות, קדושת "גויל" וקדושת ה"כתב", כך גם בתלמיד חכם. כתוב בגמ' [פסחים פז:]: כי בשעה שראה משה מעשה העגל, הסתכל בלוחות, וראה אותיות פורחות באויר, היינו, כתב הלוחות פרח וכל מה שנשאר זה הלוחות עצמם - הגויל. כך גם בזקן ששכח תלמודו, גם אם ה"כתב", דברי התורה שהיו בו פרחו ממנו, מ"מ עדיין קדושת "גוילין" עליו, כמו בשברי הלוחות, לכן "הזהירו בזקן ששכח תלמודו".

"ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם" (ט' - י"ז)

שואל המהרש"א [חידושי אגדות פסחים פ"ז:]: איך יתכן שכל ישראל ראו איך שמושה רבינו שובר את הלוחות, הרי שטח המוחנה היה שלוש פרסאות על שלוש פרסאות? ומתרץ, כיון שהאותיות פרחו מהלוחות לפני שבירת הלוחות, ראו כל ישראל את האותיות פורחות באויר, והבינו כולם שהלוחות נשברו, ונחשב הדבר כאילו שברם משה לעיני כל ישראל.

והנה דבר חידוש כתב בספר "שפתי צדיק" [ל"ז] וכן כתב רבי ישראל מרז"ץ [עירין קדישין השלם], שהלוחות לא נשברו, אלא רק לעיני בני ישראל נראה שנשברו, 'כאילו' נשברו. כמו שמצאנו [בראשית מ"ב - כ"ד] אצל יוסף הצדיק שכאשר אסר את שמעון 'לעיניהם', אמרו חז"ל [בר"ר צ"א - ו'] כי רק לעיניהם

אסרו, אבל כיון שהלכו השבטים לארץ כנען אל יעקב אביהם הוציאו מבית הסוהר, כמו כן כשמושה רבינו אומר ואשברם 'לעיינים', היתה השבירה רק לעיני בני ישראל, ולעתיד יתגלה כי לא היתה שבירה.

"כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם" (ט' - י"ט)

הגמ' בבבא בתרא [טז:] אומרת, אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר יותר ממושה רבינו, שאילו במושה רבינו כתוב "כי יגורתי מפני האף והחמה", ואילו בעושה צדקה כתוב [משלי כ"א - י"ד] "מתן בסתר יכפה אף", בכוחו של "מתן בסתר" ש"יכפה אף", ואילו משה רבינו פחד מ"האף והחמה". שואל הגר"א מוילנא, וכי אצל משה רבינו לא היה מתן בסתר? מסביר הגאון, גם בזמן משה רבינו נתנו מתן בסתר, אבל כאשר חיים בתקופה של ניסים גלויים, כשנותנים צדקה הקב"ה מיד מחזיר כפליים, וזה לא ניסיון גדול, וקל לעמוד בו. לא כן בדורות שיש "הסתור", מצב של "הסתור פנים", וכשנותנים צדקה נראה כאילו זה חסר מהכים, ואילו הרשעים החוטאים גרים בבתיים מפוארים ויושבים בשלווה, והם אינם נותנים צדקה, מצב זה יותר גדול ממה שהיה בזמנו של משה רבינו, ולכן "מתן בסתר", נתינת צדקה בזמן זה של הסתר פנים, "יכפה אף".

"ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אותו באש" (ט' - כ"א)
מלשון הפסוק משמע, שלא רק את העגל שרף משה, אלא גם את חטאתכם אשר עשיתם". אומר ה"אור החיים", רומזת לנו התורה, שבמעשהו של משה רבינו, הוא ביער לא רק את העגל, אלא גם את כח הרע שנברא ממנו, כי הרי בכל מעשה מצוה שעושה אדם, וכן להיפך מכל מעשה עבירה, נברא מלאך, ממעשה טוב נוצר מלאך קדוש, וממעשה עבירה נברא מלאך משחית. וא"כ, המצוות והעבירות הן מציאות רוחנית, ולכן החוזר בתשובה צריך להזדכך עד שיבטל כליל את המלאך המשחית שנברא מכח מעשיו. לכן אומר משה רבינו "ואת חטאתכם וכו' לקחתי ואשרוף אותו באש", גם כח הרע שנברא ממעשיהם, ביטלתי ושרפתי.

"את העגל לקחתי ואשרף אותו באש ואכת אותו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשליך את עפרו את הנחל היורד מן ההר" (ט' - כ"א)

בפסוק זה יש כמה דברים הנראים לכאורה מיותרים. "ואשרף אותו באש", הרי ברור ששורפים באש, אלא במה? במים? "ואכת אותו טחון היטב" - הרי "ואכת" פירושו לטחון ומהו כפל הלשון? ומה ההמשך "עד אשר דק לעפר", הרי כתב כבר שטחן אותו? וגם "הנחל היורד מן ההר", וכי ראינו נחל "עולה" להר?

מתרץ בספר "דבש השדה", משה רבינו רצה להדגיש עד כמה החטא נעלם ולא נשאר ממנו דבר, ולכן מסביר בפרוטרוט: לקחתי את העגל שעשיתם, ושרפתי אותו. יש כמה סוגי שרפות, למשל "שריפת בית דין" היא שריפה מבפנים, שהגוף לא מתכלה, אך דעו, שלא כך שרפתי, אלא "ואשרף אותו באש", הכנסתי את כולו באש. ולא רק זה, אלא גם "ואכת אותו", יכול הייתי סתם לשבור אותו לחתיכות, לא, טחנתי את זה. אולי כמו סובין? לא, "טחון היטב", וכדי לדייק ממשיך ואומר "עד אשר דק" כמו קמח. אך גם זה לא

מספיק, אלא "לעפר", כלומר, דק כמו עפר העף ברוח. וגם בזה עדיין לא די, אלא "ואשליך את עפרו", לאן, "אל הנחל", ואולי זה נחל שאינו זורם? לכן הוסיף ואמר "היורד מן ההר", כלומר, לא נשאר מהחטא הזה שום זכר, נעלם מן האופק. וכך היא דרכה של תשובה, למחוק לגמרי את רושם החטא, כדי שלא יחזור ויחטא.

"זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו" (ט' - כ"ז)

בספר "שער בת רבים" מבאר פסוק זה על פי משל: אדם אמיד חיתן את בתו, אך לאחר זמן קצר דרש ממנה שתתגרש מבעלה מפני שמפזר את ממונו על דברי הבל. אחד ממכריו הוכיחו ואמר לו אל תמהר להפריד בין בתך לבעלה משום שחתנך ירש את מידת הפזרנות מאבותיו שפיזרו ממון רב לצדקה, ומוטב שתנסה ליישר מידותיו ואזי החתן יקח את מידת הפזרנות על מנת לפזר כסף לצדקה ולא על דברי הבל. והנמשל, מידת "קשה עורף" יש בה מעלות אך יש בה גם חסרונות, והדבר תלוי למה משתמשים בה, אם משתמשים בה לעבודת ה' היא מידה טובה, אך אם להיפך, ודאי שהיא מידה רעה מאוד.

כאשר הקב"ה אמר למשה 'ראיתי את העם הזה, והנה עם קשה עורף הוא, הרף ממני ואשמידם' [פסוקים י"ג - י"ד], כוונת הקב"ה לומר למשה רבינו, הנה עם ישראל משתמשים במידת 'קשה עורף' לרעה ולכן אני רוצה להשמידם, ענה לו משה רבינו, 'זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב' אשר השתמשו במידה זו לעבודת ה' - אברהם במעשה העקידה, ויצחק ויעקב עם עשו ולבן. ולכן, 'אל תפן אל קשי העם' - כי ירושה היא להם מאבותיהם שהיטיבו בה, וראוי שתיישר בהם מידה זו, ולא לכלותם.

רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל ביאר פסוק זה, 'זכור לעבדיך' - לאבות היו מידות נעלות, ועל פי רוב, מידות טובות עוברות בירושה לבנים. גם אם קלקל הדור הזה את מידותיו, עדיין מושרשים בהם מידותיהם הטובות שירשו מהאבות הקדושים, ויראו אותן בדור הבא, ולכן 'אל תפן אל קשי העם', כי זה רק דבר זמני וישתנה בדור שלאחר מכן.

"זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה" (ט' - כ"ז)

כותב רבי יצחק אליהו לנדוי, אנו פונים להקב"ה ומבקשים שיזכור את האבות שגם להם היתה מידת העקשנות, כי לולא זה, לא היה בכוחם לעמוד נגד העולם כולו, ולכן "אל תפן אל קשי העם הזה", כי בקשיות עורף זו ישתמשו עוד לטובה.

"זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו" (ט' - כ"ז)

אומר הגר"א מוילנא, בזכות שלושת האבות, יכפר הקב"ה על אלו השלושה, היינו, אותיות שלישיות של שמות האבות אברהם יצחק יעקב שהם ר"ת רשעו חטאתו קשי, שבזכות שלושת האבות, אברהם שהוא "חסד", תכפר על "רשע", ובזכות יצחק שהוא "דין" תכפר על "חטא" ובזכות יעקב שהוא "רחום", יכופר על ה"קשי".

"ואכתב על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשונים אשר שברת" (י – ב)

דרשו חז"ל [שבת פו] 'אשר שברת', יישר כח ששברת.

יש להבין, למה דווקא כאן דרשו 'אשר' שהוא מלשון 'יישר כח', מה שאינו במקומות אחרים. ביאר בספר "אמונת חכמים" [מנחם מ"ז מב], כי אין זה דרש מתיבת 'אשר', אלא דרשו כן מעצם הדבר שהתורה הזכירה כאן את שבירת הלוחות. שהרי קיימא לן [ב"מ נח:] שאסור להזכיר לבעל תשובה 'זכור מעשיך הראשונים', כדי שלא יתבייש בכך. ואם כאן הזכיר הקב"ה למשה 'אשר שברת', בעוד שלא היה המקרא חסר אם היה כתוב בו רק 'אשר היו על הלוחות הראשונים' ולא להוסיף, על כרחך שאין זה חטא אלא מעשה טוב.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך" (י" – י"ב)

כתוב בגמרא [מנחות מ"ג:] תניא היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר [דברים י' – יב] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וכן נפסק בשו"ע, [סימן מ"ו] וביארו המפרשים את הטעם, לפי שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישראל במגיפה, ולא ידעו מה הסיבה לכך, עד שראה דוד המלך ברוח הקודש, שעליו לתקן אמירת מאה ברכות בכל יום, והמגיפה נעצרה.

שואל רבי ראובן קרלינשטיין זצ"ל, מדוע תיקן דווקא מאה ברכות? ומתירן, מגיפה מסמלת שהעם נמצא במצב של ריחוק מה', איך מתקנים את המצב? ראה דוד המלך ששלוש תפילות לא מספיקות, וצריך להוסיף עליהן, לכן תיקן שיאמרו מאה ברכות בכל יום. אדם נכנס ועושה צרכיו עשר פעמים ביום, מברך "אשר יצר", אדם אוכל, שיברך, וכך ייבנה הקשר עם ה'.

הוסיף ר' ראובן, מספרים על הרבנית מבעלז, אשתו של ה"שר שלום מבעלז", שראתה משהו "זורק ברכה". אמרה לו, כשזרעו את החיטים בשדה, היתה חיטה אחת שהתפללה להקב"ה שיעשה שהיא תזרע, מפני שהיא רוצה שעליה יעשו ברכה. סידר הקב"ה, שהיא תזרע ולא תעוף לצדדים, וגם שהיא תירקב כיאות, ושמונה תצא החיטה. לפני הקצירה התפללה החיטה לפני הקב"ה שבשעת קצירה רגל גסה לא תדרוס אותה, ושהיא תזכה להיכנס לתוך השק כדי שיגידו עליה ברכה. זכתה החיטה והתפללה שלא תיפול בדרך. בדרך לטחנת הקמח, התפללה להקב"ה שתצליח להיכנס לתוך הקמח לא תעוף בדרך החוצה. במאפיה התפללה שהיא לא תסיים את חייה בתור שארית הבצק שבעיסה. לאחר שעשו את העיסה והפכה לבצק, עשו ממנה לחם ומשם לשקית, ואתה היית צריך לפדות את כל התפילות האלו, ומה אתה חושב? לכזאת ברכה החיטה התפללה? סיים ר' ראובן קרלינשטיין, כשמקפידים על מאה ברכות בכל יום, אז בוודאי שיש יראת שמים, וממילא מובן "מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה", כי ע"י מאה ברכות, כשמתכוונים למה שאומרים, מקבלים יראת שמים אמיתית.

והנה, כל השבוע לא חסרות ברכות, אבל בשבת חסרות לנו ברכות, במקום תשע עשרה ברכות שבשמונה עשרה, יש לנו רק שבע ברכות, ומכאן שחסרות לנו שלושים ושש ברכות, אבל כנגד זה יש לנו מוסף שיש בו שבע

ברכות, וחסרות לנו כעת רק עשרים ותשע ברכות. בסעודה שלישית יש ארבע ברכות של ברכת המזון, ועוד ברכת "המוציא" ו"נטילת ידיים", סה"כ שש ברכות, נשאר חסר עשרים ושלוש ברכות. שתי ברכות של הקידוש בליל שבת, ועוד ברכת בורא פרי הגפן של קידוש של שבת בבוקר, ועדיין חסרות לנו עשרים ברכות להשלים למאה. ה"שולחן ערוך" מייעץ להשלים זאת ע"י אכילת פירות ושתיה. ומה יעשה מי שרוצה ללמוד תורה, ולא רוצה לאכול? אומר ה"משנה ברורה", שיכוין לצאת בברכות שאחרים אומרים, ואפילו יכול לצאת בברכות של קריאת התורה וההפטרה.

מסביר החיד"א, ענין זה נרמז בפסוקים בשיר השירים [ה' – י"ב] "האלף לך שלמה ומאתיים לנותרים את פריז", ופסוק אחריו "היושבת בגנים חברים לקולך השמיעני". כל ברכה שווה עשרה זהובים, שכידוע על גניבת מצוה חייבו לשלם עשרה זהובים. אם יש מאה ברכות וכל אחת שווה עשרה זהובים, בסה"כ יש אלף זהובים, כלומר "האלף לך שלמה", אבל שואל שלמה המלך "ומאתיים", והכוונה שבשבת חסרות עשרים ברכות, והן שוות מאתיים זהובים, מה יעשה אדם אז? התשובה, "לנותרים את פריז", אומר שלמה המלך, תעשה ברכה על פירות. ומה תעשה "היושבת בגנים", כלומר תלמידי החכמים היושבים בפרדס התורה? "חברים מקשיבים לקולך השמיעני", יכוון לצאת בברכות של אחרים.

אומר ה"בן איש חי" בספרו "החיים והשלום" (על תהילים), המברך מאה ברכות בכל יום, תבוא עליו ברכה, שנאמר [תהילים פ"א – י"א] "הרחב פיך ואמלאהו", נרחיב את המילה 'פה' ע"י שנמלא אותה, 'פה' בגימטריה שמונים וחמש, הי בגימטריה חמש עשרה – ביחד מאה, וזה מה שנאמר "הרחב פיך", אם תרחיב את הפה ותאמר מאה ברכות, אני "אמלאהו", אמלא אותו – ואביא ברכה. והביא לכך עוד מספר רמזים,

א. כתוב [תהילים ע"א – י"ד] "והוספתי על כל תהילתך", מה "והוספתי"? "על" בגימטריה שווה למאה, וזה "כל תהילתך", מאה ברכות בכל יום הן תהילתו של הקב"ה.

ב. "כי בי חשק ואפלטתהו" [תהילים צ"א – י"ד] אותיות חשק הן "שח" לשון שיחה, ק' – מאה, ובזכות מאה הברכות "ואפלטתהו". ג. "הנה כי כן יברך גבר ירא ה'" [תהילים קכ"ח – ד'] "כי כן" בגימטריה מאה, "הנה כי כן" – מאה ברכות בכל יום "יברך גבר ירא ה'".

ד. "והמלך דוד זקן בא בימים" [מלאכי א', א' – א'], "ימים" בגימטריה מאה, הוא "בא" לגן העדן עם ה"ימים", עם מאה ברכות.

הרב מבריסק זצ"ל היה בשווייץ וביקש בננה בשבת אחרי צהריים, כשהגיע זמן מנחה הלך להתפלל וכשחזר הניח את הבננה בצד ואמר שהוא כבר לא צריך. שאלו מה קרה שבהתחלה רצה בננה ובסוף החליט שלא? וענה להם שהיה חסר לו שתי ברכות, לכן חישבן לברך על בננה תחילה וסוף, אבל היות שקיבל עליה במנחה לכן כבר לא היה צריך את הבננה.

כששאלו את רבי יוסף צבי הלוי דינר ראב"ד לונדון, באיזה מספר ברכה הוא אוזח של המאה ברכות באותו יום, ידע מיד להשיב באיזה מספר הוא עומד. והיה אומר שצריך להרגיש בכל פעם התקרבות לה', שזו המטרה בתקנה זו, והיה נאה דורש ונאה מקיים.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך" (י' - י"ב)

המילה "מה" אומר ה' בן איש חי" בספר "ברכת חיים" על ההפטרות, היא לשון ענווה, כמו שכתוב "ונחנו מה כי תלינו עלינו", וכן "ואהרן מה הוא כי תלינו עליו".

כתוב בפסוק [במדבר כ"א - י"ח - כ'] "ומדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא", ואומרת הגמ' [עירובין נ"ד.], אם אדם משים עצמו כ"מדבר", ניתנת לו התורה ב"מתנה". ומי שזכה לקבלת התורה, נחלו ק-ל, שנאמר "וממתנה נחליאל". וכיון שנחל ק-ל, עולה לגדולה, שנאמר "ומנחליאל במות". אבל אם מגיס ליבו, הקב"ה משפילו שנאמר "ומבמות הגיא". הכל תלוי בענווה, אדם שהוא עניו, מקבל את התורה, אדם שמגיס ליבו ומתגאה, אינו זוכה לתורה. ואומרת שם הגמ', התורה היא "אילת אהבים ויעלת חן" [משליה' י"ט] "מה ה' אלקיך שואל מעמך", הקב"ה מבקש ממך רק את ה"מה", שתהיה עניו, ואם אכן תהיה עניו, תקבל ממנו את החן, מ"חן" מה" - נחמה.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך" (י' - י"ב)

"מה ה' אלקיך שואל מעמך", אומר רבי ברוך ממז'בוז', אדם שירא את ה' אלקיו, נעשה לו כביכול הקב"ה כ"שואל", אחד מארבעה שומרים, "שכל הנאה שלו", והוא מתחייב לשומרו שמירה מעולה בשמירות...

ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך" (י' - י"ב)

מצאנו עוד שלוש פעמים פסוק המתחיל ב"מה": "מה אדיר שמך בכל הארץ" [תהילים ח' - י'], "מה אנוש כי תזכרנו" [תהילים ח' - ה'], "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" [תהילים ל"א - כ'].

אומר רבי ישראל מרוז'ין, משל למלך גדול שיצא לצוד חיות בדרך המלכים, ונצרך לאש להצית את מקטרתו. הגיע לרועה צאן אחד, וביקש ממנו אש להדליק מקטרתו. סירב הרועה. המלך הציע לו סכום כסף נכבד, אבל עדיין הרועה עומד בסירובו. אם נתבונן כמה גדולה העוולה שעשה הרועה הזה, הרי מה ביקשו ממנו סך הכל? גפרור אחד, ומה הסכימו לתת לו? שבר גדול מאוד, ומי הוא זה שביקש? המלך בעצמו, וממי ביקש זאת? מיד רועה פשוט. הנמשל הוא, מי מבקש מידינו? מלך מלכי המלכים הקב"ה, ומרומז בפסוק "מה ה' אלקיך דורש מעמך", ומיד מי מבקש זאת? מאדם הקרוץ מחומר, כנגד הפסוק "מה אנוש כי תזכרנו", ומה מבקש בסך הכל? "כי אם ליראה", ומה מבטיח? על זה בא הפסוק השלישי "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך".

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם" (י' - י"ב)

שואל רבי יהונתן אייבשיץ, לכאורה המילה "אם" מיותרת? ומתרץ, דוד המלך אומר בתהילים [צ' - י'] "ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה", וכידוע שהגמ' ביומא [ל"ה:] אומרת: כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא, שוב אינו חוטא. וא"כ, מ"א שנה הם רוב שנותיו של אדם שזכה להגיע לגבורות שמונים שנה, וזה הכוונה "מה השם אלקיך וכו' כי אם ליראה", כמספר "אם" בגימטריה ארבעים ואחד, "נתירא" ממנו, שאז מובטח ששוב לא נחטא.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה" (י' - י"ב)

כשהקב"ה ברא את השטן, הוא קבע שיקראו לו "יצר הרע". אומר האדמו"ר רבי איתמר מנדבורנא, שלאחר זמן, בא יצר הרע להתלונן לפני הקב"ה ואמר לו שהוא לא יכול לעשות את מלאכתו באמונה, כי כולם מכירים אותו ונוזהרים מפניו. החליף לו הקב"ה את השם, ואמר לו שמעכשיו יקראו לו "השטן". אך לאחר זמן קצר הגיע שוב השטן והתלונן על שמו, קרא לו הקב"ה ואמר לו, מעכשיו יקראו לך "הבעל דבר". ושוב הגיע לאחר זמן, והתלונן שכל הספרים מלאים בשם שלו, וכך אי אפשר לעבוד. אמר לו הקב"ה, מעכשיו נקרא לך שם חדש שאף אחד לא יגלהו, ומאז קוראים לו "בימינו"..., ומאז אומרים "בדורות הקודמים זה היה כך, אבל בימינו".

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה" (י' - י"ב)

חז"ל דרשו אין "ועתה" אלא תשובה, שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך" [בראשית רבה כ"א - ו']. שואל ה"חפץ חיים", אם נאמר לשון "ועתה" בפרשת תשובה - מפני זה כבר יש לדרשו "אין 'ועתה' אלא תשובה"? וכיצד נשמע מלשון זה תשובה? ומתרץ, רוב המצוות יש להם זמן קבוע, גם מצוות שאין להם זמן קבוע, בכל זאת לא תמיד אפשר לקיימן אלא רק כאשר הם מזדמנות לאדם. יש מצוה אחת שלא רק שזמנה קבוע, אלא הוא תמידי ומיידי, מצוות התשובה. זמנה של מצוה התשובה הוא "עתה", בזה הרגע. ועוד, "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך", עובד ה' באמת הוא כזה שלעולם אינו אומר "גמרת", מיד כשיסיים מצוה אחת, שואל "מה הלאה?" כשמיסיים מצוה אחת, אין להרגיש שבאנו על סיפוקינו, אלא יש להשתדל ולהתחיל מיד במצוה אחרת ולשואל "מה ה' אלקיך שואל מעמך".

עוד מתרץ ה"חפץ חיים", יסוד גדול למדו אותנו חז"ל, והוא יסוד גדול בתשובה, כך דרכו של היצר, כשאדם בא להיטיב דרכו, הוא מעביר נגד עיניו את כל פשעיו, ומטיח בו, האם על כאלה עבירות אתה רוצה לעשות תשובה? תזכור כמה עבירות חמורות עברת, אין לך שום סיכוי לתשובה לפני הקב"ה, ולכן עדיף שתמשיך במעלליך שלפחות תהנה בעולם הזה. והאמת, שזוהי טענת שוא, וכי שערי תשובה ננעלו? ולכן העצה היעוצה, מי שרוצה לעשות תשובה, שימחק מפניו את העבר שלו, ולחשוב שעכשיו נולד ומתייצב על דרך טוב לעשות אך ורק את הישר בעיני ה', ולכן "ועתה", הוא כלל גדול בתשובה, שיחשוב רק על מצבו הנוכחי, של "ועתה", בלי להביא בחשבון את חטאיו בעבר, ורק אחרי שיתייצב על דרך טוב, יבקש כפרה על עוונותיו הקודמים.

רבי שלמה בלך הביא מפי רבו ה"חפץ חיים" שאמר: חייב אדם לחיות משך כל ימי חייו תחת ההכרה והידיעה "עתה מה ה' אלקיך שואל מעמך", כאשר הנקודה העיקרית היא מה הקב"ה דורש ממך עכשיו, בשעה זו דווקא. בספר "קול יהודה" אומר רבי יהודה צדקה, ה"אור החיים" בפרשת בלק [כ"ג - י'] מפרש את הפסוק "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו", בלעם הרשע רצה למות כמו יהודי, אבל לא לחיות כמו יהודי. לפי זה מובן מה שהזכירה התורה את המילה "ועתה", אל תחכה לסוף דרכך, אלא מי שרוצה ללכת בדרך ה', עכשיו זה הזמן ולא לדחות לאח"כ.

אלא 'מאה'". מצות "מאה ברכות" היא מצוה שקל לקיימה בדרך כלל, לפי שהמתפלל שלוש תפילות ביום ומברך ברכות הנהנין כהלכה, יגיע ללא קושי למנין זה. המצוות המנויות בהמשך לא נכתבו באופן של ציווי, אלא כתבתן התורה כדי ללמדנו שכה גדולה מעלתה של מצות 'מאה ברכות', שכל המקפיד לברכן מידי יום מעלה עליו הכתוב כאלו עובד את בוראו מיראה ומאהבה ומקיים את כל מצוות התורה וחוקיה.

המשיג רבי דב יפה זצוק"ל מבאר: העצה הטובה ביותר איך משיגים יראת שמים נותנת לנו התורה בעצמה. הנה על פסוק זה דורשים חז"ל [מנחות מ"ג], "תניא היה רבי מאיר אומר, חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, שנאמר, "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך" ואומר רש"י, "קרי ביה מאה", ומבאר המהר"ל ועוד מפרשים, התורה רומזת לנו בזה איך משיגים יראת שמים, ע"י שמברכים מאה ברכות. וכמש"כ הרמב"ם [פ"י מברכות ה"א], שחכמים תיקנו הרבה ברכות כדי שהאדם יזכור את ה' תמיד וירא ממנו. וההסבר לכך הוא, כיון שבכל ברכה שאנו מברכים אנו מזכירים את הקב"ה, "ברוך אתה", בלשון נוכח, בכך הוא מזכיר לעצמו בכל פעם שה' הוא אדון עולם וזו סיבה חזקה להביא אותנו ליראת שמים. יוצא מכך, שכאשר מתיישבים לאכול, יש הנפגשים עם האוכל, אך אלו המתבוננים בברכותיהם, כשמברכים 'ברוך אתה' ה' יתברך עומד מולם, והרי הם נפגשים עם בורא עולם!

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'" (י" - י"ב) הגמרא בברכות שואלת [י"ג], האם יראה זה דבר קטן? ומתרגמת הגמ', כן, לגבי משה זה דבר קטן. ולכאורה קשה, אמנם לגבי משה זה דבר קטן, אך הוא לא אמר את זה לעצמו, אלא לכלל ישראל? בספר "קרוב העני" לרבי יעקב קטינא מסביר על פי מה שאמרו בגמ' [חולין פ"ט א'] גדול הנאמר במשה ממה שאמרו באברהם ודוד. שאילו אצל אברהם כתוב "ואנכי עפר ואפר" (לפחות משהו), דוד אמר "ואנכי תולעת", ומשה "ונחנח מה", כלום, אפס. לפי"ז מובן, התורה אומרת "מה ה' אלקיך שואל מעמך", כלומר, הקב"ה רוצה שתמעיט ותכניע את עצמך. וזה רמז במילה "מה". ממילא, כשתגיע כבר להכנעה, אז היראה תהיה באמת דבר קטן. וזו כוונת הגמ', לגבי משה זה דבר קטן, כי משה היה עניו.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'" (י" - י"ב) הגמ' במנחות [מ"ג] דורשת בתיבת 'מה', אל תקרי מה אלא 'מאה', ומכאן מצאו סמך למאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום. כתבו ב"דעת זקנים" מבעלי התוספות. יש לחזק הדבר מ"ה בחילוף א"ת ב"ש הוי י"ץ שעולה מאה. ועוד, בפסוק זה 99 אותיות, וכאשר מחליפים את ה'מה' ב'מאה' נוספת אות אחת, ועולה סך מנין כל האותיות למאה אותיות. וזה לשונם: "וכן בפסוק זה יש מאה אותיות חסר אחת וכאשר תוסיף אות אחת לעשות ממנה מאה תשלם החשבון למאה".

"מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך" (י" - י"ב) שואל ה"נודע ביהודה" בספרו צל"ח [ברכות ל"ג], מדוע התורה כותבת בלשון "שואל מעמך" ולא "מבקש מעמך"? ומתרגם תירוץ נפלא, המדרש [ויק"ר כ"ז

באחת מדרשותיו של רבי שמשון פינקוס זצ"ל סיפר מעשה שאירע עמו, ממנו ניתן ללמוד על חשיבות תפקידנו בעולם הזה, ועל חובת העמל התמידי בהתעלות בתורה ובעבודת ה'. וכה היו דבריו: לפני שנים רבות, עברה אמי ניתוח ברגלה, בלום אנג'לס, ניתוח שהיה אמור להימשך כשעתיים שלש. היו אמורים להחליף לה חלק מהעצם, בחלק תואם מפלדה. והנה, אנו, בני המשפחה - ממתניינים מוחץ לחדר הניתוח ארבע חמש שעות! איננו יודעים מה קורה, איש אינו יוצא מחדר הניתוח, ואנו נתונים במתח עצום! לבסוף, יצא הרופא בפנים מאירות, ובישר כי הניתוח הצליח ב"ה והכל בא על מקומו בא בשלום. "למחרת היום, כשהזמן לי לשוחח עם הרופא המנתח - שאלתי אותו: 'מדוע הניתוח ארך זמן רב כל כך?', והוא השיב והסביר כי במהלך הניתוח היה צורך בחלק נוסף מפלדה - שלא היה בנמצא בבית החולים, והיה צורך להביאו במיוחד מבית חולים אחר - הנמצא במרחק של כעשרים וחמש דקות נסיעה. נהג מבית החולים ההוא יצא מיד לדרכו עם החלק המתאים, אולם מאחר והוא לא היה מודע לדחיפות העניין - הוא לא הפעיל את הצופר, ובשל השעה שהיתה שעת עומס בה כל הדרכים היו פקוקות - ארכה לו הדרך שעה וחצי!" "מאותו מעשה, למדתי לקח חשוב!" הטעים הגר"ש פינקוס, והסביר: הנה לנהג זה - היה תפקיד! נכון, כולם עומדים ברמזור וממתניינים... אבל לו היה תפקיד שונה מכולם: היה עליו למחר ככל האפשר בכדי להביא את החלק הנחוץ, שכן חולה שוכב בשעה זו עצמה על שולחן הניתוחים וממתין! ולשם כך, היה עליו להפעיל צופר... ובכן, הוא הדין באשר אלינו: עומד יהודי וממתין ברמזור חיינו... הוא אינו מתקדם ואינו מתעלה... כששואלים אותו: "מדוע אתה עומד? הוא משיב: "כולם עומדים!"... אבל יהודי יקר, הלא יש לך תפקיד!!! תפעיל צופר!!! עולמות שלמים ממתניינים לך!!! עולם של תורה שאתה יכול להחכים, עולם של צידקות שאתה יכול להאיר, עולם של חסד שאתה יכול להושיע ולחזק!!! יש לך את היכולות, יש לך את הכשרונות להפוך עולמות!!! אל תתקע בפקק!!! אל תישן!!! צא, פעל והילחם!!! (אש להבה' משיחותיו של הגר"ש פינקוס)

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (י" - י"ב) הגמ' בשבת [י"א] אומרת: בשעה שמכניסים את האדם לדין, שואלים אותו "נשאת ונתת באמונה, קבעת עיתים לתורה וכו'", ובכל זאת אומרת הגמרא, אם יראת ה' היא אוצרו, הרי טוב, ואם לא, הרי שמכל מה ששואלים אותו על מעשיו, העיקר הוא אם היה ירא ה'. וזה נרמז כאן בפסוקים "מה ה' אלקיך שואל מעמך", שמכל השאלות שישאלו אותך ביום הדין, אפילו אם הכל בסדר, אבל "כי אם ליראה", הכל תלוי אם יש בך יראת שמים.

"ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (י" - י"ב) מלשון הכתוב "כי אם", משמע שהקדוש ברוך הוא שואל מן האדם מצוה שקל לקיימה ואינה דורשת כל מאמץ, אולם מיד לאחר מכן מפרטת התורה ציוויים הכוללים את קיום כל התורה כולה, והדברים טעונים ביאור. ועוד יש להבין איך באמת זוכים ליראת שמים? מבאר רבי אברהם סבע בעל "צרור המור": חז"ל [מנחות מ"ג], וזה"ק רעיא מהימנא קרח קע"ט. דרשו מהפסוק שלפנינו סמך לחובת האדם לברך מאה ברכות מידי יום, בדורשם: "אל תקרי 'מה' -

"כי אם ליראה" (י' - י"ב)

הגמ' בברכות [י"ג:] אומרת הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אומר ה"חידושי הרי"ם", בשני דברים נוהג העולם להיפך מדברי התורה. בענין הפרנסה, המסורה כל כולה בידי הקב"ה, הרי כל אחד ואחד רודף אחרי פרנסתו, מתייגע ומחפש כל דרך כדי להטיב את פרנסתו מבלי להשליך על ה' יהבו. ומאידך גיסא, בענייני עבודת ה' שכל כולה תלויה בהנהגת האדם, בעמלו וביגיעתו, שם משליך האדם את כל יהבו על ה', ומתנהג כ"בעל בטחון גמור". והרי זה בניגוד גמור למה שאמרו חז"ל "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". לו היה האדם נוהג על פי תורה והופך דרכיו, אזי היה מטיב לעצמו.

בספר חסידים [סימן קל"א] כתוב, ש"הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", הכוונה, שהכל מסור בידי שמים, ועליך להתפלל ולבקש על זה, ואם יתנו לך או לא, בידי שמים להחליט, אבל במה שנוגע ליראת שמים, זה לא בידי שמים, אם אתה מתפלל ומבקש באמת, תקבל.

פעם שיבח רבי ישראל סלנטר את תלמידו רבי שמחה זיסל מקלם, שהוא אדם שלם ובעל מידות תרומיות, וקרא עליו [שיר השירים ד' - ז'] "כלך יפה רעיתי ומום אין בך". רב אחד ששמע את הדברים אמר: אמנם צדיק תמים הוא, אך אילו היה מתמסר לש"ס ופוסקים, היה נעשה גדול בישראל. אמר לו ר' ישראל סלנטר, הלכה היא, כשלפניך חלה גדולה ופרוסה, וחלה קטנה ושלימה, מברכים על השלימה. משמע, ששלימות ותמימות חשובים מגדלות.

"כי אם ליראה את ה' אלקיך" (י' - י"ב)

הגמ' בברכות [י"ג:] אומרת, אטו יראה מילתא זוטרתא היא. כותב רבינו חיים מוואלוז'ין בספרו "רוח חיים", כל אדם בעל כורחו מפחד מדברים שונים ורעים, א"כ, טוב לו להפוך את היראה לדברים טובים, ליראה את ה', ואז ניצל הוא מכל הפחדים והיראות שיש בעולם, כי הירא את ה' באמת ובתמים, שוב אינו ירא משום דבר אחר, אבל מי שאינו ירא מהקב"ה, בעל כורחו ירא הוא מהברואים. נמצא, שאכן, "יראה מילתא זוטרתא היא", כי עדיפה היא יראת ה' מכל יראה אחרת, ו"מה ה' שואל מעמך".

"כי אם ליראה את ה' אלקיך" (י' - י"ב)

מדוע הקדימה התורה יראת שמים לכל שאר המעשים? מתרץ בספר "דבש השדה", יכול אדם "ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך וכו' לשמור את מצות ה'", ולמרות הכל לעשות את הכל עבור עצמו, כדי לזכות ליתר כבוד ותהילה. לכן מקדים הקב"ה ומציין את יראת השמים, כדי ללמדנו שכל מה שנעשה, עלינו לעשות עם יראת שמים, או אז יהיה ליבנו פנוי אליו, רעיונותינו יטהרו ויזדככו, וכל מטרתנו תהיה לעשות את רצונו.

באחד הימים פרצה בבית המדרש "בראדוס" מריבה על זהותו של החזן החדש שיבחר. היו שני מועמדים, האחד בעל קול ערב ולא ירא שמים, והשני קולו ערב פחות, אבל יותר ירא שמים. כשלא הצליחו להגיע לעמק

- ב] אומר, אין שום אדם בעולם שיכול להקדים טובה להקב"ה, אלא נהפוך הוא, הקב"ה הוא שהקדים לעשות לו טובה, ורק מכח זה הוא יכול לקיים מצוות, שהרי אין אדם המקיים מצוות מילה, לפני שנתן לו הקב"ה בן, וכן לגבי צדקה ומעשרות, וכן ברוב המצוות, האפשרות לקיימן זה רק אחרי שהקב"ה נתן לאדם דבר כלשהו. ואם כן, הקב"ה הקדים לגמול לו טובה עוד לפני שהוא זכה לקיים את המצוה. וגם המשנה באבות אומרת [ג' - ז'], "תן לו משלך, שאתה ושלך שלו", שאין כל חוב מצד הקב"ה כלפי האדם על המצוות שעשה, כי הקב"ה כבר הקדים לתת לו, אלא שהקב"ה ברוב חסדיו משלם לו לאדם כאילו האדם עשה את המצוה משלו. שונה המצב לגבי יראת שמים, שאותה מסר ביד האדם בלי שהקדים לתת לו דבר כל שהוא הקשור למצוה זו, והבחירה חופשית ביד האדם. כי אם האדם מקיים מצוות יראת שמים כראוי, הרי הקב"ה כביכול חייב לשלם לו את שכרו, כי במצוה זו האדם הקדים כביכול להלוות לה' יתברך. וזה מה שמרמזת התורה "מה ה' אלקיך שואל מעמך", כלומר, באיזו מצוה הקב"ה יהיה השואל ואתה המושאל? אין אף מצוה שכזו מלבד המצוה האחת - "כי אם ליראה".

"מה ה' אלקיך שואל מעמך" (י' - י"ב)

הגמ' בשבת [קל"ג:] אומרת, הדבק במידותיו של הקב"ה, מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון. כותב בספר "מטה יהודה" לרבי יהודה לייב לאזארוב, למדים אנו ממאמר זה, שצריכים אנו להדמות להקב"ה בכל, אבל יש דבר אחד שבשום אופן איננו יכולים לעשות כמוהו, ומהו? יראה. שהרי הקב"ה לא שייך אצלו יראה, וזהו מה שאומרת התורה "מה ה' אלקיך שואל מעמך", את זה תעשה אתה, רק אתה תעשה, כי אי אפשר ללמוד דבר זה ממידותיו של הקב"ה.

רב אחד התפאר לפני רבי זלמלי מוואלוז'ין, שמעולם לא הלך ד' אמות ללא תורה. אמר לו ר' זלמלי: זה לא חכמה, בזאת יתהלל המתהלל, שלא הלך ארבע אמות ללא יראת שמים.

"מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה" (י' - י"ב)

הגמ' בברכות [י"ג:] אומרת, אמר רבי חנינא: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר "מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה". שואל רבי איסר זלמן מלצר, מה חידש לנו ר' חנינא, וכי היינו חושבים אחרת? והרי אם יראת שמים לא היתה בידי האדם, היתה נשללת ממנו הבחירה ולא היה מקום לשכר או לעונש? ומתרץ, ששמע מרבי איצלה בלאזר, שהמשיג את האדם הנמנע ללכת בלילה במקום שומם בגלל הפחד, אבל אם יתנו לו סכום כסף נכבד הוא ילך, למרות הפחד. האם כשהולך, הפחד נעלם? ודאי שלא! יש לו פחד! אבל על ידי תשלום ילך למרות הפחד. אבל יראת שמים אינה כך, אין כלל מציאות ליראת שמים בלי שהאדם יצור אותה בעצמו, הוא אינו יכול מבחינה מציאותית להיות ירא שמים בלי שיעבוד על כך. וזה בא התנא לחדש - שאין אפשרות שהאדם יהיה ירא שמים אפילו על ידי השפעה משמים, כי זוהי מציאות, שיראת שמים היא אך ורק יצירה עצמית ואינה יכולה לבוא משום מקום אחר.

השווה, החליטו לשאול את רבי נתן דוד משידלובצה. אמר להם, אם הייתי חושב שהקב"ה צריך את הרחמים שלכם, הייתי פוסק שיש צורך בחזן שיעורר את רחמיכם, אך כל זמן שאתם צריכים את רחמי הקב"ה, מוטב שהחזן יהיה ירא שמים ויצליח לעורר את רחמי הקב"ה עליכם. [הובא בהגדה של פסח "באהלי צדיקים".]

"כי אם ליראה את ה' אלקיך" (י' - י"ב)

כתוב בפסוק במשלי [י"א - י"ז] "שקר החן והבל היופי", אומר ה"פנינים יקרים", יגיעו ימים שלשקר יקראו חן, ולהבל יקראו יופי. מה עושים כדי להינצל מזה? "אשה יראת ה' היא תתהלל", עם יראת שמים אפשר להינצל מזה. יראת שמים היא מבחנה האמיתי של האדם, כי הוא נבחן ונמדד לפי אופן התנהגותו כשהוא בינו לבין עצמו, הרחק מעיני הבריות. ולכן אנו אומרים מידי יום בתפילת שחרית "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי", ויש גירסה בסתר כבגלוי, היראת שמים היא העצה שלא ליפול בשקר.

"רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם" (י' - י"ז)

הפסוק מתחיל "חשק ה'" ומסיים "ויבחר". מה ההבדל בין חשק לבחירה? מבאר בספר "ילקוט הגרשוני" בשם רבי אהרן צבי, אב"ד מארגרטיין, חשק פירושו, כשאדם רואה שרשרת זהב, מיד נכנס בו חשק לקנותה לעצמו. אבל בחירה היא כאשר אדם רואה הרבה מיני שרשראות, והוא בוחר באחת מהן. גם כשאין לו חשק מיוחד לשום אחת מהן, אבל יחסית לשרשראות האחרות, נראה זו בעיניו יותר. ועל פי זה פירש את הפסוק אצלנו, "באבותיך חשק ה'", כי אצלם זה היה בבחינת חשק, בגלל יופיים וגדולתם. אבל "בזרעם אחריהם", אין הבחירה מבחינת חשק, אלא "ויבחר בזרעם אחריהם בכס מכל העמים", דהיינו, יחסית לאומות, אנו נראים בעיניו יותר.

"אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד" (י' - י"א)

הגמ' בברכות [ג:] אומרת, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, כתוב בתורתך "אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד", והלא אתה נושא פנים לישראל, שכתוב "ישא ה' פניו אליך". אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך", והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה.

שואל ה"חתם סופר", מדוע באמת הקב"ה נושא פנים דווקא במצוה זו? ועוד קשה, איך שייך להחמיר בברכת המזון יותר ממה שציוותה התורה. מילא בשאר מצוות אפשר להחמיר, מה שייך להחמיר בברכות, הרי אם יברך על פחות מכדי שביעה, נמצאה ברכתו לבטלה ועובר על "לא תעשה"? ומביא את ספר החינוך [מצוה ת"ל] שכותב: "וזאת השביעה אין לה שיעור שווה בכל אדם, אבל כל אדם יודע שביעתו, וידענו שביעת הצדיק שהוא באוכלו לשובע נפשו". א"כ, אין בתורה שיעור שביעה, וא"כ, אלו שמדקדקים על עצמם "עד כזית ועד כביצה", זאת לא חומרא יותר מאשר חייבה התורה, אלא שהרגילו עצמם להסתפק במועט, ודי להם אכילה מועטת כדי להגיע לשביעה. ולכן מגיע להם שעוונותיהם יכופרו, שהרי התורה אומרת "ועובר על פשע לשארית נחלתו", והגמ' בראש השנה [י"ז].

דורשת, למי שמושים עצמו כשיריים, והם מסתפקים במועט, שמים עצמם כשיריים, ובדין הוא למחול עוונותיהם.

"הא-ל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד" (י' - י"א)

"ולא יקח שחד" - לפייסו בממון. [רש"י]

שואל ה"חתם סופר", וכי אפשר לשחד את הקב"ה בשוחד? בכסף? אלא, הפסוק הזה קשור ונמשך לפסוק שלאחריו, "עושה משפט וכו' ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה". ישנם אנשים שמקיימים מצוות צדקה, גמילות חסדים, הם בונים בתי יתומים, בתי זקנים ובתי מחסה לעניים, אבל מזלזלים בכמה מצוות התורה אותם מזהירה התורה, שלא יחשבו בליבם שאפשר לשחד את הקב"ה בכסף, ע"י מעשה הצדקה והחסד על חשבון אי קיום מצוות אחרות, שאינו כבני אדם שמטבעם נוהגים לסדר הטבות מיוחדות לקרוביהם וידידיהם, אלא מעניש כל אחד לפי מעשיו בלא שום שייכות לגדלותו וצדקותו

וכן כתב כן הרמב"ן [לעיל פסוק ט"ז] וז"ל: ולא יקח שחד מיד אדם ופירשו בשחד שאפילו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצוותיו בשחד לכפר לו אבל יענישהו על חטאיו ויגמול לו ככל טובותיו

וכן ביאר הספרנו וז"ל: לא יסיר כלל מעונש העבירה בשביל זכות מצוה שעשה החוטא כאמרם ז"ל שאין מצוה מכבד עבירה. וכל זה יורה שלא תבטחו אם תחטאו להנצל בשום זכות מן העונש כלל זולתי בתשובה השלמה:

הרב מבריסק הסביר: ישנם אנשים שרוצים לחזק את לימוד התורה על חשבון ויתורים בשטחים אחרים, לחפות על עבירה במצוה, זה "שוחד" לקב"ה, והתורה אומרת "ולא יקח שחד".

סיפר רבי משה שטרנבוך: בזמן הסערה בעניין "גיוס בנות" לשירות לאומי בארץ ישראל, היו שהציעו פשרה שהדתיות יהיו פטורות מגיוס והחופשיות יהיו חייבות, והרבה גדולי ישראל הסכימו ושמוחו שהשיגו פטור לנשים חרדיות, אבל מרן הגרי"ז זצ"ל אמר שכיון שעפ"י דין תורה השירות לבנות בצבא הוא "איסור", אסור לנו לתת יד ולהסכים שהחופשיות יהיו חייבות בגיוס גם אם נרוויח ריווח גדול לפטור את בנות החרדים מגיוס, והביא על זה מה שנאמר כאן בפסוק על הקב"ה "ולא יקח שחד", ואמר שהקב"ה לא ייקח שוחד לוותר על חטא הסכמת החרדים לגיוס החופשיות, בעבור שתדלנותם לפטור את החרדיות מגיוס.

בדומה לזה בשעה שרצו כמה מאגודת ישראל להתאחד עם ה'מזרחי' כדי שיהא להם כח גדול ויוכלו לפעול הרבה מאוד, הרעיש מרן הגרי"ז זצ"ל נגד הרעיון ונלחם בזה יומם ולילה כדי שלא לתת גיבוי והכשר למזרחי, וביאר ששיטת ה'מזרחי' הוא כפירה בעיקרי האמונה, ולכן אסור להתחבר עמהם ואפילו לא בכדי להחיש את ביאת משיח צדקינו, ומשום שדיני התורה לא נמסרו בידנו כמקח וממכר לעבור איסורים כדי להפיק רווחים אחרים, יהא הריווח גדול ככל שיהיה.

ומרן הגרי"ז זצ"ל הביא עוד ראיה לדבר מהגמ' בעירובין [מ"ג:] שאלהו הנביא אינו רשאי לבוא בשבת לגאול את ישראל אם ביאתו כרוכה באיסור

לרחם על כל מי שצריך עזרה. ועם המידות הללו נזכה להיות מרוחמים מה' יתברך, וברכות שמים ינוחו על ראשנו. הכתוב רמז טעם הצינוי באמרו 'כי גרים הייתם בארץ מצרים', להזכיר שכבר נכוונו בצער הגדול ההוא שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה, וה' יתברך, בחסדיו הגדולים, הוציאנו משם, ולכן מצווים אנו לרחם על כל אדם במצב דומה.

על פי דברי החינוך הנ"ל, ביאר רבי חיים שמואלביץ זצ"ל שלמרות שנצטוונו במצות 'ואהבת לרעך כמוך' [ויקרא י"ט - י"ח] וגרים גם כלולים בה, הוסיפה התורה מצוה מיוחדת 'ואהבתם את הגר'. וזאת מפני שהגר, שעזב את בית הוריו ואת מולדתו ותרבותו, נבוכ מאד בארץ החדשה כי זרה היא לו וזקוק לגילוי חיבה ואהבה, עד שאפילו מצות 'ואהבת לרעך כמוך' אינה מספיקה עבורו, וצריך ציווי מיוחד לאהבת הגר.

בזה יובן גם טעם עונש גלות לאדם ההורג נפש בשגגה, כי הגלות שקולה כמעט כצער מיתה, שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו ושוכן כל ימיו עם זרים. הוסיף רבי חיים ואמר, יש לנו לדעת שכל בחור חדש שמגיע לישיבה חש כגר, ויש חיוב להראות לו גילויי אהבה ולהקל מעליו את תחושת הגרות.

"את ה' אלקיך תירא" (י' - כ')

הגמ' בבבא קמא [מ"א:] אומרת: שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע ל"את ה' אלקיך תירא", פירש, עד שבא רבי עקיבא ודרש "את ה' אלקיך" לרבות תלמידי חכמים. שואל רבי יהונתן אייבשיץ בספרו "תפארת יהונתן", מדוע דרש את זה רבי עקיבא ולא שמעון העמסוני? ומתוך, שמעון העמסוני שגדל והתחנך מנעוריו בין תלמידי חכמים, היה לו מובן מאליה שיש לנהוג כבוד ומורא כלפי תלמידי חכמים, ולכן לא דרש "את" לרבות תלמידי חכמים, כי לא עלה בדעתו שלשם כך זקוקים לדרש מיוחד. כנגד זה, רבי עקיבא שהיה תחילה עם הארץ, וכמו שהגמ' בפסחים [מ"ט:] אומרת שאמר "כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור", חשב שאנו צריכים לדרש מיוחד "את" לרבות תלמידי חכמים, הוא ידע כיצד נראים תלמידי חכמים בעיני ההמון.

"את ה' אלקיך תירא" (י' - כ')

עד שבא רבי עקיבא ולימד "את ה' אלקיך תירא" - לרבות תלמידי חכמים. [ב"ק מ"א:] כלל הוא בכל התורה, שהמילה "את" באה לרבות, אומרים בשם רבי ישראל סלנטר, אם כן, כאשר כתבה התורה "הוכח תוכיח את עמיתך", היא באה לרבות את המוכיח עצמו, שקודם בואו להוכיח את זולתו, יוכיח תחילה את עצמו.

מה ההגדרה של תלמיד חכם? כותב ה"חזון איש", למדנו מדברי רבי עקיבא שהשווה "את ה' אלקיך תירא" - לרבות תלמידי חכמים, שאותה אישיות היא אחרת ממה שהעולם מכיר. עומדת לפנינו שאלה, מה דינו של תלמיד חכם, מה שמו דורש ממנו? מהי מהותו? ובמה כוחו גדול. הרמ"א [יור"ד סימן רמ"ג ס"ד] השכיל להציג תמונתו המאירה בקרני הודה, וזה לשונו: "שיודע

תחומין דרבנן, ואמר הגרי"ז, אם אליהו הנביא לא יבוא מיד לגאול את ישראל, יתכן שעם ישראל יפסידו את הגאולה לזמן רב, כי אם יחטאו לאחר רגע ויירדו ממעלתם, הם כבר לא יהיו זכאים אז להיגאל ותידחה הגאולה לזמן אחר, וא"כ לכאורה היה ראוי לנצל את הרגע הזה שהם ראויים להיגאל ולבוא מיד אע"פ שבוה עוברים על איסור אחד מדרבנן, וע"כ מבואר בזה שאין אין רשאים לעבור על איסור דרבנן וגם לא בכדי להחיש את ביאת משיח צדקינו, ואע"פ שבביאת המשיח נזכה להתגלות כבוד ה' בעולמו ולהתעלות רוחנית עצומה, אבל דיני התורה אינם מסורים בידינו כמו "עסק" שעושים בו מקח וממכר להוריד מכאן קצת כדי להרוויח במקום אחר הרבה, אלא חובתנו לקיים את התורה כפשוטה, והקב"ה לא יתרצה לוותר לנו על עבירה במקום אחד על ידי מצווה במקום אחר.

"עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" (י' - י"ח)

כתוב ברמב"ם [הלכות עדות פ"ו - ה"י]: חייב אדם להיזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשו שפילה למאד ורוחו נמוכה אף על פי שהן בעלי ממון, ואפילו אלמנתו של מלך ויתומיו מוזהרים אנו עליהן, שנאמר [שמות כ"ב - כ"א] 'כל אלמנה ויתום לא תענון'. והיאך נוהגין עמהן? לא ידבר אליהם אלא רכות, ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופם בעבודה וליבם בדברים קשים, ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו. וכל המקניטן או מכעיסן או מכאיב להן או רודה בהן או מאבד ממנון, הרי זה עובר בלא תעשה, וכל שכן המכה אותם או המקללן. ולא זו, אף על פי שאין לוקין עליו, הרי עונשו מפורש בתורה 'וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב' [שם - ג']. ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם, שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים, שנאמר [שם - כ"ב] 'כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו'.

סיפר רבי משה שטרנבוך שליט"א בשם זקנו רבי שלמה זלמן פינס זצ"ל, שקבלה בידו איש מפי איש על הגר"א מוילנא זצ"ל, שכל רגעיו היו ספורים וחשובים ולא ביטל מעולם אפילו רגע מלימוד תורה, ואפילו בזמן שביקשו ממנו להתעסק בצדקה היה שולח את המבקשים לגבאי צדקה. אבל כשהגיעה אליו כלה ענייה יתומה שאין לה כלום, הוא לא ויתר על המצוה, סגר את הגמרא והלך לקבץ עבורה צדקה.

רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל הי"ד היה נוסע ללונדון לצורך מוגבית עבור ישיבתו בליטא, ושם היה מתארח בבית הוריו של רבי משה שטרנבוך שליט"א. כשהיה רבי אלחנן - שלא דיבר או הבין את השפה האנגלית - מגיע לביתם, היה אבי המשפחה סוגר את חנותו ומתמסר לחלוטין לראש הישיבה ללוותו בדרכיו ולעזור לו בכל האפשר. גם לאחר פטירת אבי המשפחה ז"ל, המשיך רבי אלחנן להתאכסן בבית הרב שטרנבוך, רק כדי למנוע פגיעה באלמנה. (טעם ודעת - ילקוט מאיש לרעהו)

"ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (י' - י"ט)

כתוב בספר החינוך [מצוה תל"א]: יש לנו ללמוד מן המצוה הזאת לרחם על אדם שהוא בעיר שאינה ארץ מולדתו ומקום משפחת אבותיו, ולא נתעלם ממנו בזמן שהוא לבד ואין מי שיעזור לו, כמו שאנו רואים שהתורה תזהירנו

"ואשר עשה לדתן ולאבירים" (י"א - ו')

מדוע לא הזכיר משה רבינו בדברים גם את קרח עצמו? אלא מבאר בספר **"מלא העומר"**, משה רבינו בא ללמדנו מוסר השכל, כיצד יש להוכיח את הכלל. יש להקפיד בזמן התוכחה, שלא לגרום בושה לאחד מהנוכחים, לכן, כיון שבני קרח לא מתו, לא הזכיר משה את מעשה קרח, כדי שלא לבייש את בניו השומעים. אך דתן ואבירים שלא נותר מהם כל זכר, שהרי נאמר [במדבר ט"ז - ל"ב] **"ותבלעם אותם ואת בתיהם ואת כל האדם"**, לא היתה כל מניעה להזכיר בגנותם.

"ושמרתם את כל המצוה... למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ" (י"א - ח)
בכל הפרשה חוזר ונשנה הצווי לשמור את כל המצוות, וחוזר ונשנה השכר הרב המיועד בגין שמירת המצוות. א"כ צריך להבין מדוע חזרה התורה שוב ומדוע כתבה כשכר את ירושת הארץ? מבאר **"האור החיים"** הקדוש: כאן רצתה התורה לפסול את הדעות הכוזבות הטוענות שלימוד התורה הוא אמנם נעלה וחשוב, אבל כאשר יש צורך לכבוש את הארץ צריך לנטוש את ספסלי הישיבות הקדושות ואולי גם להשלים עם רפיון בשמירת המצוות, חלילה. לפיכך אומרת התורה ההיפך הוא הנכון, **"ושמרתם את כל המצוה"** תתחזקו בלימוד התורה ובשמירת המצוות ודווקא התחזקות זו תיתן לכם את הכח והעזו לסייעתא דשמיא לכבוש את הארץ...

"ארץ זבת חלב ודבש" (י"א - ט)

על ארץ ישראל כתוב שהיא זבת **"חלב ודבש"**, קודם חלב ואחר כך דבש, ואילו על התורה נאמר [שיר השירים ד' - י"א] **"דבש וחלב תחת לשונך"**, קודם דבש ואחרי כן חלב. מה ההבדל? מתרץ רבי חיים קניבסקי, הדבש הוא מצרך מתוק, אבל אי אפשר לאכול ממנו הרבה. החלב לעומת זאת, הוא מאכל נצרך ומזין. לכן, כשבאים לתאר את שבחה של ארץ ישראל, אומרים יש שם חלב בכמות הנצרכת, ובנוסף גם יש מעט מדבש, כי העיקר הוא החלב. אבל כשמדברים על התורה, בלימוד התורה העיקר הוא המתיקות, אם התורה מתוקה לאדם, הוא לא יעזוב אותה כל כך מהר, אלא יקיים את דברי הפסוק [יהושע א' - ח] **"והגית בו יומם ולילה"**, יקום שעה אחת קודם ויעשה כל מאמץ לא להפסיד רגע מלימודה.

"כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וכו' אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק" (י"א - י')

האדמו"ר מסדיגורא היה נוהג כל בוקר לטאטא את המדרכה שליד ביתו. מה עמד מאחורי הנהגה זאת? ערב מלחמות העולם השניה, התגורר האדמו"ר בווינה, וכשהנאצים נכנסו לאוסטריה, נתנו ליהודים רבים מברשת שיניים כדי שייטאטאו בעזרתה את רחובות וינה. גם לאדמו"ר מסדיגורא עשו זאת, אך עבירו היתה זאת השפלה כפולה, מצד היותו אדמו"ר באותם ימים. קיבל על עצמו, שאם יזכה ויגיע לארץ ישראל, ינקא את רחובותיה. ואכן, לאחר שזכה לעלות לארץ ישראל, קיים את דברו ונהג כל יום לפנות בוקר לטאטא את המדרכה שליד ביתו.

לישא וליתן בתורה ומבין בדעתו ברוב מקומות התלמוד ובפירושו ובפסקי הגאונים". מבואר, דשם תלמיד חכם היינו חכם גדול בהלכה, היוודע את עומק המשא ומתן של הלכה על פי המקובל בידינו מדור דור, ולמד רוב מקומות התלמוד. ואם אינו חכם כזה, אף שלמד ספרי אגדה ויראה, כל שאינו יודע לישא וליתן בהלכה ברוב מקומות התלמוד על פי הפוסקים, אינו בכלל תלמיד חכם. **"ואמנם אין תהילת בעל ההלכה הגונה, אלא אם כן קדמה לו יראתו לחכמתו. ואין חכמת התורה שרויה בלב אטום, כי עיקר טעמה בעדינות הנפש"**, ומי שחסר את היראה, הוא גדול הרגש של עדינות הנפש, שכלו נעדר כח המבחין בין שקר לאמת, וחכמתו נכזבה בכל פינותיה... וכשם שהפליגו חז"ל על תורה שאין בה יראת שמים, כן הפליגו ביראת שמים בלא תורה. וזה שלא עמל בלימוד הגמרא ולא יגע בתורתן של ראשונים שנים רבות, כדי השיעור להקנות לו בינה היתירה, להבין באור הבהיר בהוויות דאביי ורבא, שלל מנפשו בהכרח את שם ה"חבר" וחז"ל כדי להעיר את האדם לשקידת התורה, לא נשאו פני העצל הזה, וקראוהו בשם **"עם הארץ"** ושללו ממנו זכויות מיוחדות המוקנות לחברים בלבד, ואפשר שעליו, העוסק רק ביראה ולא בתורה, נאמר **"ולא עם הארץ חסיד"**.

האדמו"ר בעל ה"בני שלשים" מקאסן זצ"ל בעודו בשנות שחרותו, כיהן ברבנות בק"ק טאהש, ונקרא פעם להשתתף באסיפת רבנים גדולי הדור, לחיזוק עיקרי הדת. בראש המשתתפים היה בעל ה"שבט סופר" זצ"ל מפרעשבורג, ועמו שאר גדולי הרבנים ממדינת הונגריה. באמצע האסיפה, קם אחד הנוכחים ותלה את מצב שפלות הדור, משום שאין הבעלי בתים יראים מהרבנים, ולדבריו כאשר יראו בני הנערים שהבעלי בתים יראים מן הרבנים, אז ישתוקקו אף הם לגדול להיות תלמידי חכמים ולשמש ברבנות. כשמע ה"בני שלשים" את דבריו של אותו הרב, נענה לעומתו ואמר: כתיב **"את ה' אלוך תירא - לרבות תלמידי חכמים"** [פסחים כ"ב:], צריך שיהיה לאדם מורא מהקב"ה, וכאשר יהיו לרבנים יראת שמים, אזי יראו הבעלי בתים מהרבנים. ונענה לעומתו בעל ה"שבט סופר" בראשו לאות הסכמה על דבריו.

"אותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע" (י' - כ')

הגמ' בברכות [כ:] אומרת, אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. האדמו"ר רבי אלימלך מנחם מענדיל מסטריקוב היה אומר, לפעמים, אדם מגיע לדרגה שהקב"ה שואל בשלומו, וכמו שהגמ' בתענית [כ"א:] מספרת שלאביי היתה מגיעה פריסת שלום ממתיתא דרקינא פעם בשבוע, ולרבה פעם בשנה, והיה אדם שהיה מקיז דם לרפואה שזכה לפריסת שלום מן השמים בכל יום. על זה אמרו חז"ל, **"אפילו המלך שואל בשלומו"**, שזכה שהקב"ה שואל בשלומו **"לא ישיבנו"**, אל יאמר שכבר הגיע למצב שיכול לנוח מעמלו, אלא עליו להמשיך ולהתקדם ולא להרפות מעבודת ה' שלו. **"ואפילו נחש כרוך על עקבו"**, הנחש הוא יצר הרע, והוא כרוך על עקבו, מנסה להפיל את האדם, **"לא יפסיק"**, אל יבוא לידי יאוש, אלא ימשיך להילחם, ובסופו של דבר יתגבר על יצרו ויתקרב אל ה'.

"ארץ אשר ה' אלקיך דורש אתה תמיד עיני ה' אלקיך בה" (י"א - י"ב)

כותב ה"משך חכמה", התייחדה ארץ ישראל משאר הארצות, הקב"ה דורש את ארץ ישראל תמיד, גם כשבני ישראל לא נמצאים שם. אבל שאר הארצות, הקב"ה דורש אותן רק בזמן שישאל בקרבן, כמו שהגמ' במגילה [כ"ט:] אומרת, גלו לבבל - שכינה עמה.

"ארץ אשר וכו' עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (י"א - י"ב)

סיפר רבי מרדכי שלמה מבויאן. בפעם הראשונה כשביקר בארץ ישראל, הגיע עם אניה שעגנה בנמל חיפה. העמידו לו מונית שהסיעה אותו לירושלים, נסיעה שארכה באותה תקופה כמה שעות. כל הדרך ישב והשקיף החוצה דרך החלון. אחד החסידים שאל אותו, על מה הרבי מסתכל? ענה לו, על ארץ ישראל נאמר כי "עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה", ואם עיני ה' מביטות עליה כל הזמן, כלום לא מתאים כי גם עיני יסתכלו עליה. אני רואה מה שהקב"ה רואה, וכי יש לך מעלה גדולה מזו. (מובא בהגדה של פסח "באהלי צדיקים")

"ארץ אשר וכו' עיני ה' אלקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (י"א - י"ב)

שואל ה"ישמח משה", לפי כללי הלשון, היה צריך להיות כתוב מרשית השנה ועד אחרית השנה, או שלא לכתוב בכלל את ה' הידיעה? ומתקן, מידי שנה, בראש השנה ויום הכיפורים, עומד האדם מישראל, עטוף בטלית ומרבה בתפילה, ומבטיח להקב"ה: השנה הזאת יבוא השינוי הגדול, זאת תהיה השנה. וכך חולפים בזה אחר זה חודשי השנה, מגיעה שבת פרשת עקב, ערב חודש אלול, ואז שוב מתברר שזו היתה שנה רגילה, עוד שנה שמצטרפת לשנים שקדמו לה. וזה מה שאומר הפסוק, "מרשית השנה ועד אחרית שנה", בראשיתה היא היתה אמורה להיות שנה מיוחדת - "השנה", אבל באחריתה התברר שהיא היתה סתם שנה.

"והיה אם שמעו תשמעו" (י"א - י"ג)

כתוב במדרש "והיה" לשון שמחה [ויק"ר י"א ז]. כותב ה"שפת אמת", כפי השמחה וההשתוקקות של האדם אל המצוות, כך זוכה לשמחה, להשיג ולקיים. "והיה אם שמעו" - אם תקבל את המצוה בשמחה, על ידי זה "תשמעו אל מצוותי וכו' לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם". וזה "שכר מצוה מצוה", על ידי הנאה ושמחת המצווה, מקיימים את המצווה בשלימות, וזאת היא ההכנה למצוה, לכן תיקנו ברכה קודם המצוה.

"והיה אם שמעו תשמעו" (י"א - י"ג)

שלושה מעסקי העיר באו אל ה"חפץ חיים" לבקש ממנו את הסכמתו ליסודו של "חידור מתוקן". אגב כך הסבירו לו את חשיבותו של "חדר", שהיה מלמדים בו דקדוק, והרי זה, רבי - אמרו - דין מפורש בשולחן ערוך, שחייב אדם לדקדק בקריאת שמע. אמנם כן, השיב להם ה"חפץ חיים", אבל ודאי ידעתם, שבאותו דין נאמר שאם "קרא ולא דקדק" יצא ידי חובתו בדיעבד, אבל "דקדק ולא קרא", בדקדוק בלבד, אין אדם יוצא לכל הדעות.

"והיה אם שמעו תשמעו אל מצוותי וכו' השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם"

(י"א - י"ג - ט"ז)

העידה התורה על יהושע כי הוא "מלא רוח חכמה" [דברים ל"ד ט'], ועוד קודם מתן תורה היה משכמו ומעלה, עד שבחרו משה רבינו לעמוד בראש המלחמה בעמלק. ובכל זאת, היה צריך הקב"ה להזהירו "רק חזק ואמץ מאוד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוה משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל" [יהושע א' - ז] וההסבר כותב ה"חידושי הרי"ם", אדרבה, היא הנותנת, כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו [סוכה נ"ב], וצריך חיזוק ושמירה רבה יותר, כי אם הוא סוטה אפילו כחוט השערה, עלול הוא להיכשל וליפול בשאול תחתית, כמו שמצינו בקריאת שמע, שאחרי שהתורה כותבת "והיה אם שמעו תשמעו אל מצוותי וכו' לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", לאחר שהשגתם מדרגות נעלות אלו, מזהירה התורה ומתריעה, "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים".

"בכל לבבכם ובכל נפשכם" (י"א - י"ג)

והלא כבר הזהיר "בכל לבבך ובכל נפשך", אלא, אזהרה ליחיד אזהרה לציבור. [רש"י]

מבואר ברש"י, שפרשה זו מהווה "אזהרה לציבור", בעוד שפרשת "שמעו" מהווה אזהרה ליחיד. לפי זה כותב בעל "תרומת הדשן", מובן היטב מדוע בפרשת "שמעו" מוזכר "ובכל מאודך", ואילו כאן לא מוזכר, שהרי שם פירש רש"י [ו' - ה'] "ובכל מאודך - ובכל ממונך, יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לך נאמר ובכל מאודך". דבר זה מצוי רק ביחידים, שיתכן שיהיה בהם מי שממונו חביב עליו מגופו, אבל בציבור זה לא מצוי שיימצא ציבור שממונם חביב עליהם יותר מגופם. לכן בפרשה זו, העוסקת ב"אזהרה לציבור", לא הוזכר "ובכל מאודך".

רבי ישראל מרז'ין זצ"ל (עירין קדשין השלם) תירץ, בפרשה ראשונה העוסקת בקבלת עול מלכות שמים, לזה אין שיעור, אפילו "בכל מאודך" - בכל ממונך, אתה מצווה, אבל פרשה שניה מדברת על שמירת מצוות, שם כבר נתנו חז"ל שיעורים, כגון "המבזבז אל יבזבז יותר מחומש", ולכן לא נאמר בפרשה שניה "ובכל מאודכם".

הרבי מקוצק מסביר, פרשה ראשונה נאמרה בלשון יחיד, והיא מהווה אזהרה ליחיד, ויחיד, גם אם הוא יתן את כל כספו, עדיין אין זה בגדר של מסירות נפש, כיון שיכול להתפרנס משל אחרים. אבל בפרשה שניה שהיא "אזהרה לציבור", וכשציבור נותנים את כל ממונם מתוך אהבת השי"ת זו מסירות נפש ממש, שהרי נשארו בחוסר כל, ומהיכן יתפרנסו? א"כ, נתינת כל ממונם כבר כלולה בציווי של "ובכל נפשכם".

ה"לב שמחה" מגור זצ"ל במכתבו הידוע (כין כסא לעשור תשל"ח) תירץ באופן שיש בו קריאה למעשה, בקריאתו לציבור אנ"ש אודות התקנות לצמצום בהוצאות לנישואין ורכישת דירה, כי נתגלגל הדבר עד "שזה ענין בריאותי ולא ענין כספי ... והגיע המצב שזה נפשכם ממש". ומביא שם שבזה הבין מה שאומרים בשם הר"ק מקוצק זצ"ל מפני מה לא נאמר

בפרשה שניה 'בכל מאודכם', אלא 'כי בנוגע לרבים, כספים הם גם 'נפשכם', והרי כבר נאמר 'ובכל נפשכם'.

"ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת" (י"א - ט"ו)

הגרי"ז בפירושו על התורה כותב, לגבי האדם עיקר הברכה היא שיהיה אוכל ושבע, כמו שכתוב "ואכלתם לחמכם לשובע", וכתב שם רש"י, שיהא אדם אוכל מעט ומתברך במעיו ודי לו בכך. אבל גבי בהמה לא שייך כל זה, לכן הברכה היא שיהיה לה עשב מה לאכול כמה שתצטרך.

סיפר רבי יצחק שלמה אונגר זצ"ל בספרו "רשומים בשמך". ה"מנחת אלעזר" ממונקאטש זצ"ל שמע רבות על גודל הכנסת אורחים שנוהג רבי ישע'לה מקרעסטיר זצ"ל, והשתוקק מאוד להכירו. באחת השנים בז' באדר יומא דהילולא של רבי יצחק אייזיק מקאליב זצ"ל באה הזדמנות לידו להכיר את רבי ישע'לה כששניהם באו להשתטח על הציון הקדוש. לאחר העלייה לציון ערך רבי ישע'לה במקום מיש לכבוד האי יומא דהילולא. רבי ישע'לה נטל את ידיו לסעודה, ותוך כדי הנטילה הבחין ב"מנחת אלעזר" ממונקאטש, ומאחר שלא יכול היה להפסיק בדיבור, הורה לו באצבעו שישב לצידו. ברך רבי ישע'לה ברכת המוציא, בצע פרוסה מהפת, והחל מסיר בעזרת הסכין את החלק הקשה אשר סביבות הפרוסה, סביב סביב. ה"מנחת אלעזר" אשר היה עז ותקיף בשמירת ההלכה ולא חת מפני כל, מיהר ומחה בו, באומרו: 'נו, הפסק!', אך רבי ישע'לה לא שעה לדבריו והמשיך להפריד את הקשה מן הרך. ובסיימו, קם ממקומו ופרוסת הלחם הרכה בידו, נגש בריצה לקצה השולחן ומסרה לאדם היושב בראש השולחן שכנגדו, ואז חזר למקומו וטעם מיד משארית פרוסת המוציא.

אחר כך פנה רבי ישע'לה ל"מנחת אלעזר" ואמר לו: במחילת כבוד תורתכם, בעת שברכתי ברכת 'המוציא', הבחנתי בזקן חסר שיניים היושב מולי, והוא מורעב מאוד עד שכמעט פרחו נשמתו. לכן, לא יכולתי לטעום מן הפת בטרם נתתי לו את הפרוסה להחיות את נפשו. וסיים לאמר: (נו, זאגט מונקאטשער רב, וואס איז הארבער - 'הפסק' אדער 'רחמנות')? [אמרו נא הרב ממונקאטש, מה חמור יותר - 'הפסק' או רחמנות?] האם זה גרוע מ'גביל תורא' שכתוב בגמ' [ברכות מ'] 'דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך, והדר ואכלת ושבעת', שאין זה הפסק ומותר אפילו בין המוציא לטעימה ...

"השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו'" (י"א - ט"ו) וסרתם - לפרוש מן התורה, ומתוך כך 'ועבדתם אלהים אחרים', שכיון שאדם פורש מן התורה, הולך ומדבק בעבודה זרה. [רש"י]

הקשה מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל, למה מיד כשיהודי פורש מן התורה, הולך ומתדבק בעבודה זרה, הרי מדרך היצר הרע בהסיתו את האדם לעבירה, שאומר לו ומסית אותו מעט מעט, היום אומר לו עשה כך ומחר עשה כך, עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה [ע"י שבת ק"ה:], ולמה בדברי תורה כיון שאדם פורש מהם - מיד הולך ומדבק בעבודה זרה? ותירץ על ידי משל לשני אנשים או עמים הלוחמים זה עם זה, ואחד גבר על השני ונצחו, אין זה נקרא נצחון עדיין - כי אחרי זמן יכול להיות כי המנוצח של עכשיו יתגבר על

יריבו וינצח, כשם שמקודם התגבר שונאו עליו. אבל כשאחד גובר על השני וגם לוקח משונאו את כל כלי מלחמתו, אשר על ידם יכול שונאו להתגבר וללחום אתו, הרי זה ניצחון אמיתי, וסופו כי השונא לא יוכל שוב לקום עליו - באין לו כלי מלחמה.

כך היא במלחמת האדם עם היצר, אע"פ שהיצר הרע מסית את האדם לעבירה, וגבר עליו, היצר הרע אינו מנוצח עדיין לגמרי, כי אם ישוב בתשובה ולא יעבור שוב על דברי התורה, ויקיים המצוות מעתה, ולא ישמע מעתה לעצתו, יהיה הוא הגובר והמנצח. אבל כשהיצר הרע מסית את האדם שלא ללמוד תורה, הרי לוקח ממנו הכלי מלחמה אשר בה היה יכול ללחום ביצר הרע, כמו שאמרו חז"ל כי הקב"ה שברא את היצר הרע - מעיד שאין תבלין נגדו רק התורה, 'בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין' [קידושין ל:], ולכן אם עוזב את התורה חס ושלום, הרי היצר הרע לקח ממנו גם הכלי מלחמה שהיה לו ללחום עמו, ולכן מיד הולך ומדבק בעבודה זרה, מה שאין כן בשאר עבירות - שהיום אומר לו עשה כך וכו' עד שבסוף יאמר לך עבוד עבודה זרה.

ולפי ההסבר הזה יובן, למה ענין ביטול תורה גדול, עד שאמרו חכמינו ז"ל [ירושלמי חגיגה א, י:]: 'ויתר הקב"ה על גילוי עריות שפיכות דמים ועבודה זרה, ולא ויתר על עוון ביטול תורה', הרי על אלו ג' עבירות חמורות - הדין הוא דיהרג ואל יעבור [פסחים כ"ה: סנהדרין ע"ה:], א"כ למה מוותר הקב"ה על אלו העבירות הכי חמורות, ואינו מוותר על דברי תורה, אשר הוא כשאר מצוות התורה - שאין הדין אצלם יהרג ואל יעבור? !! רק הביאור הוא כנ"ל, כי אפילו אם היצר הרע חס ושלום הסית את האדם לעבירה, ואפילו חס ושלום לאחד מג' החמורות, עדיין לא גבר היצר לגמרי ויכול האדם להתגבר עליו אחר כך ולנצח ליצרו. אבל המבטל מדברן תורה ואינו לומד, הרי היצר הרע כבר גבר עליו וגם לקח ממנו כלי המחלמה, אשר היה יכול פעם לנצחו, כי באם אינו לומד - אינו יודע האסור והמותר, והולך ומדבק בעבודה זרה. ולכן אין הקב"ה מוותר על זה, כי ישראל צריכים להיות מובדלים מהעמים.

"הארץ הטובה אשר ה' נתן לכם" (י"א - ט"ו)

משמע שהארץ נתונה לנו בתורת מתנה, אך בהרבה מקומות משמע שירושה היא לנו מאבותינו [ע"י ב"ב ק"ט:]: מבאר רבי יהונתן אייבשיץ, בספרו "תפארת יהונתן" ישנם שני מיני נחלות שהנחילו ה' בנחלת הארץ: האחד, הארץ כפשוטה, כפי טבעה, השטח של ארץ ישראל, והשני הסגולות הרוחניות שבה. מבאר רבי יהונתן אייבשיץ את השטח של ארץ ישראל זכינו בתורת נחלת אבות, ירושה מאבותינו. אבל החלק השני שבנחלה, סגולתה הרוחנית, שיש בה דברים שאינם בדרך הטבע, כמו מועט מחזיק את המרובה, כענין שמצאנו שהחזיקה בה כרכים רבים [ע"י גיטין נ"ז:], ושפירושה היו ממהרים להתבשל, כי "ארץ חמדה נחלת צבי" כתיב [ירמיהו ג' - י"ט. כמו שאמרו חז"ל בכתובות ק"ב:], נחלה זו לא הגיעה לנו מאבותינו, רק הקב"ה בטובו הנחילנו כזאת בתורת מתנה.

"ושמתם את דברי אלה על לבבכם" (י"א - י"ה)

הגמ' בקידושין [ל:]: אומרת, "ושמתם" - סם תם, נמשלה תורה כסם חיים. אומר רבי אייזיק חבר, לפי זה מובנת הגמ' במגילה [ב:]: ובמסכת שבת [ק"ד:],

שהאותיות מ" ו"ס" שבלוחות, בנס היו עומדים, כי כל האותיות יש להם בית אחיזה, ואילו השתיים האלו פורחות באוויר, לרמז על דבר זה שהתורה היא "סם" חיים, מעבר לגדרי הטבע.

"ושמתם את דברי אלה על לבבכם" (י"א - י"ח)

תפקידו של אדם מישראל הוא, אומר רבי יוסף לייב ננדיק (שהיה משגיח בישיבת ראדין ופוניבז' בחו"ל), להשליט שכלו על ליבו. ברשעים נאמר "ויאמר המן בליבו" [אסתר ו' - ו'], ובצדיקים "וחנה מדברת אל לבה" [שמואל א' - א']. אצל הצדיקים, ההחלטה היא מלמעלה מהשכל, לכיוון הלב, ואילו רשעים נשלטים על ידי הלב, וההשפעה היא מלמטה למעלה. לכן כתוב "ושמתם את דברי אלה על לבבכם", על הלב מלמעלה, לשלוט עליו שלטון השכל.

"ושמתם את דברי אלה על לבבכם" (י"א - י"ח)

אף לאחר שתלכו בגלות היו מצוינים במצות: הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו מהגלות לארץ ישראל. [רש"י]
בספר "בית יצחק" שואל, הרי מצוות אלו נוהגות גם בחו"ל, וכאן משמע שכל הסיבה לקיימם בחוץ לארץ הוא בכדי שלא יהיו חדשים כשחוזרים לארץ? מתרצים בשם רבי זלמלה מוואלוז'ין, יש כאן טעות המעתיקים, והיה כתוב ברש"י ראשי תיבות "ה"ת ע"מ", ופירושו הפרישו תרומות עשרו מעשרות, שזה אכן נוהג רק בארץ ישראל, ועל זה נאמר שיקיימו בחוץ לארץ גם כן, כדי שלא היו חדשים כשיחזרו לארץ אך המעתיקים טעו ופענחו את ראשי התיבות הניחו תפילין, עשו מזוזות.

בספר "משמר הלוי" כותב מה ששמע ממו"ר משה לייב שחור זצ"ל, בספר "בצור המור" שהיה מגולי שפניא כותב על האנוסים שנבצר מהם להניח תפילין מאימת השלטונות, היו קושרים על ידיהם חוט אדום, כדי שלא ישכחו מצוות תפילין, וציין לפסוק [יזרימה ל"א - כ'] "הציבו לך ציונים". ולפי זה מבואר היטב דברי רש"י, שהכוונה הניחו תפילין - היינו היכר של תפילין, שיהיו מצוינים בסימנים שלא ישכחו מצוות תפילין, וכן הוא אומר הציבו לך ציונים.

"וקשרתם אתם לאות וכו' ולמדתם אתם את בניכם" (י"א - י"ח - י"ט)

בפסוקים אלו יש היקש בין חינוך הבנים למצוות תפילין - "וקשרתם אתם וכו' ולמדתם אתם את בניכם", אומר ה"אמרי אמת", ללמדנו, כי כשם שאסור להסיח דעת מתפילין, כך אסור להסיח דעת מחינוך הבנים.

בספר "זכור לדוד" מסופר, רבי רפאל סולוביצ'יק, בנו של הרב מברסק היה אומר, שהרב מברסק היה אומר, אם ילד מבקש בגד חדש, אין למלא את בקשתו תיכף, גם אם בקשתו נכונה, וכל שכן שאין לתת לו את מבוקשו כשהוא תובע מעדנים וממתקים. אבל כשהוא מבקש חומש חדש, או גמרא, או משניות או סידור, יש למלא רצונו תיכף ומיד, שיראה שבזה אין מעצור, ובעניינים רוחניים של תורה ועבודת ה', נותנים לו כל מה שליבו חפץ, ואפילו אם הסידור או הגמרא לא קרועים ובלויים כל כך, ועדיין אפשר

להתפלל וללמוד בהם, בכל זאת, אם הילד רוצה ספר חדש, כדאי לקנות לו, ועל ידי זה יתפלל וילמד בחשק וברצון ובלב שלם.

"וקשרתם אתם לאות וכו' ולמדתם אתם את בניכם" (וכתבתם על מזוזות

ביתך ובשעריך" (י"א - י"ח - י"ט - כ')

צריך להבין מדוע מצוות חינוך הבנים ללימוד התורה נכנסת בין שתי מצוות אלו הנחת תפילין וכתבת מזוזה.

בפני האדמו"ר רבי ישכר דב מבעלזא זי"ע בא חסיד עם בנו הקטן, והבן בעל מראה "מתחדש", בפיאות קטנות וקצרות, כיפה מעוצבת, ואף יתר בגדיו לא היו כדרכם של בני החסידים. כשהאב הגיש את הקוויטל לרבו, שאלו הצדיק האם הילד הוא בנו. החסיד השיב כן זה בנו. הביט עוד הצדיק בקוויטל, וחזר ושאל האם הילד הוא בנו. ענה החסיד בשנית שאכן זה הילד הוא בנו, והוסיף "בימינו אי אפשר לגדל את הבנים כמו שהורגלנו בשנים קדמוניות"....

ענה לו האדמו"ר מבעלזא "מעולם תמהתי על סדר הפסוקים שבקריאת שמע. אומרים "וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם" השייך למצוות כתיבת התפילין. ממשיכים ואומרים "ולמדתם אתם את בניכם" שעניינה מצוות חינוך הבנים, ושוב חוזרים למצוות כתיבה, הפעם של מזוזה "וכתבתם על מזוזות ביתך". יש להבין מדוע כתבה התורה את מצוות חינוך הבנים בין שתי מצוות כתיבה, תפילין ומזוזות? והתשובה לכך, כתיבת התפילין ומזוזות צריכה להיות בדקדוק בכל אות ואות, ואפילו בכל תג ותג. ואם יאמר האדם שאי אפשר לו לכתוב בזמן הזה כפי שקבעו חז"ל, הרי התפילין והמזוזות יהיו פסולים. כן הדבר בחינוך הבנים! יש דברים שבהם לא משנים! משום כך ציוותה התורה על מצוות חינוך הבנים בין שתי המצוות שהן בכתיבה, ללמדנו, כשם שאין לשנות מאומה בצורת כתיבת תפילין ומזוזה, כך לא ישנה בחינוך בשום עניין, לא במלבושים, לא בלשון, ולא בשום הנהגות שבעולם, הכל כפי שהיה, בכל זמן ובכל מקום!"

"ולמדתם אתם את בניכם לדבר כם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך

ובקומך" (י"א - י"ט)

יש לדקדק מדוע התורה מתחילה בלשון רבים "ולמדתם", ומסיימת בלשון יחיד "בשבתך בביתך"?

מתוך ה"חתם סופר", חינוך האב צריך להיות כל כך חודר ועמוק, עד שגם כשיפרדו דרכיהם והאב בשבתו בביתו, והבן בלכתו בדרך, הרחק ממקום הוריו וארץ מולדתו, יהיה ניכר חינוכו בהם שהם זרע ברך ה'.

רבי אלכסנדר סנדר פוירשטיין זצ"ל בספרו "ילקוט דברי אסף" הביא, ששמע פירוש על מה שנאמר [תהלים ל"ד - י"ב] 'לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם', שהיה לו לומר 'בואו' בנים שמעו לי, ומה טעם כתב 'לכו'? אלא, שגם אחרי שהבנים ילכו ואחר שהם עזבו את בית הוריהם, צריך שתהיה ניכרת השפעת החינוך שאבותיהם החדירו בהם. וכן יש לפרש בדברי הפסוק [תהלים צ"ג - י"ד] 'שתולים בבית ה' בחצרות אלוקינו יפריחו', שעל ידי שמחנכים הבנים בעודם 'שתולים בבית ה', או אז אחר כך כשהם 'בחצרות אלוקינו' - כשהם הולכים בחוץ בחצרות ובשוקים - 'יפריחו', ימשיכו ללכת ולהתעלות בדרך ה'.

"ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם וכו' ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (י"א - י"ט)

הגמ' בברכות [י"ד:] אומרת, כל הקורא קריאת שמע ללא תפילין, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, שכתוב בקריאת שמע [דברים ו' - ח'] "וקשרתם לאות וכו' והיו למטפת בין עיניך". אמר על זה רבי יהודה צדקה, לפי זה יש לומר, כי אם אדם לא שולח את ילדיו ללמוד במוסדות חינוך תורניים, הרי כשקורא קריאת שמע, אף הוא מעיד עדות שקר בעצמו, שהרי כתוב בקריאת שמע "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם"...

לפני עשרות שנים עבר על ניו יורק חורף קשה, וברחובותיה נערם שלג לגובה של חצי מטר. בחורי הישיבה ב"תורה ודעת" הבינו כי שיעורו של רבי שלמה הימן זצ"ל מן הסתם יתבטל, ואמנם בהגיע השעה היעודה היו בהיכל בית המדרש רק שלושה או ארבעה בחורים. רבי שלמה הימן ניצב על עמדו כבכל יום, ובהגיע השעה היעודה החל לומר את השיעור כפי שהיה מוסר אותו תמיד בהתלהבות רגילה, כאילו עמדו לפניו כל בני השיעור. כשסיים התקשו הבחורים לעצור את פליאתם: "האם כבוד הרב לא הבחין שהיו היום רק שלושה בחורים?" אמר להם רבי שלמה: "אתם ראיתם שלושה, אבל אני ראיתי הרבה מעבר לכך. אני ראיתי גם את התלמידים שלכם ותלמידי התלמידים שלהם... לא אמרתי שיעור בפני שלושה - אמרתי שיעור לפני עשרות ומאות!"... זהו מלמד אמיתי! (הופיע ב"ומתק האור")

"וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" (י"א - כ')

שואל ה"משך חכמה", הרי כל הפרשה נאמרה בלשון רבים תפילין תלמוד תורה, ומדוע במזוזה אומרת התורה "וכתבתם על מזוזות ביתך", בלשון יחיד? ומתוך, בעיר הנידחת הדין הוא, שלא רק אנשי העיר נסקלים, אלא גם ממונם אבד, בדיני שמים אין להם חלק לעולם הבא. אבל הגמ' בסנהדרין [ק"ג:] דורשת, שאם יש בעיר "מזוזה אחת", אין היא נעשית עיר הנידחת, שנאמר "לא תעשון כן לה' אלקיכם", שאסור לאבד ולשרוף את המזוזה. והנה, כמו שהמזוזה מצילה את העיר מדיני אדם, כך מצילה היא גם מדיני שמים ויש לאנשי עיר הנידחת חלק לעולם הבא. יוצא, שאם יהודי אחד מזוזה בביתו, מציל הוא את הרבים מדיני אדם ומדיני שמים כאחד. זהו שרמזה התורה "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך", אפילו יחיד הכותב מזוזה, מוכה את הרבים "למען ירבו ימיכם", הרבים ניצלו בעבור מעשה היחיד.

רבי חיים קניבסקי בספרו "שעמא דקרא" מתוך, ה"משנה ברורה" בהלכות תפילין [סימן ל"ז בביאור הלכה ד"ה מצוות], הביא בשם ה"פרי מגדים", שמדאורייתא יוצאים בזוג אחד של תפילין ויניחוהו כל רגע איש אחר, ויכלול אלף איש להניח ביום אחד, אבל מזוזה שצריכה להיות תמיד על הפתח, מוכרח כל אחד לקנות מזוזה בפני עצמו, לכן נכתב בלשון יחיד.

"וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" (י"א - כ')

הגמ' בשבת [ל"ב:] אומרת, מי שאינו זהיר במצות מזוזה, בניו מתים, שכתוב "וכתבתם על מזוזות ביתך" וסמוך לו "למען ירבו ימיכם וימי בניכם". בספר "קהלת יצחק" מביא ששואלים, הרי בפסוק כתוב גם כן "ימיכם", ולא רק

בספר "נחל אליהו" מתוך, באה התורה לרמוז וללמד, שחינוך הבנים תחילתו ויסודו הוא בחינוך עצמי, מתי יצליח הורה ללמד את בנו ובחינוך בנו? רק אם הוא בעצמו יהווה דוגמא לבנו, ויקיים "ודברת בם בשבת בביתך".

שאלות רבות שאלו את מוה' הגראי"ל שטיינמן זצ"ל בכל חלקי התורה ובהרבה ענייני החיים, וראש הישיבה ענה על הכל בבהירות ובפשטות. פעם אחת שאלוהו ולא ידע מה לענות. שאלוהו על מלמד בחיידר שלימוד תלמידים הלכות תפילה, ולמדו שם את האיסור החמור לדבר בשעת חזרת הש"ץ.

נעמד אחד מהילדים ושאל, הרי אבא שלו כן נוהג לדבר בחזרת הש"ץ ואיך זה יכול להיות?... אותו מלמד ניגש ושאל מה לענות לאותו ילד, אם יגיד לו שיש בזה כמה מנהגים הרי זה שקר וזה ח"ו יגרום רפיון, ואם יגיד לו שאביו עובר על השו"ע זה עלול לגרום לילד לזלזל באביו, על שאלה זו אמר ראש הישיבה שהוא לא יודע מה לענות!

כל אבא צריך לדעת שהוא הדוגמא האישית עבור ילדיו, ואם הילדים רואים שאצל האבא דקדוק המצוות נעשה בשמחה ובחשק, זה משפיע עליהם השפעה עצומה, וכך יש להם שמחה וחשק בעבודת השם. ובפרט בימי בין הזמנים שהילדים נמצאים בבית, צריך ביתר שאת שיהיה לילדים דוגמא אישית איך להקפיד על תפילה בזמן, על סדרי הלימוד, ועל מידות טובות, ועי"ז נזכה בעז"ה לרוב נחת דקדושה.

פעם בא יהודי לפני ה"חפץ חיים", בני לומד כאן בישיבה [ולפי מושגי האב כבר למד מספיק], באתי לבקש רשות מה"חפץ חיים" לקבל ברכה להוציא את בני מהישיבה כדי שיעזור לי במסחרי. "למה תפסיקו מללמוד", שאל ה"חפץ חיים". "מה אומר לכם רבי", ענה האב, ככל שאני רואה "רבי עקיבא איגר" שני כבר לא יצא ממנו, אז לפחות שיעזור לי בפרנסה. "כמה אתה עוסק", התעניין ה"חפץ חיים". "ירקן בשוק", ענה, והעבודה קשה. תמהני עליך, למה לך לעבוד כה קשה, הרי "רוטשילד" שני כבר לא יצא ממך, אז למה לך לעבוד. "מה פירוש", הזדעק, "צריך לעבוד כדי לחיות. אכן, וצריך גם ללמוד כדי לחיות".

רבי רפאל שמואלביץ זצוק"ל, ראש ישיבת מיר סיפר על מעשה שאירע עם האדמו"ר מגור זצוק"ל, אשר נצרך לקחת ספר ולעיין בו, ולקחו בעצמו. שאלוהו מדוע לא ביקש מבנו מדין כבוד אב וחינוך? השיב האדמו"ר זצ"ל, כדי ללמד את בני שדבר שאפשר לעשות לבד, לא צריך לבקש מאף אחד! וזו מצוות חינוך.

"ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם בשבת בביתך בדרך" (י"א - י"ט) לכאורה לשון הכתוב היה צריך להיות 'בשכבם ובלכתם' - של הבנים. מתוך בספר "מגילת סתרים" מבעל ה"ערבי נחל", כך הוא שיעור הכתוב: שתרגיל את בניך בלימוד, עד שלימודם לא יהא בגלל המורא ממך, אלא יערב להם עד שמטבעם יחשקו לכך, ובין "בשבתך בביתך" - ואפילו "ובלכתך בדרך" ולא תעמוד אצלם, ג"כ ילמדו וישגו בתורה.

"ימי בניכם", א"כ מדוע גורם הזלזול במזוזה שבניו ימותו, ולו עצמו אינו מזיק? ומתריץ, לו עצמו יש את הזכות שאביו נשמר במצוות מזוזה וקיבל הבטחה שכתוב בתורה "למען ירבו ימיכם וימי בניכם", אבל לבניו אין את הזכות, כי הוא עצמו מזלזל במצוות מזוזה, ולכן משפיע קיצור ימים על בניו רח"ל.

מסופר על החסיד הישיש ר' משה ב"ר זצ"ל שהיה גר בשכונת למרן ה"חזון איש" זצ"ל בבני ברק, ולאחר מלחמת העולם השנייה קיבל מכתב מקרוב משפחתו הגר בפריז, וכך כתב לו: 'שריד יחיד נותרתי ממשפחתי, נכסף אני להקים שם ושארית לבית הורי, אולם כבר עברו מספר שנים מנשואי, ועדיין לא נפקדתי בזרע של קיימא. עשה נא עמדי חסד והתפלל עלי שאזכה לדורות ישרים'. קרא ר' משה את דבריו בצער רב, והכין 'קוויטל' כנהוג אצל החסידים, אך בחר להיכנס עמו אל ה"חזון איש". 'וכי רוצה אתה לעשותני רבי?' הודעק ה"חזון איש" למראה הפתקה. השיבו ר' משה: ברשותו של רבינו, ברצוני לספר דבר מה. בפולין היה צדיק בעל מופתים ושמו רבי יחיאל מאיר מגוסטינין זצ"ל שהיו שכינוהו בעל התהילים, אליו נהרו מכל רחבי תבל לקבל עצה ותושיה. לאחר שנסתלק, החלו החסידים לשחר את פניו של הגאון רבי יהושע מקוטנא זצ"ל, והחל אף הוא לקרוא 'קוויטלך' ולהראות מופתים. כאשר סיפרו זאת לרבי יחיאל מאיר זצ"ל (שרבי משה היה מחסידיו), אמר: 'הרי זוהי הוכחה ניצחת שיכולים לקרוא קוויטלך בכוח התורה בלבד'.

שמע זאת ה"חזון איש", הביט בו מספר רגעים בדממה, ולאחריהן נטל את הפתקה. על אתר נעמד החסיד על רגליו, ולפליאת ה"חזון איש" - הסביר, בפולין אמרו כי 'קוויטל' הוא כמו 'אורים ותומים', וכאשר שאלו ביאורים ותומים' היה השואל - עומד. ה"חזון איש" חיך, ונעמד אף הוא ואמר: 'גם הנשאל היה עומד'... קרא ה"חזון איש" את הכתוב בפיתקה, עיין בה דקות ארוכות, האדימו פניו והוא נעשה אחוז שרעפים. לבסוף הישיר מבטו אל החסיד ואמר: בעזרת ה' יהיה להם בן חי, הרי כתוב 'וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, למען ירבו ימיכם וימי בניכם'. שלח להם לפריז מזוזות כשורות. 'מנין תהינה לי מזוזות כשורות? שאל החסיד, 'סע לירושלים לר' נחמן סופר פפירנא, הורה ה"חזון איש", רכוש אצלו עשר מזוזות מהודרות, ושלח אותן לקרוב משפחתך, שיקבע אותן בפתחים שבביתו. עוד באותו היום הפליג החסיד ירושלימה, קנה עשר מזוזות כמצוות ה"חזון איש" ושלחן לפריז. קרוב משפחתו קיבל את המשלוח בתודה, הוא סיפר בהשתאות כי בדירתו עשרה פתחים בדיוק. לתקופת השנה זכו בני הזוג לחבוק בן למזל טוב. כאשר הגיע ר' משה לבשר ל"חזון איש" את הבשורה ולמסור את תודתם של ההורים המאושרים, השיבו ה"חזון איש": 'מה אני ?? המזוזות' !!!

"למען ירבו ימיכם וימי בניכם" (י"א - כ"א)

בספר "ליקוטי יהודה" מביא מה שסיפר ה"אמרי אמת". כשהייתי בוינה, שמעתי מפי ה"חפץ חיים" ששאל, הרי הגמ' בבבא מציעא (פ"ה.) אומרת, כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם, שוב אין התורה פוסקת מזרעו, שנאמר "לא ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרעך עד

עולם", והרי אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב, שלושה דורות זה אחר זה, וא"כ, מן הדין התורה לא היתה צריכה להפסיק? ותריץ, הגמ' אומרת שם "אמר ר' ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת אחר אכסניה שלה", התורה דופקת על הדלת, מבקשת להיכנס ואז אם "פותחים לה" ונותנים לה "להיכנס", אז התורה לא נפסקת, אבל אם הדלת נעולה, או אם דוחפים אותה לחוץ, בוודאי שאז אין היא נכנסת ונשארת.

בספר "כרם חמוד" מספר: פעם ביקר האדמו"ר מגור ה"אמרי אמת" זצ"ל אצל רבה של טבריה הגאון רבי משה קליערס זצ"ל, אירע ובאמצע שיחתם נשמע קול אישה המזמרת לעצמה, הרים ר' משה קולו בגערה על כך, נענה ה"אמרי אמת" הלא זוהי כל חייה. וביאר ר' משה קליערס זצ"ל דכוונת הרבי היא, כתוב בגמ' [קידושין ל"ד.] מנין שהאשה חייבת במזוזה דכתיב וכתבתם על מזוזות וגו' למען ירבו ימיכם, גברא בעי חיי, נשים לא בעי חיי. ולכאורה הרי כתוב כאן נשים אינן צריכות חיים, אלא שניגון הגמ' הוא בלשון תמיהה, נשים לא בעי חיי? נמצא שכל חיותו הוא מניגון.

"למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ" (י"א - כ"א) כתוב בגמ' [ברכות ח:] אמרו לו לרבי יוחנן שבמדינת בבל מצויים יהודים שזכו לאריכות ימים, תמה ואמר: הלא הפסוק אומר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה', דמשמע שבחוץ לארץ לא זוכים לברכת ירבו ימיכם !! כיון שאמרו שיהודים אלו משכימים ומעריבים מדי יום לבית הכנסת - מיד נחה דעתו, ואמר דאם כן זו הזכות שעמדה להם להאריך ימים. הקשה הגר"א מוילנא, הלא הקושיה במקומה עומדת - שכן לשון הכתוב הוא 'על האדמה' ולא בחוץ לארץ? ותריץ, שלבית הכנסת ולבית המדרש יש קדושה מיחדת כקדושת ארץ ישראל, כמו שאמרו [מגילה כ"ט.] 'עתידי בתני כנסיות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל', נמצא שאם מרבים לפקוד את בית הכנסת מדי יום ביומו, הרי זה כאילו יושבים בארץ ישראל.

"כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה" (י"א - כ"א)

מהכפילות של 'שמור תשמרון' למד רבי יצחק כ"ץ (חתן מהר"ל מפראג) בהגהותיו והוספותיו לחיבור הקדמון "פענח רזא" חיוק עצום: כל שמוטל עליך זה "שמור". ומכיוון ש"מצוה גוררת מצוה" - ה"תשמרון" כבר יבוא מאליו!...

"כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' אלקיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו" (י"א - כ"א)

דוד המלך אומר בתהילים [ס"ג - כ"ג] "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים", מה הפירוש "כמה לך בשרי"? אומר רש"י שם "לשון תאוה ואין לו דמיון". שואל הבעש"ט, אם אין לו דמיון, מנין לרש"י פירוש? ומתריץ, רש"י אומר "לשון תאוה", אך יש תאוה לאוכל, יש תאוה לממון, יש הרבה סוגי תאוות, אך תאוותו של דוד המלך להידבק בקב"ה, לקיים את מאמר הפסוק "ולדבקה בו" ולתאוה זו אין לה דמיון לכל התאוות האחרות שבעולם, לא היה דמיון לגודל תאוותו של דוד המלך אל ה' יתברך.